

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

САВЕТЧУК ВІТАЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 47.191.6:347.19:34(477)+(4)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЛИТТЯ ТА ПРИЄДНАННЯ
ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ /В.М. Саветчук/

Науковий керівник:

Зозуляк Ольга Ігорівна

доктор юридичних наук, доцент

Івано-Франківськ – 2018

АНОТАЦІЯ

Саветчук В. М. Правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за правом України та Європейського Союзу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». – Навчально-науковий юридичний інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2018.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню актуальних теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із здійсненням злиття та приєднання за законодавством України та Європейського Союзу. У роботі розглянуто історичний процес становлення та розвитку правового регулювання злиття та приєднання юридичних осіб в Україні та Європейському Союзі. Піддається критиці позиція вітчизняних науковців щодо доцільності прийняття окремого спеціального закону, який би загалом регламентував інститут реорганізації чи власне, винятково, питання злиття та приєднання. Відзначається ряд проблемних аспектів правового регулювання злиття та приєднання юридичних осіб на сучасному етапі, зокрема: розпорошена система правових норм в актах різної юридичної сили, які носять міжгалузевий характер; відсутність легальних дефініцій та деталізованого порядку здійснення злиття та приєднання юридичних осіб на рівні ЦК України; дублювання ідентичних положень у різних нормативно-правових актах; відсутність кореляції між нормативно-правовими актами. Проаналізовано зміст понять «злиття» й «приєднання» в національній правовій системі та праві Європейського Союзу, виявлено ключові характерні риси досліджуваних форм реорганізації юридичних осіб. Досліджено питання співвідношення категорій «злиття», «приєднання» й «поглинання» у вітчизняній й іноземній правовій доктрині та законодавстві. Констатується, що законодавство Європейського Союзу не виділяє приєднання як самостійну форму реорганізації

юридичної особи, натомість визначає його різновидом злиття. Відзначено, що в доктрині та нормативно-правових актах Європейського Союзу виділяють два основні види злиття компаній у юридичному розумінні: злиття шляхом придбання (merger by acquisition), за якого всі активи та пасиви переходять до існуючої компанії та злиття шляхом створення нової компанії (merger by formation of new company), за якого всі активи й пасиви переходять до заново створеної компанії. Зосереджено увагу на аналізі проблемних теоретичних і практичних аспектів порядку злиття та приєднання юридичних осіб за законодавством України та компаній за правом Європейського Союзу. Обґрунтовано, що пріоритетним напрямом реформування в даній сфері є спрощення процедури, забезпечення її прозорості, дотримання балансу в правах та законних інтересах учасників та кредиторів юридичних осіб, які беруть участь в реорганізації. Сприйнято концепцію спеціальної позовної давності для оскарження злиття, яка обумовлена його специфічними правовими наслідками. Розкрито особливості правової природи договорів про злиття та приєднання юридичних осіб. Наголошується на доцільності сприйняття позитивного європейського досвіду щодо встановлення загальної вимоги про обов'язковість укладення договору про злиття чи приєднання юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає, насамперед, в тому, що *вперше*: 1) аргументовано, що пріоритетним напрямком удосконалення правового регулювання реорганізації юридичних осіб у формі злиття та приєднання є: розвиток дворівневої системи законодавства, яка складається із Цивільного кодексу України та спеціальних законів, які регулюють правовий статус юридичних осіб різних організаційно-правових форм; недоцільність прийняття окремого закону про реорганізацію на даному етапі розвитку суспільних відносин; 2) обґрунтовано доцільність імплементації в національну правову площину положень європейського законодавства в частині забезпечення прозорості процедури злиття та приєднання юридичних осіб, зокрема: інституту звітності виконавчого органу юридичної особи щодо правових та економічних умов злиття чи приєднання; інституту експертного аудиту злиття

чи приєднання; 3) доведено необхідність сприйняття європейського досвіду щодо забезпечення прав учасників юридичної особи, яка здійснює реорганізацію у формі злиття чи приєднання, а саме: надання можливості учасникам не пізніше ніж за один місяць до дня вирішення вищим органом управління юридичної особи питання щодо злиття чи приєднання ознайомитись із документами, які стосуються реорганізації (проектом договору про злиття чи приєднання, звітом виконавчого органу, документами про фінансовий стан юридичних осіб, які беруть участь у реорганізації тощо); рішення про припинення шляхом злиття чи приєднання приймається вищим органом управління юридичної особи кваліфікованою більшістю в 3/4 від загальної кількості голосів; 4) обґрунтовано необхідність установлення спеціального порядку взаємовідносин із кредиторами юридичної особи, яка припиняється, незалежно від її організаційно-правової форми. Такий порядок повинен включати: публікацію в офіційному друкованому органі повідомлення про прийняте рішення про припинення юридичної особи; надання права кожному кредитору на ознайомлення із договором про злиття чи приєднання, документами про фінансовий стан юридичних осіб, які беруть участь у злитті чи приєднанні; закріплення за незабезпеченим кредитором права на заявлення своїх вимог до реорганізованої юридичної особи у тримісячний строк з моменту завершення реорганізації; 5) аргументовано, що, за загальним правилом, єдиною істотною умовою договору про злиття чи приєднання юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми є умова про предмет. Втім, не заперечуємо, що у спеціальних законах, якими визначаються особливості правового статусу юридичних осіб різних організаційно-правових форм, можуть встановлюватись й інші істотні умови.

У дисертації удосконалено: 6) підхід з приводу недоцільності ототожнення договору про злиття чи приєднання та договору купівлі-продажу значного чи контрольного пакету акцій (блокуючої частки, паю), оскільки ці договори мають різну правову мету: перший – забезпечення універсального правонаступництва, другий – передачу майна у власність; 7) положення про те, що договір про злиття чи приєднання є самостійним цивільно-правовим договором, правовою метою

якого є узгодження дій сторін щодо переходу майна, прав та обов'язків від юридичної особи, яка припиняється, до правонаступника в порядку універсального правонаступництва; 8) позицію, згідно з якою принцип обмеженої екстериторіальності не застосовується при державній реєстрації злиття чи приєднання юридичних осіб, місцезнаходженням яких є адміністративно-територіальні одиниці різних областей.

У дисертації набули подальшого розвитку: 9) положення щодо недоцільності ототожнення категорій «приєднання» та «поглинання», оскільки при приєднанні відбувається припинення юридичних осіб, які приєднуються, а у випадку поглинання – юридичні особи не припиняються, а продовжують свою діяльність як самостійні суб'єкти права; 10) положення про необхідність закріплення в ЦК України концепції «змішаного» злиття та приєднання, що полягає в можливості юридичних осіб різних організаційно-правових форм брати участь у злитті чи приєднанні, а у випадку злиття – також створення юридичної особи в іншій організаційно-правовій формі ніж та, яка була притаманна правопопередникам. При цьому слід ураховувати встановлені законом обмеження щодо реорганізації юридичних осіб окремих організаційно-правових форм; 11) аргументація, що злиття та приєднання юридичних осіб відбувається на підставі юридичного складу, обов'язковим юридичним фактом якого має бути договір про злиття чи приєднання, незалежно від організаційно-правової форми, в якій діє юридична особа; 12) положення про те, що моментом виконання договору про злиття є момент припинення юридичних осіб, які беруть участь у злитті, а моментом виконання договору про приєднання – момент внесення змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються. Універсальною формою відповідальності за невиконання чи неналежне виконання умов договору про злиття чи приєднання є відшкодування збитків.

Ключові слова: юридична особа, реорганізація, злиття, приєднання, поглинання, припинення, створення, компанія, Європейський Союз, договір.

SUMMARY

Savetchuk V.M. Legal Regulation of Merger and Acquisition of Legal Entities Under the Law of Ukraine and the European Union. – Manuscript.

A thesis submitted for the degree of Candidate of Juridical Sciences, speciality 12.00.03 «Civil Law and Civil Procedure; Family Law; International Property Law». – Educational and Research Law Institute of State institution of higher education «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University». Ivano-Frankivsk, 2018.

This thesis is devoted to research of the actual theoretical and practical issues, connected with merger and acquisitions under the legislature of Ukraine and European Union. This academic paper has considered the historical process of formation and development peculiar to regulation of merger and acquisition of legal entities in both Ukraine and the European Union. The author criticizes the domestic scholars' point of view as to the expediency to adopt a special law, which could generally regulate the institution of reorganization or, in fact, just the issues of merger and acquisition. He specifies the number of problematic aspects peculiar to the legal regulations of merger and acquisition of legal entities at the present stage, namely: there is a ramified system of legal regulations in acts of different legal force, which have an inter-branch nature; the legal definitions and a detailed procedure of merger and acquisition of legal entities are absent at the level of the Civil Code of Ukraine; the identical provisions are duplicated in different legal regulations; there is no correlation among the legal regulations. The author analyses the meaning of such concepts as 'merger' and 'acquisition' within the national legal system and the European Union law. The key characteristic features of the studied forms of legal entity's reorganization are identified. The relationships among such categories as 'merger', 'acquisition', and 'takeover' in the domestic and foreign legal doctrine and the legislation have been studied. It is identified that the legislation of the European Union does not single out acquisition as an independent form of the legal entity reorganization as an alternative it determines one as a sort of merger. The author states that in both the doctrine and the regulatory legal acts of the European Union, it is possible to distinguish two main types of merger

of companies in the legal sense, which are merger by acquisition, when all assets and liabilities transfer to an existing company, and merger by formation of a new company, when all assets and liabilities transfer to a newly created company. The author focuses his attention on the analysis of problematic theoretical and practical aspects of the procedure of merger and acquisition of legal entities under the legislation of Ukraine and companies under the law of the European Union. He has substantiated that the priority direction of reforming in this sphere shall be a simplification of procedure, ensuring its transparency, observation of the balance in rights and legitimate interests of participants and creditors of legal entities, which participate in reorganization. There has been accepted a concept of the special limitation for a legal action to challenge a merger. Such a concept is stipulated by specific legal consequences of the merger. The academic paper reveals the characteristic features of the legal nature peculiar to the contract on merger and acquisition of legal entities. It emphasizes the expediency of acceptance of the positive European experience in establishing a general requirement for the mandatory conclusion of the contracts on merger and acquisition of legal entities regardless of the organizational and legal form.

The scientific novelty of the study is that *for the first time*: 1) it is proved that the priority way to improve legal regulation of legal entities restructuring in the form of merger and acquisition are: development of two-level system of legislature, which consists of the Civil Code of Ukraine and special laws that regulate the legal status of different legal entities types; inexpediency to adopt a separate law on restructuring at this stage of social relations development; 2) expediency to implement into national legal sphere of the European legislature provision in the area of legal entities merger and acquisition transparency procedure was proved, as follows: report institution of legal entity executive body concerning legal and economic conditions of merger or acquisition; merger or acquisition expert audit institution; 3) necessity to perceive European experience concerning rights of the legal entity members was proved, as follows: to provide opportunity for the members no later than one month till the day of decision making by the higher managerial body of the legal entity concerning merger or acquisition to get acquainted with documents, dealing with restructuring (draft

agreement about merger or acquisition, report of the executive body, documents on financial state of the legal entity, participating in restructuring and etc.); winding up decision on basis of merger or acquisition is made by the higher managerial body of the legal entity by special majority of $\frac{3}{4}$ of the total number of voices; 4) necessity to establish special relations order with creditors of the legal entity that is winding up not depending on its type was proved. This order shall include: publishing of notification in official printed body of the legal entity winding up decision; to provide each creditor with right to get acquainted with the agreement for merger or acquisition, documents on the financial state of the legal entities, participating in merger or acquisition; to provide the unsecured creditor with right to claim its requirements to the restructured legal entity within three months since the completion of restructuring completion; 5) it was proved that under general rule, the only significant condition of the merger or acquisition agreement of any type of legal entities is the subject matter. However, it is not denied that in special laws that determine legal status peculiarities of different type of legal entities, may establish other significant conditions.

In the dissertation is improved: 6) approach towards inexpediency to assimilate merger or acquisition agreement with sale and purchase agreement of significant or controlling block of share (blocking stake, corporate stock), as these agreements have different legal purpose: the first is aimed to provide universal legal succession and the second – to transfer of equity; 7) provision that merger or acquisition agreement is a separate civil law contract, the legal purpose of which is to accord actions of the parties concerning transfer of equity, rights and obligations from the winding up legal entity to the legal successor as universal legal succession; 8) provision, according to which limited extraterritoriality approach is not applied at state registration of merger or acquisition of the legal entity, business place of which are administrative units of different regions.

In the dissertation there are more deeply developed: 9) provisions concerning inexpediency to assimilate categories of “merger” and “acquisition”, as in case of merger, merging legal entities wind up and in case of acquisition – legal entities do not wind up, but continue its operation as separate subjects of law; 10) provision about

necessity to consolidate in the Civil Code of Ukraine a concept of “mixed” merger and acquisition that is based on possibility of different type legal entities to participate in merger or acquisition, and in case of merger also to establish legal entity in the type different from the predecessor. Herewith, legal limitations concerning restructuring of different type legal entities shall be taken into account; 11) reasoning that legal entities merger and acquisition is held on basis of set of facts, obligatory legal fact of which shall be the merger or acquisition agreement, independent of type, as of which the legal entity operates; 12) provision that the moment to execute the merger agreement is the moment of merging legal entity winding up and the moment to execute the acquisition agreement is the moment of making amendments to the data, stated in Single State Register of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Organizations concerning legal succession to the merged legal entity. Compensation for loss is the commonly used type of liability for failure or inappropriate execution of the merger or acquisition agreement conditions.

Key words: legal entity, reorganization, merger, acquisition, takeover, winding up, creation, company, European Union, contract.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації:

1. Саветчук В. М. Поняття та сутність злиття та приєднання: законодавчий та доктринальний аспекти. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. Випуск 40. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2016. С.104-113.

2. Саветчук В. М. Порядок злиття господарських товариств: теоретичний та практичний аспекти. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. Випуск 46. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. С. 117-126.

3. Саветчук В. М. Еволюція правового регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за правом Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. №3. С.68-71.

4. Саветчук В. М. Поняття та сутність категорій «злиття» та «приєднання» у національному та зарубіжному законодавстві: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. Випуск 50. Том 1. С. 103-106.

5. Саветчук В. М. Договори про злиття та приєднання юридичних осіб у національному та іноземному законодавстві. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. № 3(21). С. 53-58.

6. Саветчук В. М. Виконання та відповідальність за невиконання договору про злиття (приєднання) за законодавством України та ЄС. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2018. №. 5 (17). С.133-138.

7. Саветчук В. М. Правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за законодавством Європейського Союзу. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів* (м. Івано-Франківськ, 13-14 травня 2016 року). Івано-Франківськ, 2016. С.74-76.

8. Саветчук В. М. Нормативно-правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб у США та Англії. *Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики: збірник наукових праць за матеріалами XV Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ, 6-7 жовтня 2017 р.). Івано-Франківськ, 2017. С.205-207.

9. Саветчук В. М. Правова природа договорів про злиття та приєднання юридичних осіб. *Договір як універсальна форма правового регулювання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ,

16 березня 2018). Івано-Франківськ: ДВЗН «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018.С.75-79.

10. Саветчук В. М. Становлення і розвиток цивільно-правового регулювання злиття та приєднання в національному законодавстві. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів* (м. Івано-Франківськ, 27 квітня 2018 року). Івано-Франківськ, 2018. С.42-46.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	13
ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГУЛЮВАННЯ ЗЛИТТЯ ТА ПРИЄДНАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	23
1.1. Становлення і розвиток цивільно-правового регулювання злиття та приєднання юридичних осіб.....	23
1.2. Злиття та приєднання як форми реорганізації юридичних осіб за законодавством України.....	45
1.3. Поняття та сутність злиття та приєднання юридичних осіб за правом Європейського Союзу.....	68
РОЗДІЛ 2. ПОРЯДОК ЗЛИТТЯ ТА ПРИЄДНАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	96
2.1. Порядок злиття та приєднання юридичних осіб за законодавством України.....	96
2.2. Порядок злиття та приєднання юридичних осіб за правом Європейського Союзу.....	116
РОЗДІЛ 3. ДОГОВОРИ ПРО ЗЛИТТЯ ТА ПРИЄДНАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	132
3.1. Поняття та зміст договорів про злиття та приєднання юридичних осіб.....	132
3.2. Виконання та відповідальність за невиконання договорів про злиття та приєднання юридичних осіб.....	156
ВИСНОВКИ	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	177
ДОДАТОК А СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ	205

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

M&A – Mergers & Acquisitions (Злиття та поглинання)

ГК України – Господарський кодекс України

ЄДР – Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань

ЄКТ – Європейське кооперативне товариство

ЄТ – Європейське товариство

ЄС – Європейський Союз

КзПП – Кодекс законів про працю

НБУ – Національний банк України

НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку

ПАТ – Публічне акціонерне товариства

ПрАТ – Приватне акціонерне товариство

США – Сполучені Штати Америки

ТОВ – Товариство з обмеженою відповідальністю

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

Угода про асоціацію - Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р.

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ЦК України – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Процес інтеграції України у європейський економічний та політичний простір не може бути успішним без відповідної імплементації правових норм Європейського Союзу до української системи права. Особливо актуальним у цьому контексті є вдосконалення саме національного корпоративного законодавства. Уклавши Угоду про асоціацію, з-поміж іншого, Україна взяла на себе зобов'язання наблизити свою нормативно-правову базу до законодавства ЄС в частині регламентації злиття (приєднання) та поглинання юридичних осіб.

Слід відзначити, що сьогодні процеси злиття та приєднання є одними із найбільш дієвих правових механізмів розвитку цивільного обороту не тільки у вимірі Євросоюзу, а й у світовому масштабі. Дослідження проблем правового регулювання цих форм реорганізації за правом ЄС є доволі важливим напрямком наукових пошуків, зважаючи на необхідність подальшої адаптації корпоративного законодавства України до європейських стандартів та Директиви Європейського Союзу 2017/1132 від 14 червня 2017 р., а також суттєвого реформування вітчизняного корпоративного законодавства (йдеться передусім про прийняття Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

Питання сутності, порядку та правових наслідків реорганізації юридичних осіб у формі злиття та приєднання є одними із найменш урегульованих у рамках інституту юридичної особи, закріпленого у ЦК України. Сьогодні простежується тенденція, за якою, при фрагментарній регламентації процедури злиття та приєднання юридичних осіб у ЦК України, спеціальне законодавство розвивається колізійно та хаотично. Такий стан речей не сприяє формуванню уніфікованого та послідовного підходу до формування інституту реорганізації в цивільному праві України в цілому. Більше того, зважаючи на складність та тривалість процедури, відсутність якісного правового забезпечення, для досягнення економічного ефекту злиття (приєднання) на практиці використовується такий інструмент як угоди «злиття та поглинання» («mergers

and acquisitions»), який, проте, не передбачає правових наслідків реорганізації юридичної особи.

Усе вищенаведене свідчить про те, що на сьогоднішній день компаративне дослідження європейського досвіду правового регулювання цієї сфери є надзвичайно необхідним для пошуку шляхів удосконалення національного законодавства в частині забезпечення прозорості й спрощення процедури злиття та приєднання юридичних осіб з одночасним дотриманням балансу прав та законних інтересів їх учасників та кредиторів.

У сучасній науці цивільного права відсутні комплексні дослідження правового регулювання процесів злиття і приєднання юридичних осіб за законодавством ЄС. Більшість спеціальних досліджень вітчизняних науковців присвячені окремим проблемним аспектам злиття та приєднання суб'єктів господарювання в контексті національного правового поля, а питання регламентації цих форм реорганізації в зарубіжному законодавстві розглядається лише дотично. Це кандидатські дисертації Щербакової Н. В. «Правове регулювання злиття та приєднання господарських товариств» (2006 р.), Ряботи В. В. «Реалізація прав акціонерів при злитті, приєднанні та поглинанні акціонерних товариств в Україні» (2008 р.), Зубатенко О. М. «Припинення суб'єктів господарювання» (2008 р.), Юркевича Ю. М. «Припинення юридичних осіб з правонаступництвом» (2009 р.), Дяченка С. В. «Правове забезпечення припинення юридичної особи» (2012 р.), Шевченко Н. І. «Правове регулювання припинення господарських товариств шляхом реорганізації» (2012 р.), Вербова С. В. «Регулювання угод зі злиття та поглинання в приватному праві» (2014 р.), Гаврилюк В. М. «Правонаступництво при реорганізації юридичних осіб за законодавством України» (2014 р.), Коломієць-Людвіг Є. П. «Правове регулювання злиття та поглинання суб'єктів господарювання в Україні» (2014 р.), Сіщук Л. В. «Правонаступництво в корпоративних правовідносинах» (2014 р.), Жекова Д. В. «Припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України» (2015 р.). Окремо слід виділити докторську дисертацію Кібенко О. Р.

«Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України» (2006 р.).

Окрім того, теоретичну основу дослідження склали праці таких вітчизняних науковців-правників як: Т. В. Боднар, В. І. Борисової, В. А. Васильєвої, В. В. Васильєвої, І. В. Венедіктової, О. М. Вінник, М. К. Галянтича, А. Б. Гриняка, О. В. Дзери, Ю. М. Жорнокуя, А. В. Зеліско, О. І. Зозуляк, І. Р. Калаура, В. М. Коссака, А. В. Коструби, О. В. Кохановської, В. В. Кочина, В. М. Кравчука, О. Д. Крупчана, Н. С. Кузнецової, І. М. Кучеренко, В. В. Луця, Р. А. Майданика, В. М. Махінчука, Є. О. Мічуріна, В. Д. Примака, С. О. Сліпченка, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, Є. О. Харитонова, Р. Б. Шишки, В. С. Щербини, О. О. Яворської, В. Л. Яроцького інших. З огляду на те, що тема дисертаційної роботи пов'язана із дослідженням міжнародного досвіду щодо злиття та приєднання, в роботі було проаналізовано праці таких зарубіжних вчених: П. А. Гохана, А. Р. Лажу, Ф. С. Ріда, Д. Ван Гервена, Ч. Вайлда, С. Вайнштайна, Б. Ханніган, С. Гірвіна, С. Фрізбі, А. Хадсона, М. Форде, Х. Кенеді, С. Гріфіна та інших іноземних науковців.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Тема дисертації затверджена Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» від 29.06.2016 року (протокол № 6) й уточнена Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» від 25.09.2018 року (протокол № 9). Дисертаційна робота виконана на кафедрі цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту в межах науково-дослідної роботи на тему «Правові проблеми здійснення майнових та особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (номер державної реєстрації 0110U001557).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є вирішення наукової проблеми, яка полягає в комплексному порівняльно-правовому аналізі реорганізації юридичних осіб у формі злиття та приєднання за

законодавством України та ЄС, який спрямований на розробку наукових висновків та практичних рекомендацій щодо розвитку цивільного законодавства в сфері регламентації процесів злиття та приєднання юридичних осіб у національному правовому полі.

Для досягнення сформульованої мети було поставлено і вирішено ряд наступних завдань:

- дослідити історичний аспект становлення і розвитку правового регулювання реорганізації у формі злиття та приєднання юридичних осіб;
- охарактеризувати сучасний стан національного та іноземного нормативно-правового регулювання інститутів злиття та приєднання юридичних осіб;
- дослідити законодавчий та доктринальні аспекти розуміння сутності й особливостей злиття та приєднання як форм реорганізації юридичних осіб у національній правовій площині;
- розкрити поняття і зміст інститутів злиття та приєднання в законодавстві ЄС;
- проаналізувати особливості правового регулювання здійснення злиття та приєднання юридичних осіб за законодавством України та законодавством ЄС;
- обґрунтувати правову природу договорів про злиття та приєднання юридичних осіб;
- сформулювати поняття договору про злиття та договору приєднання юридичних осіб і дослідити їх елементи;
- з'ясувати особливості виконання та відповідальності за невиконання договорів про злиття та приєднання юридичних осіб за законодавством України та законодавством ЄС;
- розробити науково-обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення вітчизняного цивільного законодавства у сфері регламентації злиття та приєднання як форм реорганізації юридичних осіб.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються у сфері злиття та приєднання юридичних осіб в Україні та Європейському Союзі.

Предметом дослідження є реорганізація юридичної особи у формі злиття та приєднання за правом України та Європейського Союзу.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі використано дві групи методів наукового пізнання: загальнонаукові (історичний, діалектичний, логіко-семантичний, формально-логічний, системно-структурний) та спеціальні методи дослідження (порівняльно-правовий, техніко-юридичний, спеціально-юридичний).

За допомогою *історичного методу* було проаналізовано історичні закономірності становлення інституту реорганізації в рамках національного правового поля та права ЄС (*підрозділ 1.1.*). *Діалектичний метод* дозволив проаналізувати правову природу злиття та приєднання як форм реорганізації за законодавством України та ЄС (*підрозділи 1.2., 1.3.*). *Логіко-семантичний метод* використано при поглибленому з'ясуванні процедури злиття та приєднання юридичних осіб (*підрозділи 2.1., 2.2.*). *Формально-логічний та системно-структурний* методи застосовані при викладенні суджень та умовиводів, аналізі змісту чинних національних й іноземних нормативно-правових актів, на основі яких здійснюється правове регулювання злиття і приєднання юридичних осіб в Україні та ЄС (*підрозділи 1.2., 1.3., 3.1.*).

Основним спеціальним методом дослідження є *порівняльно-правовий*, який використовувався при дослідженні наукової літератури, нормативно-правових актів, судової практики, статистичних даних іноземних держав (*підрозділи 1.1., 1.3., 2.2., 3.1., 3.2.*). *Техніко-юридичний метод* застосовано при дослідженні елементів договору про злиття та приєднання юридичних осіб (*підрозділи 3.1., 3.2.*) *Спеціально-юридичний метод* використано при дослідженні наукових праць фахівців суміжних галузей знань щодо характеристики змісту категорій «злиття» та «приєднання» (*підрозділи 1.2., 1.3.*).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в наступних положеннях, що виносяться на захист.

Уперше:

1) аргументовано, що пріоритетним напрямком удосконалення правового регулювання реорганізації юридичних осіб у формі злиття та приєднання є:

- 1) розвиток дворівневої системи законодавства, яка складається із Цивільного кодексу України та спеціальних законів, які регулюють правовий статус юридичних осіб різних організаційно-правових форм;
- 2) недоцільність прийняття окремого закону про реорганізацію на даному етапі розвитку суспільних відносин;

2) обґрунтовано доцільність імплементації в національну правову площину положень європейського законодавства в частині забезпечення прозорості процедури злиття та приєднання юридичних осіб, зокрема:

- 1) інституту звітності виконавчого органу юридичної особи щодо правових та економічних умов злиття чи приєднання;
- 2) інституту експертного аудиту злиття чи приєднання;

3) доведено необхідність сприйняття європейського досвіду щодо забезпечення прав учасників юридичної особи, яка здійснює реорганізацію у формі злиття чи приєднання, а саме:

- 1) надання можливості учасникам не пізніше ніж за один місяць до дня вирішення вищим органом управління юридичної особи питання щодо злиття чи приєднання ознайомитись із документами, які стосуються реорганізації (проектом договору про злиття чи приєднання, звітом виконавчого органу, документами про фінансовий стан юридичних осіб, які беруть участь у реорганізації тощо);
- 2) рішення про припинення шляхом злиття чи приєднання приймається вищим органом управління юридичної особи кваліфікованою більшістю в 3/4 від загальної кількості голосів;

4) обґрунтовано необхідність установлення спеціального порядку взаємовідносин із кредиторами юридичної особи, яка припиняється, незалежно від її організаційно-правової форми. Такий порядок повинен включати:

- публікацію в офіційному друкованому органі повідомлення про прийняте рішення про припинення юридичної особи;
- надання права кожному кредитору на ознайомлення із договором про злиття чи приєднання, документами про фінансовий стан юридичних осіб, які беруть участь у злитті чи приєднанні;

закріплення за незабезпеченим кредитором права на заявлення своїх вимог до реорганізованої юридичної особи у тримісячний строк з моменту завершення реорганізації;

5) аргументовано, що, за загальним правилом, єдиною істотною умовою договору про злиття чи приєднання юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми є умова про предмет. Втім, не заперечуємо, що у спеціальних законах, якими визначаються особливості правового статусу юридичних осіб різних організаційно-правових форм, можуть встановлюватись й інші істотні умови.

удосконалено:

6) підхід з приводу недоцільності ототожнення договору про злиття чи приєднання та договору купівлі-продажу значного чи контрольного пакету акцій (блокуючої частки, паю), оскільки ці договори мають різну правову мету: перший – забезпечення універсального правонаступництва, другий – передачу майна у власність;

7) положення про те, що договір про злиття чи приєднання є самостійним цивільно-правовим договором, правовою метою якого є узгодження дій сторін щодо переходу майна, прав та обов’язків від юридичної особи, яка припиняється, до правонаступника в порядку універсального правонаступництва;

8) позицію, згідно з якою принцип обмеженої екстериторіальності не застосовується при державній реєстрації злиття чи приєднання юридичних осіб, місцезнаходженням яких є адміністративно-територіальні одиниці різних областей;

набули подальшого розвитку:

9) положення щодо недоцільності ототожнення категорій «приєднання» та «поглинання», оскільки при приєднанні відбувається припинення юридичних осіб, які приєднуються, а у випадку поглинання – юридичні особи не припиняються, а продовжують свою діяльність як самостійні суб’єкти права;

10) положення про необхідність закріплення в ЦК України концепції «змішаного» злиття та приєднання, що полягає в можливості юридичних осіб різних організаційно-правових форм брати участь у злитті чи приєднанні, а у випадку злиття – також створення юридичної особи в іншій організаційно-правовій формі ніж та, яка була притаманна правопередникам. При цьому слід ураховувати встановлені законом обмеження щодо реорганізації юридичних осіб окремих організаційно-правових форм;

11) аргументація, що злиття та приєднання юридичних осіб відбувається на підставі юридичного складу, обов'язковим юридичним фактом якого має бути договір про злиття чи приєднання, незалежно від організаційно-правової форми, в якій діє юридична особа;

12) положення про те, що моментом виконання договору про злиття є момент припинення юридичних осіб, які беруть участь у злитті, а моментом виконання договору про приєднання – момент внесення змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються. Універсальною формою відповідальності за невиконання чи неналежне виконання умов договору про злиття чи приєднання є відшкодування збитків.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертаційній роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані: *у науково-дослідній сфері* – для подальших досліджень актуальних проблем правового регулювання реорганізації юридичних осіб у формі злиття та приєднання за законодавством України та іноземних держав; *у правотворчій діяльності* – для удосконалення національного законодавства у сфері правової регламентації інститутів злиття та приєднання юридичних осіб; *у навчальному процесі* – при розробці навчальних посібників, методичних матеріалів із навчальної дисципліни «Цивільне право України», «Корпоративне право України», «Корпоративне право Європейського Союзу».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, містить власні авторські висновки і практичні рекомендації. Усі праці виконано без співавторства.

Апробація матеріалів дисертації. Положення дисертації доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Основні результати дисертаційного дослідження були оприлюднені на наступних науково-практичних конференціях: Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених і аспірантів «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (13-14 травня 2016 року, м. Івано-Франківськ); XV Міжнародна науково-практична конференція «Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики» (6-7 жовтня 2017 р., м. Івано-Франківськ); Всеукраїнська науково-практична конференція «Договір як універсальна форма правового регулювання» (16 березня 2018 р., м. Івано-Франківськ); Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених і аспірантів «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (27 квітня 2018 р., м. Івано-Франківськ).

Публікації. Основні положення дисертації викладені в десяти наукових працях, зокрема в п'яти наукових статтях, опублікованих у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України із юридичних наук, в одній статті у науковому періодичному фаховому виданні іншої держави та в чотирьох тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою й завданнями дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, які охоплюють сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації складає 207 сторінок. Список використаних джерел містить 268 найменувань і викладений на 28 сторінках. Один додаток міститься на 3 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГУЛЮВАННЯ ЗЛИТТЯ ТА ПРИЄДНАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1.1. Становлення і розвиток цивільно-правового регулювання злиття та приєднання юридичних осіб

У науковій юридичній літературі цілком слушно зазначається, що «розгляд будь-якого правового явища не буде в достатній мірі повним без врахування історичних аспектів його виникнення» [104, с. 41]. Розуміння сутності категорій «злиття» і «приєднання» також неможливе без врахування генезису законодавчого регулювання вказаних форм реорганізації юридичної особи. З метою з'ясування тенденції розвитку нормативно-правового регулювання злиття і приєднання юридичних осіб доцільно співставити правові акти, які існували в минулому, із тими, які є чинними на сьогодні.

Зважаючи на зазначене, доречним буде здійснити екскурс в історію виникнення правових інститутів злиття і приєднання юридичних осіб в національному та європейському законодавстві.

Характеризуючи процес становлення та вдосконалення національного законодавства у досліджуваній сфері, слід враховувати той факт, що українська традиція приватного права зумовлена певними особливостями розвитку нашої держави загалом. Проіснувавши кілька століть як самостійна держава (Київська Русь), потім будучи роздробленою на окремі князівства, з часом увійшовши до складу різних держав, зокрема, спершу до Великого князівства Литовського і згодом – Речі Посполитої, після цього – до Російської та Австро-Угорської імперій та зрештою до СРСР, і знову відродивши незалежність аж у 1991 р., Україна перебувала поміж західною (європейською) і східною (російською) цивілізаціями [245, с. 21]. Висвітлюючи генезу правових інститутів злиття та приєднання юридичних осіб, будемо виходити із особливостей вказаних історичних періодів.

Значний розвиток торгівлі і товарно-грошових відносин у Київській Русі зумовив необхідність як особистого об'єднання купців, так і об'єднання капіталів. Г.В. Вернадський зазначав, що «об'єднання купців рано склалися в Київській Русі. Із русько-візантійських договорів десятого століття нам відомо, що греки повинні були виділяти кошти на утримання руських купців окремо по містах. Зазвичай купці одного міста являли собою щось схоже на спільне підприємство. Відомо, що в Новгороді вони об'єдналися в «сотні». Заможні купці, що приймали участь в зовнішній торгівлі, утворили своє власне товариство під назвою «Іваново сто». Вступний внесок до нього доходив до п'ятдесяти гривень сріблом плюс невизначена кількість полотна» [76, с. 142]. Незважаючи на те що на «світанку» української державності з'являються примітивні квазі-корпорації, вести мову про регулювання процесів злиття та приєднання неможливо, оскільки інститут юридичної особи не був відомий тогочасній правовій системі.

У період Литовсько-Польської доби вітчизняної історії важливим джерелом права на українських землях були Литовські статuti 1529 р., 1566 р. та 1588 р., які регламентували різні цивільні правовідносини, як-от: спадкові, шлюбно-сімейні, земельні, договірні тощо [147]. Водночас вказані нормативно-правові акти не містили положень щодо правового статусу юридичної особи.

Невід'ємною частиною вітчизняної правової культури є також Кодекс Східної Галиції 1797 р., його прийняття дало значний поштовх для подальшого розвитку та вдосконалення національного цивільного права. Водночас норми, які б регулювали правовий статус корпорацій у даному акті відсутні, більше того, юридична техніка положень Кодексу не передбачає такої категорії як «юридична особа» взагалі [106, с. 57]. Проте, Кодекс регламентував таку договірну конструкцію як договір товариства, за умовами якого двоє або більше осіб погоджуються об'єднати або лише свої зусилля і працю, або ж і свої речі для спільної вигоди [249, с. 214].

Законодавче закріплення корпоративних відносин в майже сучасному вигляді відноситься до імперсько-капіталістичного періоду (друга половина XIX ст. – 1917 роки)[131, с. 51]. Оскільки значна частина території сучасної України на той

час входила до складу Російської імперії, історичний огляд становлення регламентації злиття і приєднання слід починати із аналізу відповідного законодавства.

Перші згадки про створення юридичних осіб шляхом злиття датуються 1798 роком. Зокрема, 3 серпня 1798 р. відбулось створення Російсько-Американської компанії в Іркутську (повна офіційна назва - Під Найвищим Його Імператорської Величності заступництвом Російська Американська компанія). Заснування даної компанії було затверджено Указом імператора Павла I від 08 липня 1799 р. Одночасно були затверджені і правила діяльності цієї компанії. Зокрема, в них йшлося про те, що компанія не створюється із самого початку, але складається із двох існуючих приватних компаній «Голіхова з Шеліховою» та «Мильнікова з товаришами» [153, с. 270]. Створення такої компанії можна охарактеризувати як початок прояву загальносвітових тенденцій концентрації капіталу та монополізації ринків.

Основним нормативно-правовим актом, який визначав правовий статус акціонерних товариств до 1917 р. було Положення «Про товариства на паях чи компанії на акціях» 1836 р., яке зі змінами та доповненнями увійшло до тому X «Про товариства» Зводу законів Російської імперії під аналогічною назвою [125, с. 114]. Незважаючи на закріплення норм про створення та ліквідацію товариства, органи управління товариства, права акціонерів тощо, вказаний нормативно-правовий акт не містив багато положень і конструкцій, пов'язаних з акціонерними компаніями, які були відомі іноземним правопорядкам того часу. Зокрема, не містилось жодних положень щодо злиття чи приєднання компаній [143, с. 38-39].

Вперше на законодавчому рівні поняття «злиття» було закріплено у Торговому Статуті 1903 року. Г.Ф.Шершеневич, коментуючи положення даного статуту, описує два можливих випадки злиття (фузюнування) юридичних осіб: одне товариство поглинає інше, що з юридичного боку являє собою припинення одного товариства і переклад усього його майна на ім'я іншого; обидва товариства припиняють своє існування для того, щоб дати місце новому, який приймає актив і пасив перших двох [257, с. 165]. Слід відзначити, що злиття є історично першою

формою реорганізації юридичної особи. Із виникненням даного правового інституту розпочався розвиток законодавчої бази щодо реорганізації на території сучасних пострадянських держав» [267, с. 64]. Натомість, приєднання спочатку не виступало самостійною формою реорганізації і розглядалося як форма злиття до прийняття ЦК УРСР (1963 р.) [257, с. 165].

В подальшому процеси концентрації капіталу набували все більшого поширення, а правові та організаційні форми їх здійснення значно урізноманітнювалися. Так, відбувалися не лише злиття підприємств, виникали також і промислові об'єднання (картелі, синдикати, трести, концерни) [261, с. 39].

Одним із перших синдикатів на території України став синдикат цукрозаводчиків у м. Києві, який був створений у 1887 році. Лише за п'ять років своєї діяльності у його підпорядкування перейшло понад 90 % цукрових заводів України.

У 1901-1904 роках були створені такі синдикати, як: «Продвагон», «Трубопродаж», «Гвоздь». Синдикат «Продуголь» об'єднував 18 акціонерних вугільних товариств та контролював видобуток 75 % кам'яного вугілля Донецького басейну. Крім того, спостерігалася і наявність іноземного капіталу у промисловості. Так, вищезгаданий синдикат «Продуголь» практично повністю контролювався французькими інвесторами. Наведене свідчить про наявність відносин злиття та поглинання між вітчизняними суб'єктами господарювання не лише у межах галузі промисловості або державних кордонів, а й з іноземними компаніями.

Відбувалися процеси злиття і в банківському секторі. Зокрема, у 1908 році шляхом злиття трьох банків (Московського міжнародного, Південно-російського промислового та Орловського комерційного) було створено Сполучений банк. У 1909 році Азовсько-Донський банк скупив усі акції Київського приватного комерційного банку, а дещо пізніше і Мінського комерційного банку.

Консолідуючі процеси у діяльності суб'єктів господарювання продовжували здійснюватися і після встановлення у 1918-1919 роках командно-адміністративного способу ведення господарства. Водночас можна стверджувати

про відсутність яких-небудь ґрунтовних норм щодо злиття чи приєднання у цивільному законодавстві періоду 1917-1922 рр., оскільки у цей період відбулось виключення приватно-правових засад у регулюванні економічних відносин [151, с. 53], а приватне право як таке, стало другорядними, оскільки вважалось «чужим радянському устрою» і таврувалось як «буржуазне» [235, с. 9]. В той час створювалися так звані трести. Трест визначався юридичною особою – єдиним підприємством, до складу якого входило декілька промислових одиниць (фабрик, заводів, магазинів) [121, с. 43 - 45]. В доктрині під трестом також розуміють форму об'єднання, при якій учасники об'єднання втрачають пряму виробничу, комерційну самостійність [231, с. 18].

В подальшому 16 грудня 1922 року відбулося прийняття ЦК УРСР. У даному нормативно-правовому акті також містяться згадки про злиття юридичних осіб. Зокрема, у ст. 364 ЦК УРСР 1922 р. вказувалось, що акціонерне товариство припиняється за постановою загальних зборів акціонерів про злиття товариства з іншим акціонерним товариством. Юридичне оформлення процедури злиття відбувалося шляхом укладення договору про злиття. Вказаний договір про злиття одного товариства з іншим укладався їх правліннями на підставах, які були встановлені загальними зборами акціонерів та з дотриманням правил про порядок зміни або доповнення статуту акціонерного товариства. Питання про злиття товариства з іншим акціонерним товариством могли бути вирішені більшістю у дві третини поданих голосів, якщо при цьому на загальні збори з'явилися акціонери, що представляють не менше половини капіталу [252]. Якщо буквально тлумачити аналізовані норми, можна зрозуміти, що тогочасне злиття могло здійснюватися у досить вузьких межах, адже мова йде про «злиття одного товариства з іншим», тобто кількість учасників злиття не могла бути більшою двох. Також можна зробити висновок про те, що в розумінні ЦК УРСР 1922 р. злиття було спеціальним випадком припинення виключно акціонерних товариств та первинно мало договірну природу.

В той же час, юридичні особи, які діють в інших організаційно-правових формах, могли припинятись шляхом злиття. Зокрема, злиття кооперативних

організацій регулювалося Положенням про порядок припинення кооперативних організацій при їх ліквідації, злиття і поділі, затвердженим Постановою ЦВК СРСР та РНК СРСР від 15 червня 1927 року. У наведеному положенні йшлося про те, що злиття кооперативних організацій могло проводитися: шляхом злиття двох або декількох організацій в одну нову на основі нового статуту і під новим найменуванням; шляхом входження однієї або декількох організацій в склад існуючої організації на основі статуту останньої та під її найменуванням. Далі ж містилися досить детальні норми про порядок здійснення злиття кооперативних організацій. Відтак зазначалося, що злиття кооперативних організацій проводилося на основі постанови загальних зборів кожної із установ, які зливалися. На цих загальних зборах затверджувалося погодження на основі якого здійснювалося злиття. Окрім того, у випадку створення нової юридичної особи потрібно було прийняти новий статут. Не залишилось без уваги і питання забезпечення прав кредиторів. Так, встановлено, що рішення про злиття кооперативних організацій у двотижневий строк повідомлялося кредиторам під розписку. На вибір організацій, які зливалися, замість розсилки повідомлення про злиття, вони могли у той же строк здійснити публікацію про злиття. Кожен кредитор мав право у двомісячний строк з дня публікації або у місячний строк з дня отримання повідомлення про злиття заявити протест проти такого злиття. З дня реєстрації статуту новоствореної кооперативної організації або з дня внесення змін у реєстр про входження в існуючу кооперативну організацію інших кооперативних організацій всі кооперативні організації, які брали участь у злитті або увійшли в склад іншої кооперативної організації, вважалися такими, що припинили свою діяльність. Відповідно всі їх права та обов'язки переходили до правонаступника [171].

У ЦК УРСР від 23 листопада 1963 року було вперше введено два різних терміни «злиття» та «приєднання». У зазначеному нормативно-правовому акті містилося декілька статей, в рамках яких відбувалася регламентація злиття та приєднання юридичних осіб. Зокрема у ч. 1 ст. 37 вказаного акту відзначалось, що одним із способів припинення юридичної особи була реорганізація, яка могла

проводитися шляхом злиття, поділу та приєднання. Даною статтею також закріплювалося положення, згідно з яким при злитті, майно (права та обов'язки) переходить до нововиниклої юридичної особи, а у випадку приєднання юридичної особи до іншої юридичної особи її майно (права та обов'язки) переходить до останньої. За загальним правилом, моментом переходу майна визначався день підписання передаточного балансу [251]. На даному етапі розвитку корпоративного законодавства уже можна вести мову про визначення на кодифікованому рівні універсального правонаступництва як ознаки та правового наслідку реорганізації юридичної особи у формі злиття та приєднання.

Заслуговує на увагу і те, що в ЦК УРСР 1963 року містилися положення щодо злиття та приєднання не тільки підприємницьких юридичних осіб, але й непідприємницьких. Так, в ч. 3 ст. 39 кодексу зазначалося, що реорганізація (злиття, поділ, приєднання) державно-колгоспних, інших державно-кооперативних, кооперативних та інших громадських організацій, що є юридичними особами, допускається тільки за рішенням загальних зборів їх членів або зборів уповноважених [251].

Дещо пізніше було прийнято Положення про порядок створення реорганізацію і ліквідацію підприємств, об'єднань, організацій та установ, затверджене Постановою Ради Міністрів СРСР від 02 вересня 1982 року. Даним положенням встановлена єдина процедура як для створення, так і для реорганізації, без відображення специфіки останньої [172].

19 червня 1990 року Радою Міністрів УРСР було затверджено Положення про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю та Положення про цінні папери. Даним актом також доволі обмежено регламентувалась реорганізація вказаних товариств. Зокрема, у п. 25 Положення вказано, що реорганізація – це один із видів припинення акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю, яка включає в себе: злиття, приєднання, поділ, виділ і перетворення; правовим наслідком реорганізації товариства є перехід прав та обов'язків, які йому належать, до правонаступників [190]. Водночас, у Положенні відсутні ґрунтовні норми щодо порядку здійснення

злиття та приєднання, захисту прав та інтересів кредиторів та учасників товариств тощо.

Прийняті 31 травня 1991 року Основи цивільного законодавства Союзу СРСР і республік містили тільки загальні норми щодо реорганізації. Відповідно встановлювалося, що реорганізація юридичної особи могла здійснюватися шляхом злиття, приєднання, поділу, виділу та перетворення. Реорганізація юридичної особи проводилася за рішенням власника майна або ж уповноваженого власником органу, а також за рішенням органу згідно установчих документів. Вказувалось, що законодавство про окремі види юридичних осіб може передбачати й інші підстави реорганізації [160]. Проте у зв'язку із становленням України як незалежної держави даний акт так і не набрав чинності.

Підсумовуючи тенденцію розвитку радянського законодавства в частині правового регулювання інститутів злиття та приєднання юридичних осіб, слід відзначити позицію О. М. Зубатенко, яка вказує, що для охарактеризованого періоду притаманні два ключових недоліки. По-перше, це те, що реорганізація юридичних осіб разом із їх ліквідацією розглядалась виключно як спосіб припинення юридичної особи. По-друге, законодавцем повністю було проігноровано права та інтереси кредиторів за зобов'язаннями реорганізованої юридичної особи [107, с. 42].

Після отримання Україною незалежності та у період переходу національної економіки від командно-адміністративного до ринкового типу виникла потреба у докорінному реформуванні цивільного та господарського законодавства України. Як влучно відзначає Н. В. Щербакова, у вказаний період почали вимальовуватись щонайменш чотири проблеми законодавства про реорганізацію: 1) неузгодженість термінів; 2) повна відсутність регламентації порядку здійснення реорганізації; 3) відсутність гарантій дотримання прав інвесторів; 4) слабка захищеність професійних учасників ринку [260, с. 14]. Загалом же, процеси концентрації капіталу та укрупнення підприємницьких юридичних осіб сприяли прийняттю цілої низки нормативно-правових актів, у яких закріплено окремі положення щодо реорганізації у формі злиття та приєднання.

Систему таких законодавчих актів складають: Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 березня 1991 року [201]; Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року [187]; Закон України «Про банки та банківську діяльність» від 07 грудня 2000 року [184]; Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року [194]; Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05 квітня 2001 року [200]; Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року [250]; Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року [84]; Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року [189]; Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року [183]; Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року [169]; Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року [188]; Закон України «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків» від 23 березня 2017 р. [203]; Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06 лютого 2018 року [205] та ін.

Серед підзаконних нормативно-правових актів можна виокремити: Положення про порядок реєстрації випуску акцій та інформації про їх емісію під час реорганізації товариств, затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 221 від 30 грудня 1998 року (втратило чинність); Положення про особливості реорганізації інвестиційних фондів шляхом злиття або приєднання, затверджене Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 228 від 05 листопада 1999 року (втратило чинність); Методичні рекомендації про порядок реорганізації, реструктуризації комерційних банків, затверджені постановою Правління Національного Банку України № 395 від 09 жовтня 2000 року (втратили чинність); Положення про особливості забезпечення правонаступництва за укладеними договорами страхування у разі реорганізації страховиків, затверджене розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 913 від 04 червня 2004 року [191]; Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників, затверджене постановою Правління Національного банку України №

189 від 27 червня 2008 року [192]; Порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання затверджений рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 520 від 09 квітня 2013 року [193].

Незважаючи на наявність великої кількості нормативно-правових актів, більшість із них лише фіксують можливість реорганізації без належного законодавчого закріплення чітких процедур зазначених перетворень [137], більше того спостерігається неузгодженість їх положень. Загалом же, слід погодитись, що сьогодні пріоритетним напрямком розвитку корпоративного права в цілому є усунення законодавчих протиріч між цілим рядом норм підзаконних правових актів та змістом відповідних законів, що регулюють певні корпоративні відносини [168, с. 123-124], в тому числі й реорганізаційні.

Сьогодні також ведеться дискусія щодо доцільності вдосконалення правового регулювання реорганізації юридичних осіб у формі злиття та приєднання шляхом прийняття окремого нормативно-правового акту. Зокрема, В. О. Швець обґрунтовує доцільність прийняття законів України «Про злиття» та «Про поглинання та пропозиції на поглинання» необхідністю належної регламентації легального рейдерства та заборони нелегального рейдерства. Автор також вважає виправданою кодифікацію розроблених норм у спеціальний кодифікований акт – Кодекс про злиття та поглинання [254, с. 231]. Водночас нам видається недоцільним будь-яку правову проблему вирішувати шляхом прийняття окремого нормативно-правового акту. Важаємо оптимальною таку тенденцію розвитку цивільного права, яка полягає у виокремленні в його структурі загального та спеціального рівнів, що передбачає: 1) формування базових приватноправових норм, які відповідають вимогам суб'єктивного цивільного права і здатності кореляції, створення міжгалузевих зв'язків цивільного права; 2) розроблення цивільно-правових норм у складі комплексних нормативно-правових [146, с. 78]. Підтримуючи дану тезу, переконані, що сьогодні пріоритетним напрямком вдосконалення правового забезпечення процесів злиття та приєднання

юридичних осіб є розвиток дворівневої системи законодавства. Така система повинна складатись із ЦК України та спеціального законодавства, яке визначає правовий статус юридичних осіб різних організаційно-правових форм.

Слід відзначити, що у правовій доктрині зустрічаються різні підходи до групування історичних періодів розвитку законодавчого регулювання як інституту припинення юридичної особи загалом, так і власне реорганізації у формі злиття та приєднання. Зокрема, О. М. Зубатенко виділяє вісім ключових етапів розвитку нормативно-правового регулювання припинення суб'єктів господарювання у радянський та пострадянський час: період військового комунізму (1917-1922/23 рр.), в який підприємства не мали самостійності, їх реорганізація і ліквідація (в основному у формі націоналізації) здійснювалися декретами; період НЕПу (1922 р. – кінець 20-х рр.), коли підстави і порядок реорганізації і ліквідації залежали від організаційно-правової форми підприємства; період індустріалізації і колективізації (кінець 20-х - початок 30-х рр.), коли способи припинення (добровільний, розпорядчий і примусовий) еволюціонували в бік панування розпорядчо-примусового; передвоєнний період (30-ті роки ХХ ст.), коли рішення про припинення підприємств приймалося виключно міністерствами; період Великої Вітчизняної війни і післявоєнного відновлення народного господарства (40-ві – 50-ті рр.), коли Основи цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік не містили положень про регулювання реорганізації і ліквідації юридичних осіб, а обмежувалися переліком можливих організаційно-правових форм юридичних осіб; період після прийняття Цивільного кодексу УРСР 1963 року (середина 60-х – середина 80-х рр.), коли норми ЦК УРСР передбачали дві форми припинення юридичних осіб: ліквідацію і реорганізацію. При цьому законодавче закріплення одержали три форми реорганізації: злиття, розділення і приєднання; період перебудови (середина 80-х – початок 90-х рр.), коли реорганізація та ліквідація розглядалися в якості синонімів, а захист прав кредиторів не забезпечувався; сучасний період – після проголошення Україною незалежності (з початку 90-х років) [107, с. 30-43].

В свою чергу, Н. В. Щербакова наводить власну авторську періодизацію становлення та розвитку нормативного регулювання процесів злиття та приєднання. Дослідниця виокремлює чотири етапи розвитку правових основ злиття та приєднання господарських товариств: перший етап (1798-1927 рр.) характеризується зародженням процесів злиття та приєднання товариств, що знаходило своє відображення у нормах Торгівельного Статуту 1903 р. та ЦК УРСР 1922 р. Злиття визначалося як самостійний спосіб припинення акціонерних товариств, а приєднання – як окремий випадок злиття; другий етап (1927-1963 рр.) пов'язаний з виключенням норм про злиття як самостійного способу припинення товариств. Це фактично було «мертвим» періодом у розвитку правового регулювання злиття та приєднання; третій етап (1963-1991 рр.) відзначається, з однієї сторони, відокремленням в нормах злиття та приєднання як самостійних форм реорганізації юридичних осіб, з другої – відсутністю регулювання порядку їх проведення; четвертий етап (1991р. – по цей час) – період інтенсивного розвитку правової основи злиття та приєднання, який обумовлений зміною економічної системи держави та переходом до економіки ринкового типу, обов'язковим елементом якої є конкуренція, пов'язана із капіталізацією майна господарських товариств [260, с. 71]. Слід відзначити, що нами сприймається даний підхід до визначення історичних етапів розвитку національного законодавства щодо злиття та приєднання. Водночас, вважаємо, що із прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства» у 2008 р. розпочався новий етап його розвитку, який триває і до сьогодні.

З метою комплексного дослідження історичного розвитку законодавства щодо злиття та приєднання юридичних осіб, доцільно проаналізувати еволюцію нормативно-правового регулювання цих процесів у різних європейських країнах. Перш за все, варто відзначити, що історично процес розвитку іноземного законодавчого закріплення інституту реорганізації юридичної особи прямо пов'язаний із еволюцією законодавства про правовий статус корпорацій – колективних утворень, заснованих на засадах членства (участі) з метою ведення

його учасниками сумісно певної діяльності акціонерних товариств [63, с. 13], а саме акціонерних товариств.

Первинний сенс акціонерних товариств полягав у формуванні великих капіталів за допомогою невеликих сум, які складалися з коштів усіх учасників, тобто акціонерів [149, с. 43]. Перші акціонерні товариства виникли у Франції в XII столітті. Вони створювалися для спільної експлуатації млинів і, на відміну від інших, більш ранніх форм колективного підприємництва, вже тоді відтворювали ту структуру, яку ми сьогодні називаємо акціонерним товариством. Пізніше, в епоху розквіту Генуезької республіки, в XV столітті з'явилися в Генуї перші акціонерні банки [71, с. 21]. Отже, до початку XVI століття акціонерна форма здійснення підприємницької діяльності уже була відома в країнах Західної Європи, однак, тогочасні нормативно-правові акти не містили жодних згадок про реорганізацію юридичної особи.

Досліджуючи процес становлення акціонерного права у світовому масштабі, О.М. Вінник відзначає, що ознаки реорганізації у формі злиття в сучасному її розумінні були притаманні для створення Британської Ост-Індської компанії у 1600 р., яке відбулося на базі союзу окремих товариств для протистояння голландській конкуренції [77, с. 25]. Водночас на законодавчому рівні закріплення процедури злиття в Англії відбулося вперше у 1862 р. і давало змогу компаніям передавати частину майна або все своє майно іншій компанії за будь-яку винагороду, у тому числі за акції [71, с. 136]. Даний закон не передбачав жодних винятків при ліквідації підприємств, які припиняють своє існування в порядку реорганізації. По суті, злиття розбивалося на два етапи: ліквідацію товариства, яке приєднується, і передачу його майна компанії, яка поглинає. Будь-який кредитор міг відмовити в переведенні боргу, і зобов'язання потрібно було погашати, щоб продовжити процедуру злиття. Крім того, акціонери компанії, що реорганізується, вже тоді мали право вимагати викупу їх частки в разі, якщо вони заперечували проти реорганізації. Цікаво відзначити, що при викупі часток у акціонерів, які були не згодні з проведенням реорганізації, викупна ціна визначалася за угодою сторін або за рішенням арбітра, який не був зобов'язаний

керуватися ні поточною курсовою вартістю, ні умовами конвертації часток [59]. Як бачимо, корпоративне законодавство Англії другої половини XIX ст. уже містило положення щодо захисту прав кредиторів та учасників юридичної особи, яка припинялась, відомі сучасному праву.

З аналізу розвитку німецького корпоративного законодавства випливає, що первинно норми про акціонерні товариства містилися в Прусьському законі про акціонерне товариство від 9 листопада 1843 р., потім їх реорганізація була врегульована в Загальному Німецькому торговому уложенні 1861 р.[91, с. 74]. Цей правовий акт урегулював, щоправда, лише одну форму реорганізації - злиття. Цей підхід є загальним для правових систем XIX і XX ст. усіх західноєвропейських країн. У ст. 215 Уложення 1861 року закріплювалось, що злиття є припиненням компанії шляхом передання майна і боргів іншій компанії за акції останньої. У ст. 215 Уложення 1861 року записано, що злиття є припиненням компанії шляхом передання майна і боргів іншій компанії за акції останньої [107, с. 102]. При цьому, майно товариства, яке його передавало у зв'язку із реорганізацією, повинно було в цілях захисту кредиторів протягом одного року управлятися окремо від майна приймаючого товариства. Тобто Уложення допускало тільки приєднання акціонерних товариств в сучасному розумінні цього правового явища і розглядало його, перш за все, як спрощений спосіб припинення товариства, яке передавало майно. Ці норми майже без змін перейшли в Німецьке торговельне уложення 1897 р. (надалі – НТУ) [91, с. 76]. Однак варто відзначити, що НТУ 1897 року допускав уже дві форми злиття: одна - як спосіб ліквідації компанії, друга форма злиття – з попередньою ліквідацією компанії. Саме остання форма і відтворена сучасному НТУ. У цілому ж інститути сучасного німецького права відтворюють положення, встановлені в торгових уложеннях 1861, 1897 років [107, с. 104]. Загалом же, до початку XX ст. у німецькому праві закріпилося дві форми злиття: а) з попередньою ліквідацією приєднуваної компанії; б) без такої. Остання є відчуженням майна приєднуваної компанії в цілому за акції іншої (приєднуючої) компанії. Як уже йшлося вище, законодавець розуміє, що таке відчуження є лише особливим способом ліквідації,

але дозволяє його як виняток, у випадку, якщо майно відчужується за акції без проведення ліквідації як такої.

З проведенням в 1937 р. реформи акціонерного права положення про акціонерні товариства знову були об'єднані в самостійному законі. Акціонерний закон 1937 року, по-перше, поліпшив захист акціонерів, які передають майно, по-друге, поряд з уже відомим злиттям за допомогою прийняття (віддалений аналог приєднання в українському праві) допускав злиття через створення нового товариства з одночасним припиненням товариств, які передають майно (аналог злиття в вітчизняному праві). Ці положення в основному увійшли в Акціонерний закон 1965 р., який неодноразово змінювався і доповнювався в зв'язку з участю Німеччини в Європейських співтовариствах, нині в Європейському союзі, і уніфікацією права країн - учасниць ЄС. З 1969 р. також діяв спеціальний закон, який регулював питання перетворення, зміни організаційно-правової форми. При збереженні такої ж назви (*Umwandlungsgesetzt*) з 1 січня 1995 року набрав чинності новий закон, що включив в це поняття поряд зі зміною організаційно-правової форми злиття і приєднання, поділ та передачу майна. Крім того, цей акт регулює реорганізацію не тільки акціонерних товариств, а й інших суб'єктів права, в тому числі об'єднань капіталів, об'єднань осіб і індивідуальних підприємців з місцезнаходженням в Німеччині. З прийняттям даного закону з Акціонерного закону виключено норми, які дублюють положення Закону про реорганізацію. Разом з тим, Акціонерний закон продовжує застосовуватися для врегулювання відносин, не охоплених новим законом (наприклад, норми про заснування на основі придбання майна стосовно приєднання, якщо приймаюче товариство зареєстровано менше ніж за два роки до укладення договору про реорганізацію). Закон проти обмеження конкуренції 1957 р. застосовується щодо відносин зі злиття і приєднання, пов'язаних з антимонопольним регулюванням [91, с. 399-400].

З проведеного аналізу вбачається, що перші системні законодавчі положення, які стосуються реорганізації акціонерних товариств, з'явилися в європейських країнах лише в другій половині XIX століття, тобто пізніше на двісті років від

виникнення корпорації як суб'єкта права. Весь цей час акціонерні правовідносини існували без використання особливих правових інститутів, які регулюють реорганізацію юридичної особи і відомі сучасному праву. Це можна пояснити тим, що проблема передачі підприємства, бізнесу іншому власнику «на ходу», без ліквідації не була актуальною в той період.

Варто відзначити, що процеси формування законодавства щодо реорганізації юридичних осіб на рубежі XIX-XX століть активно відбувались не лише у Європі, а й у США. Зокрема, закон Шермана (Sherman Act) 1890 р. став першим законодавчим актом США з протидії злиттів і поглинань [42]. Слід відзначити, що сутність даного Закону зводилась до заборони: а) всіх контрактів, комбінацій та домовленостей, що обмежують торгівлю; б) будь-яких домовленостей з метою монополізації тієї чи іншої галузі [85, с. 97]. Водночас дослідники американського права вказують, що багато положень закону виявилися досить загальними, і суди США часто не могли винести рішення у справах, які підпадають під дію цього закону [263, с. 107]. Загалом же, можна зробити висновок про те, що закон Шермана зробив формування монополій та інші спроби обмеження торгівлі незаконними і злочинними діями, які підлягали кримінальному переслідуванню в рамках федерального законодавства.

З метою усунення недоліків Закону Шермана у 1914 р. був прийнятий Закон Клейтона (Clayton Antitrust Act), у якому були конкретизовані види економічної діяльності, що обмежують торгівлю та зменшують конкуренцію. Особливо важливим для процесів злиття та поглинання став розділ 7 зазначеного Закону, який закріплював положення, що жодна корпорація не повинна купувати акції (у повному обсязі або частково), якщо у будь-якому виді комерційної діяльності у межах США таке придбання може призвести до суттєвого послаблення конкуренції або сприяти створенню монополії [121, с.66].

У 1976 році було прийнято Закон Харта-Скотт-Родіно про вдосконалення антимонопольної діяльності (Hart-Scott-Rodino Act). Відповідно до цього закону, поглинання або злиття не можуть проводитися до тих пір, поки Федеральна торгова комісія (FTC) і Міністерство юстиції США не вивчать угоду. Ці дві

установи повинні вирішувати, хто з них буде розслідувати ту чи іншу конкретну операцію [30]. Закон Харта-Скотта-Родіно був прийнятий з метою запобігання вчинення правочинів, які, в кінцевому рахунку, можуть бути розцінені як протиконкурентні. Таким чином, Міністерство юстиції США змогло б уникнути розукрупнення компанії, яка частково була сформована в результаті протиконкурентного злиття або поглинання [263, с. 108].

Розвиток законодавства ЄС в частині регламентації процесів злиття юридичних осіб історично пов'язаний із зародженням євроінтеграційних процесів, створенням Європейських спільнот, а в подальшому – Європейського Союзу. Виникнення Європейського Союзу викликало до життя нову правову систему – право ЄС. Це унікальна система, що поєднує в собі риси як міжнародного, так і внутрішньодержавного права [239].

За весь час існування Співтовариства Єврокомісією в рамках проекту гармонізації корпоративного права було підготовлено низку проектів директив. Частина з яких набула чинності і діє сьогодні, частина в подальшому була замінена новішими актами, а від прийняття окремих директив Єврокомісія офіційно відмовилась через неможливість здійснення гармонізації національних законодавств з відповідних питань [118, с. 25-28]. Загалом, як вказує О.Р. Кібенко, європейські та вітчизняні вчені на початку ХХІ сторіччя досить скептично оцінювали результати гармонізації, оскільки з різних причин гармонізувати вдалося лише окремі питання діяльності акціонерних товариств [118, с. 27-31]. При цьому відповідні директиви стосуються діяльності лише товариств – об'єднань капіталу (переважно – акціонерні товариства чи публічні компанії) й не охоплюють регулюванням інші корпоративні утворення (повні та командитні товариства, партнерства зі статусом юридичної особи, кооперативи та інші менш поширені форми корпорацій) [118, с. 31-32]. На нашу думку, з вказаним можна погодитися частково, оскільки, незважаючи на ряд труднощів, робота щодо гармонізації права ЄС триває, охоплюючи з часом все ширше коло відносин.

Початок розвитку законодавства ЄС про злиття юридичних осіб історично пов'язаний із прийняттям Третьої директиви № 78/855/ЕЄС від 09 жовтня 1978 р.

про злиття публічних акціонерних товариств (надалі по тексту – Третя директива). Її особливістю було те, що вона зобов'язала держави-члени запровадити інститут злиття до свого національного права [49]. Як відзначає О.Р. Кібенко, оскільки на той час праву деяких держав ЄС взагалі був невідомий інститут реорганізації у його класичному розумінні (Великобританія, Нідерланди), то ст. 2 Директиви зобов'язувала держави ввести відповідні норми у внутрішнє законодавство [118, с. 361]. Таким чином, було закріплено необхідність забезпечення т.з. «формального злиття акціонерних товариств» або «злиття в юридичному значенні», оскільки в окремих державах законодавством було врегульовано лише економічні аспекти даних відносин, проте не передбачалося необхідності здійснення відповідної реорганізації юридичних осіб. До цього часу компанії в результаті об'єднання активів з економічної точки зору ставали одним цілим, проте формально залишалися самостійними суб'єктами в правовому значенні [178, с. 193]. Головною особливістю Третьої директиви є те, що вона зобов'язала держави-члени Європейської Спільноти, в законодавстві яких відсутні положення про злиття, імплементувати даний правовий інститут до національної нормативно-правової бази. У зв'язку із прийняттям даної директиви, можна стверджувати, що у другій половині XX століття практично в усіх країнах - учасниках ЄС були внесені суттєві зміни в національні законодавства, що регулюють інститути злиття та приєднання. Причиною цього було прагнення до створення єдиного економічного простору, глобалізацію виробництва та руху капіталу.

Загалом же, Директива № 78/855/ЄС носила достатньо компромісний характер і залишила національним законодавцям достатню свободу дій щодо регламентації злиття компаній.

З метою забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку Європейського Союзу та уніфікації регулювання інституту злиття з позиції податкового законодавства у 1990 р. була прийнята Директива Ради Європейських Співтовариств «Про загальноприйняту систему оподаткування товариств різних держав-членів при злитті, поділі, передачі активів і обміні

акцій». В подальшому дана директива втратила чинність і була замінена Директивою Ради 2009/133/ЄС від 19 жовтня 2009 р. [13].

Положення щодо злиття знаходимо також й у регламентах, які були прийняті на початку 2000-х років, а саме: Регламенті Ради (ЄС) № 2157/2001 від 8 жовтня 2001 р. про Статут Європейського акціонерного товариства (надалі – Європейське товариство, ЄТ) [210] та Регламенті Ради (ЄС) № 1435/2003 від 22 липня 2003 р. про Статут Європейського кооперативного товариства (надалі – ЄКТ) [14].

Гармонізація регулювання внутрішніх законодавств держав-членів з питань злиття компаній розглядалася як передумова для подальшого врегулювання транскордонних злиттів. Тому, після прийняття Третьої директиви та виданих в подальшому на розвиток її положень актів щодо регулювання т.з. «національних злиттів», наступним кроком щодо гармонізації законодавства держав-членів ЄС стало прийняття Десятої директиви щодо транскордонного злиття компаній (Директива № 2005/56/ЄС від 26 жовтня 2005 року) [18]. Слід сказати, що спершу дані питання планувалося регламентувати шляхом прийняття міжнародного договору про транснаціональні злиття, а сам проект даної Директиви було розроблено ще у 1985 році і його прийняттю передував тривалий період обговорення та доопрацювання [178, с. 199]. Зокрема, найбільш проблематичним виявилось питання участі працівників в процесі прийняття компаніями рішень щодо злиття. За результатами обговорень був підготовлений звіт, який був представлений Європейському Парламенту 21 жовтня 1987 року, але парламент так і не прийняв відповідну директиву. Лише з прийняттям нормативно-правової бази, що врегулювання питання надання інформації працівникам та їх участі у процесі створення ЄТ, було розблоковано роботу над директивою про транскордонні злиття [21, с. 4].

Майже одночасно із набранням чинності директивою про транскордонні злиття (15 грудня 2005 р.) Європейський Суд Справедливості прийняв показове рішення у справі SEVIC. У даному судовому процесі суд розглянув питання доцільності злиття шляхом придбання (merger by acquisition) люксембурзької компанії (Security Vision SA) німецькою компанією (SEVIC AG). Проблема

полягала в тому, що компетентний німецький районний суд відхилив реєстрацію цього злиття в національному комерційному реєстрі, оскільки закон допускає лише національні злиття – тобто між юридичними особами, які зареєстровані у Німеччині. Під час апеляційного розгляду суд передав це питання до Суду ЄС для винесення преюдиціального рішення (preliminary ruling). У цій справі Європейський Суд Справедливості визнав, що відмова від реєстрації злиття спричинила порушення статті 43 і 48 Договору про заснування Європейської Спільноти 1957 р. Суд відзначив, що злиття є важливим аспектом діяльності компаній. Зважаючи на те, що свобода заснування (freedom of establishment) включає в себе ефективну участь компанії в економічному житті, обмеження, що злиття може відбуватись лише між національними компаніями, слід розглядати як обмеження права на заснування (right to establishment) [43, с. 307-308].

Як Десята директива, так і Регламент про Статут Європейського акціонерного товариства передбачали можливість здійснювати транскордонне об'єднання капіталів. Проте слід відзначити, про певні переваги вказаної директиви: 1) у транскордонному злитті могли брати участь приватні компанії, в той час як створити ЄТ могли виключно публічні акціонерні товариства; 2) директива містила більш ліберальні правила, які регламентували участь працівників компаній, які брали участь у злитті; 3) в результаті злиття (приєднання) відповідно до положень Десятої директиви створювалась компанія, правовий статус якої регламентувався національною системою права певної держави-члени ЄС, в той час як ЄТ має складний правовий режим [37, с. 493].

В подальшому, з метою захисту трудових прав працівників у результаті злиття товариств, було прийнято Директиву Ради 2001/23/ЄС від 12 березня 2001 року про зближення законодавства держав-членів щодо захисту прав працівників у випадках передачі підприємств, бізнесу або частини підприємства або бізнесу [12]. Водночас варто зауважити, що у Франції ще на початку 1980-х рр. уряд соціалістів ініціював реформу правового регулювання трудових відносин, одним з елементів якої стало істотне розширення повноважень комітету підприємства в сфері контролю управлінської діяльності (закони від 28 жовтня 1982 р. і від 1

березня 1984 р.). Серед основних новел законодавства можна відзначити введення обов'язку керівника товариства проводити консультацію з представниками комітету підприємства перед прийняттям практично будь-якого рішення, яке стосується його діяльності. До таких рішень було віднесено, зокрема, і злиття з іншими товариствами [115, с. 147].

Еволюційний розвиток економічних відносин вплив на прийняття у 2004 році директиви, яку в доктрині неофіційно називають «Директивою про поглинання» (Директива № 2004/25/ЄС про пропозиції поглинання від 21 квітня 2004 року) [17]. Загалом же, важливість прийняття даного акту обумовлена тим, що, на думку багатьох європейських експертів, поглинання товариств є важливим фактором розвитку економіки і побудови єдиного європейського економічного простору [118, с.334], в той час як в українських правових реаліях це явище часто ототожнюють із рейдерством.

Подальший розвиток регулювання процедури злиття компаній було здійснено у 2011 році внаслідок прийняття Директиви № 2011/35/ЄС про злиття публічних акціонерних товариств, що замінила Третю Директиву. Цей документ було прийнято з метою кодифікації положень Третьої Директиви Ради та актів, які вносили зміни до неї [211, с. 22]. Загалом Директива № 2011/35/ЄС, як і Третя директива, регулювала питання злиття національних акціонерних товариств, не зачіпаючи транскордонні злиття. В ній було збережено загальний принцип універсального правонаступництва без ліквідації первинно існуючих компаній, що забезпечує гарантії прав та законних інтересів їх акціонерів та третіх осіб, що вступили у правовідносини з даними компаніями [19].

Сучасний етап розвитку корпоративного законодавства ЄС пов'язаний з прийняттям 14 червня 2017 р. Директиви ЄС № 2017/1132 про деякі аспекти права компаній (товариств), яка набула чинності 20 липня 2017 р. (надалі – Директива ЄС № 2017/1132). Вона являє собою кодифікований акт, що містить правила про порядок злиття товариств з обмеженою відповідальністю, включаючи і транскордонні, порядок їх поділу, щодо розкриття інформації про закордонні філії, а також гарантії щодо захисту учасників відповідних компаній [20].

Резюмуючи, з цілковитою впевненістю можна стверджувати, що процеси злиття та приєднання мають багатовікову історію становлення та розвитку. Прообрази реорганізації юридичних осіб у досліджуваних формах сягають своїм корінням ще у 1798 рік. Характерним є те, що в той період і до 1963 року цивільне законодавство не розрізняло злиття та приєднання, оскільки останнє визначалося видом злиття. Ситуація змінилася після прийняття у 1963 році ЦК УРСР, який на законодавчому рівні визначив приєднання самостійною формою реорганізації.

З проведеного аналізу випливає, що зародження та еволюція національного та європейського нормативно-правового регулювання досліджуваних інститутів нерозривно пов'язані із вдосконаленням законодавства про правовий статус юридичних осіб корпоративного типу, в першу чергу, акціонерних товариств.

Відправним пунктом розвитку корпоративного права України та зародження інститутів злиття та приєднання юридичних осіб можна вважати кінець XIX – початок XX сторіччя. Для даного періоду притаманними є популяризація корпоративної форми ведення підприємницької діяльності, процеси укрупнення корпорацій та удосконалення корпоративного законодавства в усіх економічно розвинених країнах.

В свою чергу, засади правового регулювання злиття та приєднання у Європейському Союзі були закладені ще з моменту створення Європейських спільнот. Прийняття Директиви ЄС № 2017/1132 було обумовлене необхідністю створення кодифікованого акту, який би об'єднав положення неодноразово змінюваних Директив Ради № 82/891/ЄЕС та 89/666/ЄЕС, а також Директив № 2005/56/ЄС, 2009/101/ЄС, 2011/35/ЄЕС і № 2012/30/ЄС. Таким чином, сьогодні в єдиному кодифікованому акті містяться положення, які регламентують особливості злиття публічних акціонерних та товариств з обмеженою відповідальністю, порядок поділу товариств з обмеженою відповідальністю, гарантії прав учасників товариств з обмеженою відповідальністю, вимоги щодо розкриття інформації про відокремлені підрозділи, які створені у державах-членах ЄС тощо.

1.2. Злиття та приєднання як форми реорганізації юридичних осіб за законодавством України

Повне і всебічне дослідження поняття, сутності та особливостей злиття та приєднання юридичних осіб неможливе без характеристики власне родового поняття «реорганізація». Перш за все, слід відзначити, що за своїм етимологічним змістом реорганізація означає перебудову, перетворення, зміну структури, форми організації, управління і т. ін [70, с. 1214].

Довгий час ЦК України не оперував таким терміном як «реорганізація». Водночас у 2013 р. дану категорію було введено до цивільного законодавства внаслідок викладення ч. 1 ст. 104 ЦК України в новій редакції: «Юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників» [250]. Водночас у законодавстві можна спостерігати неузгодженість даного положення із нормами інших нормативно-правових актів. Зокрема, ч. 5 ст. 22 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» ширше трактує реорганізацію, включаючи до неї також і виділ, в результаті якого не відбувається припинення юридичної особи [185]; аналогічний підхід відображено у ст. 28 Закону України «Про кооперацію» [197] та ст. 31 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» [196]. Таким чином, в розумінні ЦК України реорганізація є способом припинення юридичної особи, натомість деякі нормативно-правові акти трактують її ширше.

Оскільки на законодавчому рівні відсутня легальна дефініція поняття «реорганізація», вирішення даної правової проблеми покладається на юридичну науку. У доктрині зустрічаються різні підходи до трактування цієї категорії, які можна згрупувати у дві основні групи: 1) реорганізація як спосіб припинення юридичних осіб (вужке розуміння); 2) реорганізація як форма припинення та створення юридичних осіб (широке розуміння).

Як справедливо вказує О.Р. Кібенко, у теорії права реорганізація традиційно розглядалася як форма припинення юридичної особи, при якій, на відміну від ліквідації, права і обов'язки юридичної особи, що припиняється, переходять до юридичної особи – правонаступника [118, с. 380,480]. Зокрема, таку позицію підтримують Є.В. Петров [165, с. 84], В. Стрільчук та Н. Іванюк [236, с. 32]. В свою чергу, С.В. Дяченко визначає реорганізацію як форму припинення юридичної особи у вигляді злиття, приєднання, поділу та перетворення, що реалізується через перехід його майнових та немайнових прав й обов'язків до юридичної особи- правонаступника та може здійснюватись у добровільному чи примусовому порядку [93, с. 182]. Водночас доктрині відзначається, що для злиття та приєднання характерним є саме добровільний порядок їх здійснення [67, с. 21]. Деякі науковці визначають реорганізацію як таке припинення діяльності підприємства, при якому його права, обов'язки і майно переходять до інших діючих чи знову створюваних підприємств, які приймають на себе виконання функцій і завдань реорганізованого підприємства чи реорганізованих підприємств, що припинили свою діяльність [83, с. 87]. Вважаємо, що ототожнення такого правового явища як «реорганізація» виключно з припиненням юридичної особи повноцінно не відображає сутність даної категорії, оскільки така позиція не враховує, що формою реорганізації є також виділ, який не має наслідком припинення.

Піддаючи критиці підхід щодо розуміння реорганізації як способу припинення юридичної особи, О.Р. Кібенко вважає, що слід відмовитись від такої концепції. На думку дослідниці, реорганізацію слід розглядати як більш широке поняття, яке за своєю сутністю є правонаступництвом між юридичними особами – тобто комплексним одночасним переходом усього чи частини майна, прав та обов'язків від одних юридичних осіб (правопопередників), які можуть припинятись чи продовжувати існування, до інших новостворених або існуючих юридичних осіб (правонаступників) [118, с. 380-382]. Водночас дослідниця також обґрунтовує тезу щодо поширення на правовідносини з приводу відчуження (купівля-продаж, міна, дарування тощо) чи передання в оренду підприємства або

його частини поняття реорганізації [118, с. 383-384]. Існує також позиція, що реорганізація за своєю сутністю спрямована на створення нових юридичних осіб на основі уже існуючих [80, с. 10; 262, с. 136]. На дуалізм правових наслідків реорганізації в частині зміни суб'єктного складу правовідносин також звертає увагу В.М. Масін, який відзначає, що в деяких випадках вона може бути способом припинення юридичної особи, а в інших – способом створення юридичної особи, відтак виділення юридичної особи зі складу існуючої юридичної особи спричинює виникнення юридичної особи, а не її припинення [150]. Про нетотожність понять «реорганізація» та «припинення юридичних осіб з правонаступництвом» зазначає також Ю.М. Юркевич, який відзначає, що термін «реорганізація» є ширшим та охоплює «припинення юридичних осіб з правонаступництвом». Формами « правонаступницького » способу припинення юридичних осіб є злиття, приєднання, поділ та перетворення, а реорганізації, окрім перерахованих, також виділ [267, с. 169]. Досліджуючи природу правонаступництва в корпоративних правовідносинах, Л.В. Сіщук відзначає, що реорганізація – це тривалий процес, що складається із системи юридичних фактів (складний юридичний склад), який у визначеному законом порядку зумовлює припинення юридичної особи (юридичних осіб) – правопередника (правопередників) – і/або створення юридичної особи (юридичних осіб) – правонаступника (правонаступників) – і перехід у порядку правонаступництва майна, прав та обов'язків юридичних осіб, що перебувають у процесі реорганізації (правопередників) до юридичних осіб, які виникли в результаті реорганізації (правонаступників) [229, с. 35]. Даний підхід сприймається й іншими вітчизняними науковцями [82, с. 27; 167, с. 120] та є домінуючим у сучасній цивілістичній доктрині.

Аналізуючи особливості реорганізації акціонерних товариств, О. В. Гарагонич виділяє наступні її ознаки: 1) правонаступництво, в порядку якого відбувається передання всього майна, прав та обов'язків реорганізованого АТ іншим підприємницьким товариствам-правонаступникам; 2) виключна законодавча формалізація процедури реорганізації АТ; 3) реорганізація

опосередковується юридичним складом; 4) законодавче закріплення заходів із забезпечення інтересів кредиторів та акціонерів товариства, що реорганізується; 5) обмеження переліку організаційно-правових форм господарських організацій, яким можуть передаватись у порядку правонаступництва майно, права та обов'язки реорганізованого АТ; 6) реорганізація АТ призводить до зміни суб'єктного складу господарських правовідносин за участю реорганізованого товариства; 7) реорганізація АТ є зворотним процесом [82, с. 26-27]. В доктрині також відзначають, що характерною рисою реорганізації є те, що вона не може зачіпати майнові права учасників реорганізованої юридичної особи, які не пов'язані із речовими правами на цінні папери [130, с. 200]. Вважаємо, що найбільш системний підхід до визначення ознак реорганізації спостерігається у працях Л.В. Сіщук, яка визначає, що їй притаманні наступні характерні риси: 1) має місце універсальне правонаступництво, яке полягає у переході майна, прав і обов'язків від господарського товариства-правопопередника до товариства- правонаступника; 2) відбувається припинення та/або створення господарських товариств; 3) суб'єктами, які беруть участь у проведенні реорганізації, виступають господарські товариства, які передають своє майно, права і обов'язки за розподільчим балансом (передавальним актом) товариству- правонаступнику; 4) може відбуватися зміна майнового становища товариства- правонаступника, яка полягає у зменшенні або збільшенні обсягу капіталу, що переходить у порядку правонаступництва та / або зміна суб'єктного складу (учасників), що залежить від порядку та форми проведення реорганізації [228, с. 13-14].

Перш ніж перейти до теоретичного дослідження юридичного змісту понять «злиття» та «приєднання» на доктринальному рівні, звернемося до законодавчих актів, які оперують згаданими категоріями.

Вивчення правової бази процесів злиття та приєднання уже неодноразово були предметом наукового зацікавлення. Н. В. Щербакова вказує, що «ефективність здійснення процесів злиття та приєднання залежить від належного правового регулювання відносин, що складаються у цій сфері...» [260, с. 1]. Безумовно, цю позицію слід підтримати. До того ж, на підставі проведеного

аналізу, дослідниця пропонує авторську класифікацію чинних нормативно-правових актів про злиття та приєднання господарських товариств. До першої групи Н. В. Щербакова відносить кодифіковані акти та закони, які містять загальні положення щодо злиття та приєднання господарських товариств, загальний порядок проведення цих процесів. Друга група охоплює закони, які регулюють відносини щодо злиття та приєднання в інвестиційній, банківській, страховій та інших сферах. Третя включає підзаконні нормативно-правові акти, що приймаються різними органами державної влади для детального регулювання цих відносин. Нормативні акти, які входять до останньої групи, класифікуються за сферою дії (для всіх та окремих видів економічної діяльності), за суб'єктом видання (Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національний банк України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг) [260, с. 11]. Вважаємо, що охарактеризований підхід можна екстраполювати на систему законодавства щодо реорганізації юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми. Солідаризуючись із запропонованою класифікацією, при аналізі нормативно-правових актів, які є правовою основою для здійснення процесів злиття і приєднання, будемо притримуватися наведеного групування.

В першу чергу, слід відзначити, що питанню реорганізації юридичних осіб у формі злиття та приєднання присвячені ст.ст. 104-107 ЦК України. Зокрема, ст. 104 ЦК України визначено, що юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації [250]. Тобто у сучасному розумінні ЦК України злиття та приєднання виступають самостійними способами припинення юридичної особи. Однак, Кодекс не містить дефініцій досліджуваних категорій. Законодавець обмежився загальною нормою, в якій зазначено, що «злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи здійснюються за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а у випадках, передбачених законом, - за рішенням суду або відповідних органів державної влади» [250]. Окрім того, загальними є норми щодо виконання рішення про припинення та

порядку його здійснення. Єдиною спеціальною нормою, у відношенні злиття та приєднання, виступає ч. 2 ст. 106 Кодексу, в якій вказується, що на припинення юридичної особи шляхом злиття та приєднання, у певних випадках, може бути передбачено одержання згоди відповідних органів державної влади [250].

ГК України також не відзначається ґрунтовністю врегулювання злиття та приєднання. Так, ст. 56 Кодексу вказує, що суб'єкт господарювання може бути утворений шляхом злиття, приєднання, виділу, поділу, перетворення діючої (діючих) господарської організації (господарських організацій); ст. 59 кодексу обмежується загальною нормою про те, що припинення суб'єкта господарювання здійснюється відповідно до закону. У ч. 1 ст. 91 ГК України вказується, що господарське товариство припиняється шляхом ліквідації або реорганізації [84]. При цьому не визначено ні можливі види реорганізації, ні загальний порядок її проведення, а основний зміст згаданої статті присвячений питанню ліквідації господарського товариства.

У Податковому кодексі України (надалі – ПК України) зустрічаємо визначення «злиття платників податків». Зокрема, під даною категорією розуміється передача майна платника податків до статутних фондів інших платників податків, унаслідок чого відбувається ліквідація платника податків, який зливається з іншими [169]. Тобто, ПК України до ознак злиття відносить: передачу майна платника податків до статутних фондів інших платників податків, ліквідацію платника податків. Звертаємо увагу, що дане визначення не узгоджується із нормами ЦК України, які розкривають зміст злиття як елементу цивілістичного інституту юридичної особи. По-перше, відповідно до ст. 15 ПК України платником податків може бути як фізична, так і юридична особа, однак реорганізація притаманна виключно останній. По-друге, Податковий кодекс ототожнює припинення юридичної особи із ліквідацією, проте ці поняття не є рівноцінними, а співвідносяться як загальне і конкретне. По-третє, в ході злиття, юридичні особи, які припиняються, передають новоствореному суб'єкту не лише майно, а весь комплекс прав та обов'язків, які належали припиненим суб'єктам. Наведене визначення та ознаки надаються з позиції податкового права, а тому,

вважаємо, що їх не можна сприймати з точки зору цивілістики. Щодо приєднання, то у Податковому кодексі України відсутні відповідні правові норми.

Варто відзначити, що профільний закон, який з 1991 р. регламентує правовий статус корпоративних юридичних осіб – Закон України «Про господарські товариства» взагалі не містить положень, які б регулювали процедуру реорганізації господарських товариств, обмежуючись лише бланкетною нормою, яка вказує, що припинення товариства здійснюється в порядку встановленому законом (ст.19 Закону) [187].

Певна конкретизація сутності категорій «злиття» та «приєднання» наводиться в Законі України «Про акціонерні товариства». Зокрема, в ч. 1 ст. 79 Закону вказано, що одним із шляхів припинення акціонерного товариства є передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим акціонерним товариствам – правонаступникам (шляхом злиття, приєднання, поділу та перетворення). Міститься у згаданому законодавчому документі й визначення понять «злиття» і «приєднання». Так, під першим розуміють «...виникнення нового акціонерного товариства- правонаступника з передачею йому згідно з передавальними актами всього майна, всіх прав та обов'язків двох або більше акціонерних товариств одночасно з їх припиненням», а під другим «...припинення акціонерного товариства (кількох товариств) з передачею ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, прав та обов'язків іншому акціонерному товариству- правонаступнику». Також указується, що в певних випадках для здійснення злиття та приєднання може бути потрібним одержання згоди відповідних органів державної влади. Крім того, в цьому нормативно-правовому акті закріплено загальний порядок здійснення злиття та приєднання, особливості укладення договору про злиття і приєднання, передбачено послідовність процедури злиття та приєднання [183]. Отже, закон визначає злиття способом створення акціонерного товариства, а приєднання – способом його припинення, що не в повній мірі кореспондується з положеннями ЦК України. Проте, позитивним в аналізованому нормативно-правовому акті все ж таки є те, що Закон України

«Про акціонерні товариства» є ґрунтовнішим у відношенні правового визначення злиття та приєднання, ніж попередні досліджувані законодавчі акти.

Сьогодні в умовах удосконалення національного корпоративного законодавства та наближення його до нормативів Європейського Союзу проблема процесів злиття та приєднання юридичних осіб не залишається осторонь законодавчих ініціатив. Варто відмітити, що в Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06 лютого 2018 р. дещо прогресивніше підійшли до вирішення проблеми відсутності законодавчих дефініцій понять «злиття» та «приєднання», яка існує в Законі України «Про господарські товариства». Зокрема, у новому законі вказується, що злиттям є створення нового господарського товариства – правонаступника з переданням йому всього майна, всіх прав та обов'язків декількох товариств, що припиняються внаслідок цього, а приєднанням є припинення одного або декількох товариств з переданням ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, прав та обов'язків іншому господарському товариству – правонаступнику [205]. Можна зауважити, що наведені визначення є практично аналогічними до тих, які надаються у Законі України «Про акціонерні товариства». Відтак, попри прогресивність новоприйнятого Закону, можна констатувати, що процедура здійснення злиття та приєднання товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю надалі залишається на периферії законодавчої уваги.

Не можна забувати і про те, що учасниками приватноправових відносин є не тільки підприємницькі юридичні особи, але й непідприємницькі. Відтак, вони також можуть бути суб'єктами злиття та приєднання. Відповідно до Законів України: «Про свободу совісті та релігійні організації» реорганізація релігійних організацій може бути здійснена через поділ, злиття та приєднання [201]; «Про політичні партії в Україні» допускається можливість реорганізації політичних партій, при цьому не визначаються можливі шляхи її проведення [200]; аналогічний підхід закріплено і в Законі України «Про громадські об'єднання» [188]. Тобто, і релігійні організації, і політичні партії, і громадські об'єднання вправі бути учасниками відносин, які виникають при злитті та приєднанні.

Ще одним нормативним актом, де можна знайти положення про злиття та приєднання є Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Саме в цьому законодавчому акті визначається перелік документів, що є необхідними для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті реорганізації та створення нової юридичної особи (в результаті злиття) або внесення змін про юридичну особу (до якої здійснюється приєднання) [189]. Визначення понять «злиття» та «приєднання» також відсутнє у даному нормативно-правовому акті, натомість він регламентує процедурні питання державної реєстрації припинення, створення, внесення змін до установчих документів юридичних осіб, які беруть участь у реорганізації.

Іншим законом, у якому згадуються поняття «злиття» та «приєднання» є Закон України «Про захист економічної конкуренції». За даним законом злиття суб'єктів господарювання або приєднання одного суб'єкта господарювання до іншого вважаються концентрацією. Учасниками концентрації є суб'єкти господарювання, стосовно яких здійснюється або має бути здійснено злиття чи приєднання. Крім того, у певних випадках для здійснення концентрації є необхідним отримання дозволу Антимонопольного комітету України на проведення концентрації [194]. Власне, про існування таких випадків зазначається і в ЦК України та Законі України «Про акціонерні товариства».

До інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини злиття та приєднання, можна віднести Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [185], Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [199], «Про колективне сільськогосподарське підприємство» [196]. Однак дані документи частково регулюють відносини злиття та приєднання через опис і визначення процедур проведення реструктуризації, але не розкривають правову природу злиття та приєднання.

До наступної групи нормативно-правових актів слід віднести ті закони, що регулюють відносини щодо злиття та приєднання в певній визначеній сфері

(банківська діяльність, страхування, інвестування тощо). Одним із них є Закон України «Про банки і банківську діяльність». Цим документом також не надається визначення злиття та приєднання, а лише закріплюється положення про те, що банк може бути реорганізований шляхом злиття, приєднання, поділу, виділу або перетворення [184]. В свою чергу, ст. 43 Закону України «Про страхування» визначає, що реорганізація страховика-резидента (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) проводиться у порядку, визначеному чинним законодавством України, з урахуванням особливостей по забезпеченню правонаступництва щодо укладання договорів страхування, встановлених Нацкомфінпослуг [204]. Натомість Закон України «Про інститути спільного інвестування» взагалі забороняє проводити реорганізацію корпоративних інвестиційних фондів. Так, згідно ч. 3 ст. 8 вказаного Закону корпоративний фонд може бути створений виключно шляхом заснування. Забороняється злиття, поділ, виділ, приєднання чи перетворення корпоративного фонду; виділ з корпоративного фонду іншій юридичній особі; приєднання до корпоративного фонду іншій юридичній особі [195].

Особливості реорганізації банків та акціонерних товариств визначаються також у підзаконних нормативно-правових актах. До таких можна віднести Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників, яке затверджене постановою Національного банку України від 27 червня 2008 року № 189. Ним визначаються основоположні засади реорганізації банків, міститься послідовність процедури злиття та приєднання. Даний нормативний документ визначає, що злиття банків – це виникнення нового банку- правонаступника з передаванням йому згідно з передавальними актами всього майна, всіх прав та обов'язків двох або більше банків одночасно з їх припиненням, а приєднанням є припинення одного або більше банків з передаванням ним/ними згідно з передавальним актом усього його/їх майна, прав та обов'язків іншому банку- правонаступнику [192].

Також варто зупинитись на аналізі Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу,

виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затвердженому рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 520 від 09 квітня 2013 року (надалі – Порядок НКЦПФР № 520). Порядком НКЦПФР № 520 надається наступне визначення злиття – це «...виникнення нового акціонерного товариства- правонаступника з передачею йому згідно з передавальними актами всього майна, всіх прав та обов'язків двох або більше акціонерних (підприємницьких) товариств одночасно з їх припиненням», а «приєднанням є припинення акціонерного товариства (кількох акціонерних товариств) або підприємницького товариства (кількох підприємницьких товариств) з передачею ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, прав та обов'язків іншому акціонерному товариству- правонаступнику» [193]. З-поміж усього нормативного масиву щодо досліджуваної тематики дане положення містить найгрунтовніші засади щодо злиття та приєднання, оскільки у ньому в чіткій послідовності регламентовано процедуру емісії акцій акціонерного товариства до якого відбувається приєднання та процедуру емісії акцій акціонерного товариства, що створюється внаслідок злиття.

Визначення поняття «злиття» знаходимо також і у судовій практиці. Зокрема, у Постанові Верховного Суду України від 31 травня 2018 р. у справі № 910/1879/17 за позовом ПАТ «Державний ощадний банк України» до ПАТ «Українська залізниця» суд зазначив, що реорганізація шляхом злиття може бути визначена як сукупність юридично значущих дій та прийняття юридичних актів, які спрямовані на припинення декількох суб'єктів господарювання та створення на їх базі нового, і характеризується переходом усіх прав та обов'язків суб'єктів, що реорганізуються, в порядку універсального правонаступництва до нового суб'єкта господарювання. Тобто, обов'язковою умовою реорганізації юридичної особи шляхом злиття є універсальне правонаступництво за її зобов'язаннями. Тобто, правовий інститут реорганізації регулює відносини, одночасно пов'язані із припиненням тих юридичних осіб, що існують, та створенням нових господарських організацій – учасників господарського обороту (правонаступників) [175]. Варто відзначити, що ПАТ «Українська залізниця» була

утворена у 2014 р. на базі Державної адміністрації залізничного транспорту, підприємств та установ залізничного транспорту загального користування, які реорганізувалися шляхом злиття [198; 206].

Дослідивши правову базу, на основі якої здійснюється регламентація відносин, що складаються при злитті та приєднанні, можна сказати, що у національному законодавстві дані процеси прийнято вважати видами реорганізації, та, у деяких випадках, концентрацією. Крім того, на основі здійсненого аналізу можна виокремити ключові спільні та відмінні риси злиття і приєднання. До перших відносимо: припинення юридичних осіб, які зливаються та тієї (тих), що приєднується; універсальне правонаступництво, що, власне, цілком відповідає інституту реорганізації. До відмінних рис відносимо: створення нової юридичної особи у випадку злиття; при приєднанні не відбувається створення нового суб'єкта права.

Резюмуючи, варто зазначити, що, дійсно, питанню злиття та приєднання юридичних осіб присвячено чимало нормативних документів – це і кодифіковані акти, і закони, і підзаконні нормативно-правові акти. Однак, регулювання цих правових інститутів у них здійснюється досить фрагментарно та не послідовно. Спостерігається тенденція дублювання одних і тих самих положень у різних нормативно-правових актах. Не позбавлений цього недоліку і новоприйнятий Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» позаяк, у ньому вміщені практично ідентичні визначення злиття та приєднання, як у Законі України «Про акціонерні товариства», «Про колективне сільськогосподарське підприємство» та Порядку НКЦПФР № 520 від 09 квітня 2013 року. Вважаємо, що закріплення дефініцій злиття та приєднання, а також порядку їх здійснення, має знайти місце саме в ЦК України, оскільки дані процеси відбуваються у відношенні юридичних осіб різних організаційно-правових форм.

Позитивним, однак, є те, що у відношення певних суб'єктів злиття та приєднання регулюється якісніше. Зокрема, це стосується акціонерних товариств, бо в Законі України «Про акціонерні товариства» та Порядку НКЦПФР № 520 дані питання врегульовані детальніше. Так, окрім визначення поняття

досліджуваних процесів, у зазначених нормативах, детально прописано особливості проведення злиття та приєднання.

Аналізуючи законодавство окремих пострадянських держав (Республіки Молдова, Республіки Казахстан, Республіки Узбекистан, Республіки Білорусь, Литви), у досліджуваному аспекті слід відмітити, що найбільш детально формулює визначення понять «злиття» та «приєднання» Закон Республіки Білорусь «Про господарські товариства». Даний нормативно-правовий акт вказує, що злиттям господарських товариств, господарських товариств та юридичних осіб інших організаційно-правових форм визнається створення нового господарського товариства або юридичної особи іншої організаційно-правової форми шляхом передачі створюваній в результаті злиття новій юридичній особі всіх прав і обов'язків господарських товариств, господарських товариств та юридичних осіб інших організаційно-правових форм, які беруть участь у злитті, з припиненням їх діяльності в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами. Приєднанням до господарського товариства визнається припинення діяльності одного або кількох господарських товариств і (або) одного або декількох юридичних осіб інших організаційно-правових форм, які приєднуються, з передачею останнім прав і обов'язків господарському товариству, до якого здійснюється приєднання [186]. Отже, чинне на сьогодні національне законодавство, а також законодавство більшості держав пострадянського табору визначає злиття та приєднання формами реорганізації, які мають своїм наслідком припинення юридичних осіб та створення чи зміну корпоративної структури юридичної особи- правонаступника [221, с. 107].

Переходячи до аналізу змісту категорій «злиття» та «приєднання» з позиції доктрини, слід відзначити, що спроби трактування цих понять робились, як в економічній науці, так і в правовій.

Перш за все, слід відзначити, що у лінгвістичному (семантичному тлумаченні) понятті злиття означає з'єднання, при якому створюється одне ціле [70, с. 369]. У розумінні економічної науки злиття – це об'єднання підприємств (шляхом створення нової юридичної особи або приєднання підприємств до

головного підприємства), внаслідок якого власники (акціонери) підприємств, що об'єднуються, здійснюватимуть контроль над усіма чистими активами об'єднаних підприємств з метою досягнення подальшого спільного розподілу ризиків і вигід від об'єднання [238, с. 103]. Слід також відмітити, що для економічної науки притаманні категорії «злиття форм» та «злиття активів». Зокрема, злиття форм – це об'єднання, при якому компанії, що злилися, припиняють своє автономне існування як юридичної особи та платника податків. Нова компанія бере під свій контроль і безпосереднє управління всі активи та зобов'язання перед клієнтами компаній – своїх складових частин, після чого останні розпускаються. Злиття активів – об'єднання з передачею власниками компаній-учасниць як внеску до статутного капіталу прав контролю над своїми компаніями і збереження діяльності та організаційно-правової форми останніх. Це один з варіантів процесу створення компанії, але внеском у цьому разі можуть бути виключно права контролю за компанією [93, с. 105]. Водночас, якщо брати за основу економічне розуміння поняття «злиття», то можна зробити висновок, що мета злиття чи приєднання може бути досягнута іншими способами, які не передбачають універсального правонаступництва. До таких способів можна віднести: здійснення юридичною особою майнового внеску до статутного капіталу іншої корпорації в обмін на корпоративні права в ній; оплата акцій юридичними особами-засновниками при створенні акціонерного товариства всім своїм майном; придбання значного чи контрольного пакету голосуючих акцій (частки, паю) юридичної особи; придбання юридичною особою підприємства як цілісного майнового комплексу тощо.

Аналіз категорій «злиття» та «приєднання» з позиції цивілістичної доктрини слід розпочати із огляду наукових підходів, які домінували у радянський період. Зокрема, І.Т. Тарасов зазначав, що злиття однієї акціонерної компанії з іншою, або фузійування, яке має величезне значення особливо за часів криз, ототожнюється звичайно з ліквідацією однієї компанії та заснуванням іншої, тобто та компанія, яка зливається з іншою, вважається такою, що знову засновується. Але це не зовсім правильно, оскільки у разі фузійування незалежно

від його форм ніколи не відбувається повної ліквідації, і, в усякому разі, все майно компанії або тільки його частина переходить до іншої компанії; словом, фузіонування є тільки, так би мовити, частковою ліквідацією [107, с. 108]. Г.Ф. Шершеневич визначав, що злиття (фузіонування) могло відбуватись в двох проявах: 1) злиття двох компаній з їх припиненням і створенням третьої компанії (fusion), 2) поглинання однією компанією іншою (annexion) [257, с. 443]. А.В. Венедиктов, наприклад, використовував єдиний для двох понять термін – «злиття», визначаючи його як «таке поєднання кількох підприємств в одне, при якому вони втрачають юридичну самостійність та утворюють юридично єдине підприємство» [71, с. 5]. При цьому він визначав просто злиття (оперуючи іноді терміном «приєднання»), тобто коли в результаті об'єднання утворюється підприємство, що належить «власнику одного з підприємств, що зливаються» (що і є тотожним сучасному поняттю «приєднання») та злиття у вузькому розумінні, коли в результаті об'єднання «з кількох підприємств утворюється одне, яке належить новому суб'єкту прав» (що відповідає чинному поняттю «злиття»). Варто зауважити, що поруч з двома звичними способами (заснування нового товариства при злитті «у вузькому» значенні та збільшення капіталу при «приєднанні») А.В. Венедиктов визначав і третій – «просте відчуження торгового підприємства» [71, с. 25]. Зазначений спосіб цікавий тим, що фактично відображає європейський погляд на реорганізацію та пропозиції визнаних фахівців стосовно наповнення поняття «реорганізація».

Сучасна правова наука також представлена значною кількістю теоретичних позицій щодо визначення злиття та приєднання як форм реорганізації юридичних осіб. В.В. Луць відзначає, що злиття має місце тоді, коли дві або декілька юридичних осіб припиняють свою діяльність і передають майно, права та обов'язки щойно утвореній юридичній особі. Приєднання – це така форма реорганізації, у результаті якої не відбувається створення нового суб'єкта цивільного права, а зміст її полягає в тому, що до однієї юридичної особи приєднуються зі своїм майном у широкому значенні одна чи декілька інших осіб, які з моменту приєднання вважаються такими, що припинили свою діяльність

[124, с. 79]. Н.І. Шевченко визначає злиття або приєднання господарських товариств як реорганізаційну процедуру (сукупність юридичних дій та рішень), в результаті проведення якої відбувається припинення одного чи декількох господарських товариств з передачею всього майна, прав та обов'язків у порядку правонаступництва створеній на їхній базі господарській організації (у разі злиття) або існуючій господарській організації (у разі приєднання) [256, с.64]. На думку Л.В. Сіщук, така форма реорганізації як злиття, передбачає припинення юридичної особи і створення нової – її правонаступника, тоді як приєднання передбачає тільки припинення суб'єкта, який приєднується [229, с. 33]. У широкому розумінні злиття також розуміється як процес, результатом якого є формальний чи неформальний перехід контролю над компанією (компаніями) від однієї особи (групи осіб) до іншої особи (групи осіб)[161].

Теоретики цивільного права ведуть мову про те, що у процесі злиття припиняють дію усі організації, які зливаються і створюється новий суб'єкт, а при приєднанні, одна із організацій, яка реорганізовується завжди зберігає свою правосуб'єктність[98, с. 10-11; 138, с. 86]. Таким чином, внаслідок приєднання юридичних осіб одна організація немовби поглинає всі активи і пасиви інших організацій стаючи універсальним правонаступником. Приєднання, також, характеризується тим, що у випадку його здійснення не відбувається виникнення нових юридичних осіб [98, с. 10-11].

До аналогічних висновків приходить Н.В.Щербакова у своєму дослідженні щодо правового регулювання злиття та приєднання господарських товариств. Зокрема, науковець виокремлює наступні ознаки, які характерні злиттю та приєднанню: загальні риси реорганізації - створення та припинення суб'єктів господарювання, правонаступництво, поява в комерційному обороті нового або оновленого майнового комплексу; загальна риса злиття та приєднання і водночас відмінна від інших форм реорганізації (поділу, виділу, перетворення) – капіталізація грошових коштів та матеріальних ресурсів господарських організацій [260, с. 63]. Обґрунтовуються відмінні риси злиття: створення одного нового господарського товариства; припинення всіх суб'єктів реорганізації; кількість

суб'єктів, що припиняються, повинно бути не менше двох. Відмінними рисами приєднання виступають: припинення тільки того товариства, яке приєднується; продовження діяльності тих товариств, що припинили своє існування в особі вже існуючого товариства; кількість суб'єктів, що припиняються – один чи більше. Вказані відмінні риси свідчать про самостійність злиття та приєднання як форм реорганізації [260, с. 7-8]. За словами Ю.М. Юркевича, головною відмінністю між злиттям та приєднанням як юридичними категоріями є те, що злиття на відміну від приєднання визнається способом і утворення, і припинення юридичних осіб, тоді як приєднання - лише способом припинення юридичних осіб [267, с. 63-64]. З цією позицією доцільно погодитися.

Водночас, в літературі висловлюються думки про певну тотожність понять «злиття» та «приєднання» [240, с.53], про те, що їм властива однакова економічна сутність – об'єднання капіталів суб'єктів та їх укрупнення [256, с. 63]. Зокрема, й національна правова традиція виходить з того, що саме «злиття» є історично першим способом припинення юридичних осіб з правонаступництвом; зокрема, в радянському законодавстві до прийняття ЦК УРСР (1963 р.) злиття охоплювало також таку форму реорганізації як приєднання юридичних осіб [71, с. 118-119]. Керуючись цим, О.Р. Кібенко пропонує закріпити в законодавстві положення, що внаслідок «злиття» права та обов'язки юридичних осіб, які зливаються, можуть переходити не тільки до новостворюваної, а й до вже існуючої юридичної особи [118, с. 387]. Слід констатувати, що злиття та приєднання юридичних осіб різняться за своїм правовим змістом, порядок реорганізації в охарактеризованих формах не є тотожним, а тому їх диференціація у ЦК України та спеціальному законодавстві є виправданою.

Досліджуючи питання сутності злиття та поглинання юридичних осіб, Є.П.Коломієць-Людвіг відзначає, що ці процеси можна охарактеризувати наступними ознаками: а) злиття та поглинання суб'єктів господарювання є способами реорганізації суб'єктів господарювання (це повністю стосується поняття злиття і частково поняття поглинання (у державному секторі економіки); б) злиття та поглинання є процесом та діяльністю суб'єктів господарювання

переважно організаційного характеру, яка не є одноразовою, і може постійно супроводжувати власне господарську діяльність суб'єктів господарювання; в) злиття та поглинання це сукупність відносин: господарсько-виробничих (оскільки спрямовані на підвищення продуктивності господарської діяльності); організаційно-господарських (оскільки пов'язані з упорядкуванням та приведенням у відповідність до вимог чинного законодавства можливостей більш ефективного використання матеріальних та нематеріальних ресурсів); внутрішньо-господарських (оскільки охоплюють внутрішню трансформацію та реструктуризацію учасників злиття та поглинання); г) злиття та поглинання суб'єктів господарювання – це власне договори зі злиття та поглинання, у яких безпосередньо визначаються учасники, умови, наслідки реорганізації або зміни контролю над суб'єктами господарювання [121, с. 15]. Можна зауважити, що при авторській характеристиці перелічених ознак використовується термінологія дещо відмінна від злиття та приєднання, але про це мова піде далі.

Крім цього, існують пропозиції щодо застосування та закріплення в законодавстві ще одного поняття – «поглинання юридичних осіб» [240, с.53]. Слід відзначити, що у сучасному економіко-правовому середовищі поняття «злиття» та «приєднання» часто ототожнюються з поняттям «поглинання», що, на думку В.В.Ряботи, зумовлено відсутністю зв'язку між юридичним та економічним підходом до зазначених процесів. Фактично, саме аналізуючи економічні наслідки зазначених процесів, представники юридичної професії спробували надати економічному поняттю «поглинання» юридичного змісту, чітко відокремивши поняття реорганізації у правовому контексті (як способу створення / припинення юридичної особи) від процесів придбання активів чи капіталу господарських організацій [216, с. 80].

На думку Ю.В. Тюленєвої, «приєднання» – це тотожний термін до «поглинання», оскільки описує той самий процес; різниця полягає лише в змістовному забарвленні сутності цих трактувань, оскільки «поглинання» найчастіше асоціюється з недружнім приєднанням підприємств [240, с. 49]. Солідарний із цією позицією О.В. Дзера, який зазначає, що приєднання полягає у

поглинанні однієї юридичної особи іншою [231, с. 53]. В свою чергу В.М. Кравчук відзначає, що термін «поглинання» ширший, ніж категорія «приєднання», оскільки охоплює й інші способи встановлення контролю над суб'єктом: встановлення контролю над менеджментом підприємства або особою, що представляє інтереси володільця великого пакета акцій; придбання контрольного пакета акцій; банкрутство компанії з подальшим придбанням її активів; встановлення контролю над активами [132, с.126]. З даною позицією слід погодитись, оскільки категорії «приєднання» та «поглинання» різняться саме за своїм правовим змістом, у першому випадку має місце припинення щонайменше одного суб'єкта правовідносин, у другому ж – суб'єктний склад правовідносин не змінюється.

З метою проведення диференціації категоріального апарату доцільно детальніше зупинитись на дослідженні сутності поглинання як правового та економічного феномену. Зокрема, С.В.Дяченко зазначає, що поглинання – це угода, яка здійснюється з метою встановлення контролю за господарським товариством та відбувається шляхом придбання більш 30 % статутного капіталу (акцій, часток тощо) компанією, при цьому зберігається юридична самостійність товариства [93, с. 130]. Поглинання – це також поєднання двох або більше підприємств, але в результаті якого одне з них стає власником решти підприємств, і всі підприємства залишаються юридично самостійними господарюючими одиницями [240, с. 51]. С.В.Вербов відзначає, що у широкому сенсі злиття і поглинання – це створення стратегічних союзів з іншими компаніями й відділення активів [74, с. 152]. На підставі аналізу світового досвіду М.Б.Рудик стверджує, що «поглинання» – це тендерна пропозиція, що висувається менеджментом однієї корпорації на контрольний пакет звичайних голосуючих акцій іншої корпорації. Під контрольним пакетом розуміється пакет акцій, що є достатнім для заміни поточного менеджменту корпорації, який купується [214, с. 8].

О. І. Бочарова у своєму дисертаційному дослідженні пропонує закріпити у ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» поняття поглинання, яким визнається набуття особою (особами, що діють спільно) контролю над

незалежним від неї (ними) акціонерним товариством без інкорпорування його у свою структуру з метою економічної концентрації [64, с. 14]. Даній позиції в юридичній літературі протиставляється думка про те, що закріпити поняття «поглинання» доцільно було б у Законі України «Про холдингові компанії в Україні», у якому дати чітке визначення та врегулювати порядок утворення холдингових компаній шляхом поглинання, оскільки більшість існуючих нині холдингових компаній створюється саме у цей спосіб [208]. О. І. Бочарова також обґрунтовує співвідношення реорганізації з поглинанням як понять, що не є тотожними, а існують як дві самостійні правові категорії. Із цього положення сформульовано висновок щодо понять «злиття» і «приєднання» як форм реорганізації: вони не є тотожними із поглинанням, їх можливо вважати логічним, але не єдиним результатом процесу поглинання [64, с. 14].

Варто відзначити, що у світовій практиці та міжнародному законодавстві категорії «злиття» та «приєднання» розуміють набагато ширше та охоплюються поняттям «злиття та поглинання» («mergers and acquisitions» або «M&A»). Цей термін походить із англосаксонської правової системи та тісно пов'язаний з ринком цінних паперів. Як зазначає Н. В. Щербакова поняття «merger» може означати і дії щодо придбання контрольного пакету акцій («takeover»), які з точки зору вітчизняного права взагалі не відносяться до реорганізації [260, с. 27]. З позиції правової науки під категорією «mergers» розуміється поглинання шляхом придбання цінних паперів або основного капіталу; злиття; об'єднання товариств. Під поняттям «acquisition» – придбання, заволодіння, поглинання товариства [100, с. 188]. Як вказується окремими авторами, термін «злиття та поглинання» (mergers and acquisitions), що застосовуються за кордоном для позначення реорганізації юридичних осіб, вже давно закріпилися у вітчизняній доктрині та застосовуються на практиці, зокрема, при складанні корпоративних договорів згідно англо-американського права [178, с. 194].

У даному аспекті слід відмежувати поняття «злиття» та «приєднання» із суміжними правовими категоріями, такими як: «консолідація», «концентрація», «інтеграція», «об'єднання підприємств».

Поняття консолідації та інтеграції активно використовуються дослідниками як синоніми до злиття чи приєднання. Наскільки таке ототожнення є логічним можна зрозуміти звернувшись до тлумачного словника. Зокрема, дієслово «консолідуватися» означає: зміцнюватися, укріплюватися, об'єднуватися, згуртовуватися [70, с. 566]. Таким чином, поширена думка про злиття та приєднання, як консолідацію є цілком слушною. Однак, слід зазначити і те, що судячи із наведеного тлумачення, консолідація не обов'язково передбачає встановлення контролю одного суб'єкта над іншим, тобто злиття та приєднання є лише одним із видів консолідації.

Досить часто юридичні особи, створені у результаті злиття та приєднання, розглядаються як форми інтеграції. Знову звернемося до тлумачного словника. Так, у словнику інтеграція розглядається як: об'єднання в ціле будь-яких окремих частин; об'єднання та координація дій різних частин цілої системи; процес узгодження та об'єднання структур і функцій у цілому організмі [70, с. 500]. Отже, інтеграція також може використовуватися як синонім до процесів злиття та приєднання, проте із тим же застереженням, що і консолідація.

Згідно із нормами Закону України «Про захист економічної конкуренції» злиття суб'єктів господарювання або приєднання одного суб'єкта господарювання до іншого визнається концентрацією. Однак, наведений випадок не є єдиним, коли певні дії визнаються концентрацією. Відтак, створення суб'єкта господарювання двома і більше суб'єктами господарювання, який протягом тривалого періоду буде самостійно здійснювати господарську діяльність, але при цьому таке створення не призводить до координації конкурентної поведінки між суб'єктами господарювання, що створили цей суб'єкт господарювання, або між ними та новоствореним суб'єктом господарювання; безпосереднє або опосередковане придбання, набуття у власність іншим способом чи одержання в управління часток (акцій, паїв), що забезпечує досягнення чи перевищення 25 або 50 відсотків голосів у вищому органі управління відповідного суб'єкта господарювання та ін. [194] також визнаються концентрацією.

Наведений законодавчий підхід до розуміння концентрації є схожим до розуміння консолідації й інтеграції. Потреба у визначенні і контролі процесів концентрації зумовлена, насамперед, прагненням запобігти монополізації та суттєвому обмеженню конкуренції. Окреслене, дає можливість зробити висновок, що дефініція «концентрація» може застосовуватися для ідентифікації понять злиття та приєднання [140, 253-254].

Вважаємо, що терміни «консолідація», «інтеграція» та «концентрація» співвідносяться із термінами «злиття» та «приєднання», як загальне та спеціальне, де перше виступає загальним, а друге спеціальним. Тобто вищенаведені терміни можуть використовуватися як синоніми, але із тим застереженням, що злиття та приєднання є видами консолідації, інтеграції та концентрації. При цьому поряд із злиттям та приєднанням виокремлюють й інші види консолідації, інтеграції та концентрації відповідно.

Досить часто злиття та приєднання ототожнюють із терміном «об'єднання підприємств». Згідно з ч. 1 ст. 118 ГК України об'єднанням підприємств є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань. Залежно від порядку заснування об'єднання підприємств можуть утворюватися як господарські об'єднання або як державні чи комунальні господарські об'єднання. Господарські об'єднання утворюються як асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, передбачені законом. Усі перелічені об'єднання підприємств визнаються самостійними юридичними особами, однак, при цьому кожен учасник об'єднання підприємств зберігає статус юридичної особи [84].

Тобто, якщо при злитті та приєднанні відбувається припинення юридичних осіб, то у випадку об'єднання, суб'єкти – учасники об'єднання не припиняються як самостійні суб'єкти і не змінюють свій юридичний статус. Окрім того, відмінність між злиттям (приєднанням) прослідковується і в майновому положенні. Майнова база реорганізованих шляхом злиття (приєднання) господарських організацій представлена у виді об'єднаних цілісних майнових

комплексів. Якщо ж створюється об'єднання, то його майнова база являє собою сукупність вкладів, яку передали його учасники з метою його майнового виокремлення [59].

Ще однією характерною ознакою об'єднання підприємств є те, що, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 123 ГК України майно може передаватися об'єднанню його учасником лише у господарське відання або в оперативне управління на основі установчого договору чи рішення про утворення об'єднання [84].

Так само, як і у випадку із поглинанням поняття «об'єднання підприємств» не може вживатися як синонім до злиття та приєднання, позаяк між ними існують суттєві відмінності, які окреслені вище.

Отже, можна підсумувати, що правове регулювання злиття та приєднання здійснюється цілою системою нормативно-правових актів. Згідно із національним законодавством суб'єктами злиття та приєднання вправі бути будь-які юридичні особи приватного права, в тому числі і непідприємницькі юридичні особи. Проте, правова основа здійснення процесів злиття та приєднання потребує подальшого вдосконалення, позаяк тільки у відношенні певних видів юридичних осіб законодавча регламентація є задовільною, зокрема це стосується акціонерних товариств. Однак, злиття та приєднання інших юридичних осіб залишається поза межами правового поля. Не заповнив правовий вакуум і Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», адже в ньому тільки закріплено дефініції досліджуваних категорій і опущено регламентацію їх проведення.

Підсумовуючи вищенаведене, слід відзначити, що правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб на сучасному етапі характеризується рядом проблемних аспектів, до яких слід віднести: розгалужену систему правових норм в актах різної юридичної сили, які носять міжгалузевий характер; відсутність легальних дефініцій та деталізованого порядку здійснення злиття та приєднання юридичних осіб на рівні ЦК України; дублювання ідентичних положень у різних нормативно-правових актах; відсутність кореляції між нормативно-правовими актами. Вважаємо, що сьогодні законодавець повинен провести роботу щодо

усунення термінологічних неточностей окремих законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів з положеннями ЦК України.

Що стосується співвідношення понять «злиття» та «приєднання» з іншими юридичними категоріями, то зазначимо наступне: «консолідація», «концентрація» та «інтеграція» можуть використовуватися як синоніми до злиття та приєднання, але із тим застереженням, що вони співвідносяться як загальне та спеціальне; «поглинання» та «об'єднання підприємств» не варто ототожнювати із злиттям та приєднанням, оскільки, як у випадку із поглинанням, так і об'єднанням підприємств, юридичні особи – учасники таких процесів зберігають свою самостійність, що не є характерним для злиття та приєднання.

На підставі проведеного аналізу законодавства та приватноправової доктрини слід навести ключові характерні ознаки злиття та приєднання:

спільні – припинення тих юридичних осіб, які стають учасниками злиття, та тих які приєднуються; універсальне правонаступництво;

відмінні – створення нової юридичної особи у випадку злиття; зміна корпоративної структури вже існуючої юридичної особи у випадку приєднання.

1.3. Поняття та сутність злиття та приєднання юридичних осіб за правом Європейського Союзу

В рамках даного підрозділу буде проаналізовано зарубіжний досвід правового регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за законодавством Європейського Союзу.

Перш ніж перейти до безпосереднього дослідження правового регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за правом ЄС, необхідно зробити акцент, власне, на особливостях корпоративного права, виокремленні його джерел. Як вказується в літературі, право ЄС виступає як самостійна правова система зі своїми джерелами, формами правотворчості та правозастосування, специфічними механізмами захисту юридичних норм від порушень, що не повністю зливається з внутрішньодержавним правом тієї чи іншої країни в складі ЄС [118, с.21]. Одним з

важливих його розділів є так зване «право компаній», яке включає в себе: 1) положення «Договору про заснування Європейських Співтовариств» («Римський Договір»), які стосуються свободи заснування компаній; 2) Директиви, ухвалені на підставі «Римського Договору» інституціями Європейського Союзу; 3) ухвалені на підставі «Римського Договору» Регламенти Європейського Союзу; 4) рішення Суду Європейського Союзу [102].

Слід відзначити, що своєрідним базисом права ЄС в цілому і корпоративного права, зокрема, є установчі договори Європейських Співтовариств (Паризький договір 1951 р., Римські договори 1957 р.) і Європейського Союзу (Договір про функціонування Європейського Союзу 1958 р., Договір про Європейський Союз 1992 р.) [94, с. 458]. В цьому контексті слід відмітити, що установчі договори ЄС як джерела корпоративного права визначають свободу заснування (right of establishment) одним з основоположних принципів внутрішнього ринку [180, с. 39], що передбачає можливість створювати і управляти підприємствами, включаючи товариства та фірми, на тих же умовах, що встановлені для громадян тієї країни, де здійснюється заснування. В літературі країн СНД цей термін не отримав однакового перекладу, він часто перекладається як «свобода підприємницької діяльності», «свобода заснування центрів підприємницької діяльності», й навіть – «право на поселення» [181, с. 3-4]. Вищевказані договори у доктрині відносять до актів первинного права.

Ключовою формою правового регулювання в рамках ЄС є, так зване, «вторинне законодавство», а саме: регламенти, директиви, рішення, рекомендації, висновки.

Регламенти мають юридичну силу незалежно від подальшої імплементації в національне законодавство держав-членів [179, с. 38]. Слід відзначити, що основна роль регламентів у сфері корпоративного права полягає у створенні наднаціональних юридичних осіб, чий правовий статус регулюється не на національному, а на рівні ЄС (Європейське об'єднання з економічних інтересів, Європейське товариство, Європейський кооператив тощо) [180, с. 375]. Як уже було нами зазначено, положення щодо злиття (приєднання) закріплені у

регламентах, які визначають правовий статус ЄТ та ЄКТ, а також у Регламенті ЄС № 139/2004 про контроль над концентраціями підприємства (Регламент ЄС про злиття).

Основним інструментом, за допомогою якого здійснювалась гармонізація корпоративного права держав-членів ЄС, стали директиви. На відміну від регламентів, які є документами загального застосування та містять норми прямої дії та обов'язкові в усіх державах ЄС, директиви, адресовані державам-членам, є обов'язковими щодо досягнення зазначеної в них цілі та потребують імплементації в національне законодавство держав-членів ЄС [181, с. 3-4].

Такі акти вторинного законодавства як Рішення Ради Міністрів та Європейської комісії (англ. decisions) – це індивідуально-правові акти, адресовані до певної особи або кількох осіб, якими можуть виступати як держава, так і фізичні чи юридичні особи. В свою чергу, для рекомендацій та висновків (англ. recommendations and opinions) притаманний допоміжний, рекомендаційний характер і вони не є обов'язковими для виконання [179, с. 393].

Аналізуючи юридичну силу та місце рішень Суду Європейського Союзу (Суд ЄС) у системі джерел права ЄС, М.М. Феделеш відзначає, що прецедентне право займає окрему категорію джерел поряд з первинним і вторинним правом, займаючи проміжне положення між зазначеними категоріями. Правила і принципи, що закріплюються в прецедентах судів ЄС, є загальнообов'язковими для національних органів правосуддя держав-членів Союзу [243, с. 88]. Зокрема, в 1972 і в 1978 рр. Суд ЄС створив певні прецеденти, встановивши можливість застосування ст. 85-86 Римського договору, які спрямовані на недопущення обмеження конкуренції і зловживання домінуючим становищем на ринку, до механізмів злиття юридичних осіб (наприклад, у випадку купівлі значного пакету акцій з умовою додаткової купівлі акцій в майбутньому, яка приведе до переходу контролю над компанією).

Отже, екстраполюючи особливості системи джерел права ЄС в цілому на сферу корпоративних правовідносин, слід відзначити, що загалом законодавство ЄС про компанії включає в себе: 1) положення установчих договорів, які

стосуються свободи заснування компаній; 2) директиви, ухвалені інституціями Європейського Союзу; 3) Регламенти Європейського Союзу; 4) рішення як індивідуально-правові акти; 5) рекомендації та висновки, які носять допоміжний характер; 6) рішення Суду Європейського Союзу.

Дослідження правового регулювання корпоративних правовідносин у ЄС має не лише науково-теоретичне, але і практичне значення. Як відомо, гармонізація законодавства України з правом Євросоюзу була започаткована ще у 1994 році після підписання Україною «Угоди про партнерство та співробітництво з Європейськими співтовариствами та їх державами-членами». Однією із сфер, у якій згідно даної Угоди повинно було відбуватись наближення вітчизняного законодавства до права ЄС, було визначено право компаній. Однак, Угода про партнерство і співробітництво не містила конкретних зобов'язань щодо адаптації законодавства України до права ЄС, оскільки належить до категорії так званого «м'якого права» та переважно окреслювала наміри [81, с. 37].

В подальшому, відповідно до «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони», ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р. №1678-VII, наша держава прийняла на себе зобов'язання щодо приведення українського законодавства в сфері корпоративного управління та захисту прав акціонерів у відповідність з правом ЄС. Серед директив, положення яких потребують ґрунтовної імплементації в корпоративне законодавство України, виділяють, зокрема, директиви стосовно злиття та поглинання акціонерних товариств [134, с. 20]. Більше того, під час адаптування національного корпоративного законодавства слід враховувати не тільки чинні директиви ЄС, а й загальні тенденції та перспективи розвитку європейського корпоративного права [154, с. 106]. Водночас варто відзначити, що процес наближення нормативно-правової бази України у сфері регулювання злиття та приєднання юридичних осіб до стандартів ЄС не повинен відбуватись шляхом автоматичного запозичення відповідних положень із директив чи внутрішніх законодавств держав-членів. Надзвичайно важливим при імплементації

європейських правових норм до національного законодавства є їх адаптація до вітчизняних правових традицій.

Реорганізація юридичних осіб у формі злиття (приєднання) в Європейському Союзі регулюється Директивою ЄС № 2017/1132. Питання злиття (приєднання) компаній регламентовано Розділом II Директиви, який має назву «Злиття та поділ компаній з обмеженою відповідальністю». В його рамках окремо виділено регулювання злиття акціонерних товариств (глава I), транскордонного злиття компаній з обмеженою відповідальністю (глава II) [20]. Відповідно до загальних положень, закріплених у ст. 87 Директиви ЄС № 2017/1132, норми стосовно злиття акціонерних товариств не застосовуються щодо кооперативів, компаній, що перебувають в процесі визнання банкрутом чи відновлення платоспроможності, а також товариств з обмеженою відповідальністю [20]. Таким чином, закріплюється порядок, за якого на наднаціональному рівні окремо регулюються питання злиття публічних акціонерних товариств, які зареєстровані в межах однієї держави-члена ЄС, та злиття товариств з обмеженою відповідальністю, які можуть мати транскордонний характер [220, 70].

Директивою ЄС № 2017/1132 передбачається два види злиття (англ. «merger»):

1) власне злиття шляхом створення нового товариства, коли об'єднуються дві або більше компаній (ст. 90). При цьому всі вони припиняються і передають усі свої права та обов'язки новій юридичній особі. У вітчизняному праві така форма реорганізації має назву «злиття», однак, в даному випадку при злитті допускається не тільки емісія акціонерам товариств, що припиняються, акцій новостворюваного товариства, але й виплата їм грошових коштів;

2) придбання однією компанією однієї або декількох інших компаній (ст. 89). Дані компанії припиняються та передають усі свої права і зобов'язання іншій компанії, яка вже існує, при цьому нова юридична особа не створюється. Слід відзначити, що, з точки зору вітчизняної правової доктрини, подібний різновид реорганізації юридичних осіб прийнято розглядати як приєднання, однак, як вказується у літературі, у праві більшості європейських країн така форма

реорганізації не виділяється окремо, а розглядається як злиття [20]. Аналогічні форми злиття передбачені й щодо ЄТ [210] та ЄКТ [14].

Визначення «злиття» міститься й у інших директивах ЄС. Зокрема, у Директиві 2009/133/ЄС від 19 жовтня 2009 р. про загальноприйнятну систему оподаткування товариств різних Держав-членів при злитті, поділі, частковому поділі, передачі активів і обміні акцій та при зміні місця знаходження ЄТ та ЄКТ відзначається, що «злиття» означає операцію, за допомогою якої:

- одне чи більше товариств, що припиняються без ліквідації, передають всі свої активи та зобов'язання іншому існуючому товариству в обмін на випуск їхнім акціонерам цінних паперів, що представляють капітал цього іншого товариства, та, якщо можливо, готівкові виплати в розмірі, що не перевищує 10% номінальної вартості, чи, у випадку відсутності номінальної вартості, облікової номінальної вартості цих цінних паперів,

- два чи більше товариств, що припиняються без ліквідації, передають всі свої активи та зобов'язання до товариства, яке вони створюють, в обмін на випуск їхнім акціонерам цінних паперів, що представляють капітал цього нового товариства, та якщо можливо, готівкові виплати в розмірі, що не перевищує 10% номінальної вартості, чи, у випадку відсутності номінальної вартості, облікової номінальної вартості цих цінних паперів,

- товариство, що припиняється без ліквідації, передає всі свої активи та зобов'язання до товариства, яке володіє всіма цінними паперами, що представляють його капітал [13]. Останній випадок є також спеціальним різновидом транскордонного злиття, який передбачений ст. 119 Директиви ЄС № 2017/1132 [20]. У доктрині такий вид злиття називають «висхідним» («upstream merger»). Вказується також, що такий різновид злиття є схожим до ліквідації. Протилежним за змістом є «низхідне злиття» («downstream merger»), за якого юридична особа приєднується до її дочірньої компанії [27].

Таким чином, на рівні директив та регламентів ЄС визначені ключові ознаки злиття: передача всіх активів і пасивів однієї або декількох компаній до новоствореної або існуючої компанії в обмін на акції останньої та у деяких

випадках – на грошові виплати; припинення діяльності усіх чи кількох компаній, які беруть участь у злитті, без їх ліквідації.

Окрім дослідження директив необхідно також зупинитись на особливостях правового регулювання процедур злиття та приєднання у спеціальному законодавстві окремих держав-членів ЄС. Зокрема, у Федеративній Республіці Німеччина організаційні трансформації юридичних осіб регулюються спеціальним законом – Законом «Про реорганізацію» (Umwandlungsgesetz (UmwG)) 1994 р. Слід також звернути увагу, що у наукових працях зустрічаються різні варіації перекладу терміну Umwandlung. Одні автори перекладають дане поняття як «перетворення» [78, с. 229], в інших джерелах можна зустріти варіант перекладу цього слова як «реорганізація» [148, с. 86]. У першій частині Книги 2 зазначеного закону містяться загальні положення щодо злиття та приєднання, котрі застосовуються у частині, яка не суперечить другій частині Книги 2 – спеціальним положенням про злиття та приєднання суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм [51]. Процес злиття та приєднання акціонерних товариств регламентується також Акціонерним законом від 1965 р. у частині, яка не врегульована Законом «Про реорганізацію» (UmwG) [55, с. 27].

Правове регулювання реорганізації господарських товариств у Австрії також здійснюється за допомогою спеціальних законів. Зокрема, Закон про поділ (Spaltungsgesetz) регулює правовідносини щодо поділу товариств на декілька нових чи правовідносини щодо приєднання товариств до вже існуючого, а також процедуру створення товариств шляхом виділення (§ 1 SpaltG). В свою чергу, Закон про реорганізацію (Umwandlungsgesetz) регулює виключно правовідносини стосовно зміни організаційно-правової форми товариств, шляхом перетворення акціонерного товариства на відкрите товариство чи командитне товариство (§ 1UmwG)[123, с. 25].

Регулювання відповідних питань знаходимо також у спеціальному Законі Швейцарії «Про злиття, поділ, перетворення і передачу майна» (Bundesgesetz Fusion, Spaltung, Umwandlung und (Fusionsgesetz, FusG) від 3 жовтня 2003 р. Даний Закон, як впливає із його назви, і, як зазначено у ст. 1 («Art. 1

Gegenstand»), спрямований на регулювання: злиття (Fusion); поділу (Spaltung); перетворення (Umwandlung); передачу активів (Vermögensübertragung). Сам предмет регулювання закону звучить приблизно так: «цей Закон регулює пристосування (можна ще перекласти як адаптацію або коригування) правової структури акціонерних компаній, колективних товариств і командитних товариств, кооперативів, спілок, установ і окремих підприємств у зв'язку зі злиттям, поділом, перетворенням і передачею майна». Слід зазначити, що швейцарський Закон крім загальних положень містить спеціальні положення про злиття: а) установ; б) пенсійних фондів; в) юридичних осіб публічного права [4].

Таким чином, у законодавстві деяких європейських держав спостерігається тенденція щодо консолідації правових норм, які регламентують реорганізацію юридичних осіб різних організаційно-правових форм в межах одного нормативно-правового акту. Водночас такий підхід не забезпечує абсолютної уніфікації регулювання даного правового інституту, оскільки окремі норми, які стосуються реорганізації певних юридичних осіб, все ж містяться й у інших законодавчих актах.

У більшості ж держав-членів ЄС норми, які регулюють злиття (приєднання) юридичних осіб, закріплені у загальних актах цивільного законодавства (чи торгового – в державах із дуалізмом приватного права).

Зокрема, два способи злиття, які означені поняттям «фузія»: шляхом поглинання однією юридичною особою іншої, або шляхом створення нової юридичної особи закріплені у законодавстві Франції [9]. ЦК Нідерландів також визначає два способи злиття. У ст. 2:309 кодексу вказано, що злиття - це юридичний акт двох або більше юридичних осіб, за якого одна з них набуває, за універсальним титулом, майно (активи та зобов'язання) іншої, або який має наслідком створення нової юридичної особи, яка була створена (зареєстрована) ними спільно на підставі даного юридичного акту, набуває їх майно (активи та зобов'язання) за універсальним титулом. Кодекс також передбачає т.зв. «трикутне» злиття за якого акціонери корпорації, яка припиняється, стають акціонерами юридичної особи (переважно материнської компанії) відмінної від

тої, якій передають усі свої активи та пасиви в результаті злиття [24]. Отже, концептуальною особливістю природи механізмів злиття та приєднання юридичних осіб у праві ЄС є те, що на відміну від національного права ці категорії не розмежовуються, а злиття не завжди пов'язується із створенням нового суб'єкта права.

Таким чином, як вірно відзначає В.М. Загребельний, згідно із правом ЄС, приєднання не є окремим видом припинення юридичної особи, а злиття тлумачиться набагато ширше. Автор вважає за доцільне привести положення, що регулюють злиття та приєднання в законодавстві України, до вимог права ЄС, а саме розширити зміст поняття злиття, включивши до нього як безпосередньо злиття в теперішньому розумінні, так і приєднання юридичної особи [101, с. 467].

В ході дослідження виникає також питання чи можуть юридичні особи, які діють у різних організаційно-правових формах, брати участь у злитті? Можна констатувати про відсутність уніфікованого підходу до вирішення цієї проблематики у законодавстві держав-членів ЄС. Наприклад, Комерційний кодекс Франції відзначає, що у злитті можуть брати участь товариства різних форм (L. 236-2) [9]. У Законі ФРН «Про реорганізацію» також сприйнято концепцію змішаного злиття та закріплено перелік організаційно-правових форм, у яких юридичні особи мають право брати участь у злитті (Sec. 3) [51]. У Федеральному Законі Швейцарії «Про злиття» (Bundesgesetz über Fusion, Spaltung, Umwandlung und Vermögensübertragung (Fusionsgesetz, FusG)) від 03 жовтня 2003 р. зазначається юридичні особи яких організаційно-правових форм можуть брати участь у злитті між собою. Наприклад, ст. 4 Закону закріплює, що корпорації (Kapitalgesellschaften) можуть зливатись з іншими корпораціями (акціонерними товариствами та товариствами з обмеженою відповідальністю), кооперативами, а у випадку, якщо корпорація виступає як юридична особа, до якої здійснюється приєднання – із повними та командитними товариствами, а також асоціаціями, які зареєстровані у торговому реєстрі [4]. В українській правовій доктрині також позитивно сприймається поєднання форм при реорганізації підприємницьких юридичних осіб, зокрема, як вказує А. В. Зеліско

злиття, приєднання, поділ можуть поєднуватися із перетворенням як зміною організаційно-правової форми [105, с. 393]. Протилежний підхід спостерігаємо у ЦК Нідерландів, який передбачає, що за загальним правилом: 1) дозволяється злиття між юридичними особами в межах однієї організаційно-правової форми; 2) у випадку злиття шляхом створення нового суб'єкта – організаційно-правова форма новоствореної юридичної особи повинна бути ідентичною до тих, у якій існували право попередники [24].

Виходячи з практичних міркувань, вважаємо, що закріплення у національному законодавстві положень, які прямо дозволяють змішане злиття та приєднання юридичних осіб, буде доволі доцільним та позитивно вплине на цивільний оборот, сприятиме економії часу та коштів юридичних осіб, які беруть участь в реорганізації, оскільки в такій ситуації не потрібно буде додатково здійснювати перетворення. Водночас вбачається виправданим встановлення певних обмежень, наприклад, заборони на приєднання непідприємницької юридичної особи до підприємницької чи створення в результаті злиття підприємницької юридичної особи, якщо серед правопередників такої є непідприємницькі юридичні особи.

Впроваджуючи концепцію «змішаного» злиття чи приєднання в Україні, слід також зважати на те, що воно поєднує ознаки двох форм реорганізації: злиття або приєднання та перетворення. Наступною особливістю є те, що учасниками такого процесу (правопередниками чи правонаступниками) є юридичні особи, які діють у різних організаційно-правових формах та правовий статус яких визначається різними актами цивільного законодавства. Зважаючи на це, слід враховувати такі норми, як: за рішенням загальних зборів сільськогосподарський обслуговуючий кооператив може бути реорганізовано лише в інший сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, а кооперативне об'єднання - в інше кооперативне об'єднання [202]; установа не може бути перетворена [250]; акціонерне товариство може перетворитися лише на інше господарське товариство або виробничий кооператив [183].

Що стосується транскордонних злиттів, то ці питання в Директиві ЄС 2017/1132 регламентуються положеннями глави 2 Розділу II «Транскордонні злиття товариств з обмеженою відповідальністю». Ці положення застосовуються до злиття компаній з обмеженою відповідальністю, які утворені відповідно до законодавства держави-члена та мають зареєстрований офіс, центральне управління або основне місце діяльності в межах Союзу, за умови, що принаймні два з них регулюються законодавством різних держав-членів (ст. 118). Водночас держави-члени можуть прийняти рішення не застосовувати цю Директиву до транскордонного злиття, у якому бере участь кооперативне товариство, навіть у тих випадках, коли останнє підпадає під сформульоване в ній визначення «товариства з обмеженою відповідальністю» (ч. 2 ст. 120). Також положення цієї Директиви не застосовується до транскордонного злиття за участю товариств, предметом діяльності яких виступає колективне розміщення капіталів, що залучаються ними серед громадськості, функціонування яких підпорядковане принципу розподілу ризиків, і частки в яких на вимогу власників безпосередньо або побічно підлягають викупу або виплаті за рахунок активів таких товариств (ч. 3 ст. 120) [20].

Відповідно до ст. 1 Регламенту Ради (ЄС) № 2157/2001, на території ЄС товариство може бути створено у формі Європейського акціонерного товариства (*Societas Europaea*), що є юридичною особою і капітал якого поділяється на акції [210]. Крім вказаного Регламенту, його правовий статус також визначається Директивою Ради 2001/86/ЄС від 08 жовтня 2001 року, що доповнює Статут Європейського товариства щодо залучення працівників. Однак слід враховувати, що правове регулювання діяльності таких організацій не є повністю наднаціональним, оскільки особистий закон та особливості ЄТ для кожної окремої держави-члена ЄС встановлюються відповідним національним законодавством [173, с. 81-82]. Так, відповідно до ст. 63 Регламенту Ради (ЄС) № 2157/2001, питання припинення діяльності, ліквідації, банкрутства, неплатоспроможності та подібних процедур щодо ЄТ мають регулюватися тими положеннями права, які б застосовувалося до акціонерних товариств, які

регулюються правом держави-члена зареєстрованого місцезнаходження ЄТ. Як вказується в літературі, систему джерел, що регулюють створення і діяльність ЄТ, крім відповідного Регламенту, становлять також: положення статутів окремих ЄТ з питань, які безпосередньо вказані у Регламенті; норми національного права, які спеціально спрямовані на регулювання діяльності ЄТ, а також норми національного права, які спрямовані на регулювання акціонерних товариств загалом; інші положення статутів окремих ЄТ, що застосовуються аналогічно з положеннями статутів національних акціонерних товариств (ст. 9 Регламенту) [119, с. 204].

При цьому, як відзначає О.О. Посикалюк, необхідно звернути увагу, що у вітчизняній літературі використовуються різні терміни на позначення досліджуваного виду юридичних осіб: «європейська кампанія», «європейське товариство», «європейське акціонерне товариство». Так, в офіційних перекладах Державним департаментом з питань адаптації законодавства Міністерства юстиції України положень вказаних вище Регламентів використовується термін «європейське товариство» [173, с. 81]. Водночас, вважаємо, що термін «європейське акціонерне товариство» точніше відображає природу такої організаційно-правової форми, тому цей термін буде використовуватися нами у даному дослідженні поряд із поняттям «європейське товариство».

Як вказується в літературі, до істотних ознак ЄТ як організаційно-правової форми належить особливий порядок його створення; при цьому у Регламенті передбачено вичерпний перелік способів створення ЄТ, включаючи злиття акціонерних товариств [173, с. 84]. Останнє регулюється положеннями Частини 2 Розділу II Регламенту ЄС № 2157/2001 (ст. 17-31).

Одразу необхідно вказати, що Регламентом встановлено обмеження щодо кола суб'єктів, які можуть бути засновниками ЄТ шляхом злиття (ст. 2). Ними можуть бути лише акціонерні товариства (відповідно до переліку, зазначеного у Додатку I до Регламенту), які створені відповідно до права держави-члена, і мають зареєстроване місцезнаходження та центральну адміністрацію на території Співтовариства, та за умови, що хоча б два з них регулюються правом різних держав-членів. Що

стосується юридичних осіб, які зареєстровані в ЄС, проте центральна адміністрація яких знаходяться в третіх країнах, то питання про їх допуск до участі в ЄТ залишено на розсуд національного законодавства [181, с. 61-62; 23, с. 29]. При цьому існує застереження, що законодавством держави-члена може бути передбачено, що товариство, яке регулюється правом однієї держави-члена, не може брати участь у створенні ЄТ шляхом злиття, якщо будь-який уповноважений орган держави-члена заперечить проти цього; таке заперечення може бути обґрунтоване тільки на підставі захисту публічних інтересів, перегляд такого рішення має бути можливим у судовому порядку (ст. 19 Регламенту ЄС № 2157/2001).

Відповідне злиття, згідно ст. 17 Регламенту ЄС № 2157/2001, може здійснюватися двома вищедослідженими шляхами. В першому випадку при злитті шляхом придбання товариство- правонаступник приймає форму ЄТ одночасно зі злиттям, а у випадку злиття шляхом створення нового товариства, ЄТ є новим товариством. Також передбачається, що для питань, не врегульованих цим розділом, або питань, які врегульовані тільки частково, кожне товариство, що бере участь у створенні ЄТ шляхом злиття, регулюється положеннями права держави-члена, які застосовуються до злиття акціонерних товариств у відповідності до Директиви 78/855/ЄЕС [210] (на даний момент це Директива ЄС 2017/1132 – прим. автора).

Що стосується створення ЄТ з використанням процедури злиття шляхом придбання, то на сьогодні з даного питання слід керуватися положеннями Директиви № ЄС № 2017/1132, що замінила Директиву 78/855/ЄЕС [210].

Як і у випадку з транскордонними злиттями товариств з обмеженою відповідальністю, злиття не може бути визнано нікчемним та недійсним, якщо ЄТ вже зареєстровано (ст. 30). Також встановлено спрощений порядок злиття дочірньої компанії з материнською. Так, якщо злиття шляхом придбання проводиться товариством, яке володіє не менш як 90%, але не всіма акціями або іншими цінними паперами, які надають право голосу на загальних зборах іншого товариства, звіти органів управління або виконавчих органів, звіти незалежних експертів та документи, необхідні для контролю, мають вимагатися тільки в тому

обсязі, в якому вони вимагаються національним правом, що поширюється на товариство, яке проводить придбання, або на товариство, що придбається [210].

Також необхідно згадати про інший важливий акт законодавства ЄС щодо права компаній – Регламент Ради ЄС № 1435/2003 від 22 липня 2003 року про Статут Європейського кооперативного товариства (SCE) [14]. За словами А.В. Зеліско, прийняття даного регламенту слід розглядати як унікальну спробу створити в рамках Європейського Союзу наднаціональну організаційно-правову форму юридичних осіб кооперативного типу. При цьому, розробники відмовилися від концепції поділу кооперативів на підприємницькі і непідприємницькі, а в якості їх визначальної ознаки було взято те, що створення подібних організацій відбувається з метою задоволення інтересів і потреб членів кооперативу та/або розвиток їх економічної та/або соціальної діяльності; в основі їх функціонування лежать принципи демократичної структури та контролю за розподіленням прибутку на справедливій основі [103, с. 16-18].

Відповідно до статті першої Регламенту, ЄКТ є товариством, капітал якого поділено на частки. При цьому розмір капіталу та кількість учасників можуть змінюватись. Якщо учасники мають обмежену відповідальність, то до назви ЄКТ додається позначка «з обмеженою відповідальністю». Основною ціллю його діяльності є задоволення інтересів та/або економічний чи соціальний розвиток його учасників, якими можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Він може також діяти з ціллю сприяння участі його учасниками в економічній діяльності одного чи декількох ЄКТ та/або в національних кооперативах. ЄКТ має статус юридичної особи [181, с. 65].

Як визначено в п. 13 преамбули, найважливішим завданням цього Регламенту є надання можливості заснування ЄКТ фізичними особами – резидентами різних держав-членів або юридичними особами, заснованими відповідно до права різних держав-членів; при цьому передбачено можливість заснування ЄКТ шляхом злиття двох існуючих кооперативів. Відповідно до ст. 3 Регламенту, злиття кооперативів, створених у відповідності до права держави-члена, із зареєстрованим місцезнаходженням та головним офісом в межах Співтовариства,

можливе за умови, що принаймні два з них регулюються правом різних держав-членів. Більш детально ці питання регулюються положеннями Розділу 2 Глави II, який і має назву «Створення шляхом злиття» (ст. 19-34) [14].

Аналогічно, як і є ЄТ, ЄКТ може бути створене через: злиття, шляхом придбання; злиття, шляхом створення нової юридичної особи. При цьому, у випадку злиття шляхом придбання, кооператив, який здійснює придбання повинен набувати форму ЄКТ з моменту, коли злиття стає чиним; у випадку злиття шляхом створення нової юридичної особи, остання набуває форму ЄКТ.

Окрім уже проаналізованих директив та регламентів, варто відзначити також і прийняту у 2004 року директиву, яку в доктрині неофіційно називають «Директивою про поглинання» (Директива № 2004/25/ЄС про пропозиції поглинання від 21 березня 2004 року) [17]. У даному акті поглинання визначається як придбання контрольного пакета акцій з метою отримання переважного права голосу (за умови, що акції таких товариств допущені до обігу на врегульованому ринку цінних паперів однієї або декількох країн ЄС) [121, с. 66]. Загалом же, важливість питання поглинання компаній обумовлена тим, що, на думку багатьох європейських експертів, поглинання товариств є важливим фактором розвитку економіки і побудови єдиного європейського економічного простору [118, с.334].

Центральним поняттям Директиви № 2004/25/ЄС є «публічна оферта про придбання» (*offre publique d'acquisition*), що є адресованою власникам цінних паперів публічною пропозицією про придбання їхніх цінних паперів. Директива розрізняє два види публічних пропозицій: добровільну та обов'язкову (ст. 2) [17].

У Директиві про поглинання також міститься перелік інформації, який має зазначатися в пропозиції: 1) умови пропозиції; 2) дані про особу оферента і, якщо ним є компанія, тип, назва та юридична адреса цієї компанії; 3) відомості про цінні папери, стосовно яких зроблена пропозиція; 4) компенсація, запропонована для кожного класу цінних паперів та пояснення, яким чином така компенсація буде сплачена; 5) максимальний і мінімальний відсоток або кількість цінних паперів, які оферент зобов'язується придбати; 6) усі умови, на яких робиться пропозиція; 7) наміри особи, яка подала оферту, щодо майбутнього компанії: її

дійсності, збереження робочих місць службовців і керівництва, зокрема, й відомості про будь-які зміни умов роботи; 8) час, відведений на прийняття пропозиції; 9) національне законодавство, що регулюватиме договори, укладені між оферентом і власниками цінних паперів, а також судові органи, де розглядатиметься можлива справа про конкретне поглинання. Особливу увагу в Директиві приділено захисту міноритарних акціонерів, які в разі зміни контролю над їхнім товариством отримують право вимагати викупу в них цінних паперів «за справедливую ціну» (найвищий курс їх продажу протягом останніх 6–12 місяців) (ст. 5)[95].

Ця Директива спрямована на гармонізацію правил та норм, що застосовуються при поглинанні товариств, а метою її розробки було запровадження єдиного регулювання процесу поглинання товариств в державах-членах, а також гарантування акціонерам та іншим зацікавленим сторонам еквівалентного захисту на території усього Євросоюзу [17]. Загалом дана Директива переслідує дві головні цілі: створення ефективної юридичної бази для поглинань у рамках єдиного європейського ринку и забезпечення достатнього й однакового рівня захисту прав меншості у випадку зміни контролю над товариством у правовому просторі ЄС. Необхідність прийняття директиви була викликана існуванням різних підходів у національному праві держав-членів ЄС стосовно регулювання процесу поглинання. При цьому, як і у випадку із злиттям, до прийняття даної директиви ряд її положень не був відомим законодавству частині держав-членів ЄС [118, с. 334]. Крім того, в національних законодавствах поглинання товариств здійснювалося за різними умовами і правилами, існували різноманітні перешкоди (бар'єри) щодо цього, і, відповідно, оферент стикався з труднощами внаслідок різноманітних «правил гри» у державах-членах ЄС. І тому однією з головних цілей Директиви № 2004/25/ЄС є не тільки врегулювання безпосередньо процесу поглинання і встановлення певних заходів захисту акціонерів товариства, що поглинається, але й вжиття заходів щодо формування уніфікованого правового регулювання для учасників процесу поглинання у рамках Євросоюзу.

До загальних принципів, що мають застосовуватися до поглинань, належить: усім акціонерам акцій однакового класу товариства, що поглинається, забезпечується рівні права.; особам, яким здійснюється пропозиція про придбання їхніх акцій, має бути надано достатньо часу та інформації для прийняття зваженого та поміркованого рішення стосовно прийняття чи відхилення пропозиції; виконавчий орган товариства, що поглинається, зобов'язаний діяти в інтересах товариства в цілому [181, с. 35-36].

З метою захисту міноритарних акціонерів закріплюється вимога, що кожному з них повинна здійснюватися обов'язкова пропозиція на придбання усіх акцій за справедливою ціною. При цьому, під справедливою ціною розуміється «найвища ціна, сплачена за такі самі акції товариством-покупцем, або особами, що діють разом із ним» [181, с. 35-36]. За сферою застосування Директива № 2004/25/ЄС містить не лише правові і адміністративні приписи, а також ця Директива формулює заходи, що координують закони, підзаконні акти, адміністративні положення, процесуальний кодекс та інші розпорядження держав-членів, включно з розпорядженнями встановленими офіційно уповноваженими організаціями для ринкового регулювання (далі за текстом «норми»), що стосуються пропозицій поглинання у питанні цінних паперів компаній, на які розповсюджується дія законів держав-членів, де передбачена торгівля усіма або деякими з цих цінних паперів на регульованих ринках (ст. 1) [17]. Таким чином, на відміну від інших директив, предметом цієї Директиви є не зміна юридичного статусу певного товариства, а зміна контролю над ним унаслідок придбання зовнішнім інвестором його акцій чи інших цінних паперів, що перебувають у вільному обігу [180, с. 376].

Певне коло питань директива залишає на вирішення національним законодавствам держав-членів ЄС відповідно до принципу субсидіарності. До них належить регулювання втрати чинності пропозиції, перегляду пропозиції, конкуренції пропозицій, повідомлення результатів пропозиції, невідкличність пропозиції. Зміст цих правил залишено на розсуд держав-членів, які повинні гарантувати, що ухвалені норми не суперечать загальним принципам Директиви.

Забороняється запроваджувати обмеження на вільний обіг цінних паперів та на право голосу [86, с. 21].

Схожий підхід до правового регулювання процесів злиття та приєднання спостерігаємо у законодавстві держав англо-американської правової сім'ї. Зокрема, Великобританія імплементувала у своє національне законодавство чимало положень охарактеризованих вище директив, оскільки довгий час була членом Європейського Союзу.

Відмінною рисою англійського права є відсутність відокремленого правового інституту, норми якого регулювали б процеси реорганізації компаній. Більш того, англійське право не містить навіть більш-менш визначених дефініцій у цій сфері, що дозволяють розмежувати різні форми реорганізації [118, с.376]. Як відзначає з цього приводу Пол Дейвис: «Основними труднощами [що виникають при проведенні реорганізації компаній] є відсутність англійської правової термінології в цій області. На практиці використовуються різні терміни: reductions, reconstructions, reorganizations, schemes of arrangement, amalgamation, merger, demerger, buy-out і т.д. Але жоден з цих термінів не має чітко визначеного значення і не дозволяє відмежувати одну угоду від іншої» [15, с. 757].

У розділі 904 Закону про компанії 2006 р., передбачається, що злиття може відбуватись двома шляхами: 1) злиття шляхом поглинання (а «merger by absorption») та 2) злиття шляхом створення нового товариства (а «merger by formation of a new company») [10]. Таким чином, законодавство Великобританії, як і директиви ЄС, також не виділяє такої категорії як «приєднання» і розглядає його як різновид злиття.

Досліджуючи британську правову доктрину, слід відзначити, що одні автори визначають, що «злиття» (merger) або «приєднання» (amalgamation) має місце, коли майно і зобов'язання більш ніж однієї компанії передаються у власність і під контроль однієї компанії. Такою компанією може бути одна із зазначених або новостворена компанія. Результатом цього є те, що акціонери компаній, які припинились, тепер разом володіють і управляють по суті тими ж юридичними особами як однією [36, с. 311]. С. Гірвін, С. Фрізбі та А. Хадсон

відзначають, що якщо дві корпоративні юридичні особи щиро бажають об'єднати свої бізнес-процеси для їхньої взаємної вигоди, тоді злиття може стати гармонійним союзом двох компаній, що матиме наслідком створення нової компанії, до складу якої ввійдуть їх колишні акціонери (учасники), працівники та керівництво («merger by formation of a new company»). Іншим способом, яким може бути здійснено злиття, це коли одна компанія поглинається іншою, однак суб'єкт, який продовжує своє існування є укрупненою формою однієї з компаній («merger by absorption») [44, с.76].

Для Англії характерною є розгалуженість системи нормативно-правових актів, які регламентують процеси злиття та приєднання. Базовим нормативно-правовим актом Англії в цій сфері є Акт про компанії 2006 р. (The Companies Act 2006), зокрема, питанням реорганізації присвячені частини 26-28 Закону. Важливим є те, що даний нормативно-правовий акт власне закріплює легальне визначення категорії «злиття» («merger») як форми реорганізації юридичної особи. Відповідно до ст. 904 Акту про компанії, злиттям вважаються процеси, за яких: (а) майно, права та обов'язки однієї чи більше публічних компаній, включаючи компанію, якій запропоновано угоду щодо злиття, передаються іншій існуючій публічній компанії («merger by absorption» - злиття шляхом приєднання) чи (б) майно, права та обов'язки двох чи більше публічних компаній, включаючи компанію, якій запропоновано угоду щодо злиття, передаються новоствореній компанії, незалежно від того чи ця компанія публічна чи ні («merger by formation of a new company» - злиття шляхом створення нової компанії) [10].

Також слід відзначити, що окремі аспекти злиття та приєднання юридичних осіб регламентується Законом про неплатоспроможність 1986 р. (Insolvency Act 1986), Законом про фінансові послуги та ринки 2000 р. (The Financial Services and Markets Act 2000) та Законом про підприємництво 2002 р. (Enterprise Act 2002). Юридичні особливості правового регулювання злиття та приєднання окремих компаній Великобританії, Острова Мен та Нормандських островів, наприклад тих, чиї цінні папери котируються на Лондонській фондовій біржі, закріплено Кодексом про поглинання та злиття (The City Code on Takeovers and Mergers),

який прийнято спеціальним органом – Комісією із поглинань та злиттів (The Panel on Takeovers and Mergers або скорочено – Takeover Panel) [45].

Цікавим є той факт, що Комісія зі злиттів і поглинань є саморегулювальною організацією, створеною в 1968 році з метою здійснення контролю за процесом злиттів і поглинань. Комісія не займається фінансовими або комерційними аспектами злиттів і поглинань, так само як і питаннями недобросовісної конкуренції. Основним її завданням виступає захист інтересів акціонерів компаній, що знаходяться в процесі злиття або поглинання [118, с. 323]. На практиці ж повноваження, надані Комісії відповідно до Закону 2006 року, настільки широкі, що цей прогноз не справдився.

У справі *R v Panel on Takeovers, ex parte Datafin* [1987] 2 WLR 699, апеляційний суд постановив, що рішення Комісії можуть підлягати перегляду судами, незважаючи на те, що у конкретній справі було відмовлено в перегляді. Суд не хотів перешкоджати роботі Комісії, і тому вважав, що звернення до судів не повинно мати місце в ході подій, щодо яких Комісія приймає розпорядження. Суди повинні дозволяти Комісії приймати рішення та дозволяти подіям розвиватись, втручаючись, якщо це взагалі потрібно, пізніше, в ретроспективі, приймаючи декларативні накази.

У рішенні *R v Panel on Takeovers, ex parte Guinness PLC* [1989] BCLC 255, апеляційний суд підтвердив, що рішення Комісії підлягають судовому перегляду лише у тому випадку, якщо порушено процедуру їх прийняття, що призвело до справжньої несправедливості, та вимагають втручання суду [33, с.74].

Незважаючи на те, що злиття, приєднання та поглинання юридичних осіб традиційно вважають механізмами, які первісно були створені в рамках англійського корпоративного права, загальновизнаним фактом є те, що ці правові інститути є найбільш розвиненими у нормативно-правовій базі США. Законодавство США є особливо цікавим із того ракурсу, що кожен штат має свою нормативно-правову базу, включаючи законодавчі акти і судові прецеденти. У розділі 8 ст. 1 Конституція США надає Конгресу виключне право на прийняття федеральних законів, що становлять єдине законодавство з питань реорганізації та

банкрутства на території Сполучених Штатів, хоча окремі проблеми, пов'язані з оголошенням боржника неплатоспроможним, кожен штат вирішує самостійно[47].

Варто відзначити, що категорія «реорганізація» в розумінні національного права та законодавства США суттєво відрізняється.

Термін «реорганізація» (reorganization) зустрічаємо у федеральних законодавчих актах. Відповідним словом іменується гл. 11 (Chapter 11) Кодексу Сполучених Штатів Америки (United States Code), яку називають Кодексом про банкрутство (Bankruptcy code). В одному зі спеціалізованих англomовних словників відзначається, що реорганізація поряд з ліквідацією – це дві різні форми банкрутства [52]. У Кодексі корпорацій штату Каліфорнія дефініція категорії «реорганізація» дається через визначення форм, у якій вона може відбуватись. Зокрема, згідно § 181 розділу 1 реорганізація корпорації може здійснюватись як: 1) реорганізація шляхом злиття (а «merger reorganization»); 2) реорганізація шляхом обміну пайовими цінними паперами (an «exchange reorganization»); 3) реорганізація шляхом продажу активів (а «sale-of-assets reorganization») [5]. Окрім вказаних форм, Податковий кодекс США (Internal Revenue Code) до реорганізації також відносить: рекапіталізацію та просту зміну корпоративної ідентичності, форми чи місця знаходження корпорації [50].

Загалом же, в корпоративному праві США під злиттям (merger) розуміється об'єднання двох чи більше юридичних осіб, за якого на ринку залишається тільки одна з них, а інші припиняють своє існування, передаючи першій свої активи та зобов'язання. Водночас консолідація (consolidation), згідно п. а § 251 Загального закону про корпорації штату Делавер, передбачає можливість двох чи більше корпорацій об'єднатись в одну новостворену на підставі договору про консолідацію [48]. Аналогічний підхід спостерігається у Законі про комерційні корпорації штату Нью-Йорк (п. (а)(2) § 901) [46], Законі про комерційні корпорації штату Іллінойс (ст. 11) [6] та законодавчих актах ряду інших штатів. Водночас у Загальних законах Коннектикуту (General Statutes of Connecticut)

використовує поняття «злиття» (merger) в поєднанні з терміном «об'єднання» (consolidation), не диференціюючи їх [26].

Таким чином, зміст, який вкладається у поняття «злиття» у нормативно-правових актах США та України (ст. 83 Закону України «Про акціонерні товариства», ст. 49 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»), суттєво відрізняється. Сутність злиття (merger) за американським законодавством є наближеною до приєднання як форми реорганізації юридичної особи у розумінні національного права та цивілістичної доктрини. Водночас, у законодавстві США на противагу категорії «злиття» існує термін «консолідація», що представляє собою об'єднання юридичних осіб, за якого дві або більше компаній об'єднуються, щоб утворити абсолютно нову компанію. Також слід відзначити, що законодавство США в частині регулювання реорганізації, побудоване значно складніше, ніж законодавство України чи держав-членів ЄС, зокрема, через особливості їх державного устрою.

Доволі цікавими є також підходи до розуміння злиття (приєднання), які зустрічаються в зарубіжній науці.

П. Гохан, один з авторитетних дослідників механізмів злиттів і поглинань, вказує, що «злиттям (merger) називається об'єднання двох корпорацій, в якому виживає одна з них, а інша припиняє своє існування. При злитті, як зазначає П. Гохан, компанія, яка здійснює поглинання, приймає активи і зобов'язання компанії, що поглинається. Автор виділяє кілька видів злиттів: 1) статутне злиття (statutory merger), при якому відбувається припинення однієї компанії; 2) підкоряюче злиття (subsidiary merger), що представляє собою злиття, при якому одна компанія стає дочірньою або частиною дочірньої компанії іншої компанії; 3) зворотне підкоряюче злиття (reverse subsidiary merger), при якому дочірня компанія однієї компанії вливається в іншу компанію. При цьому П. Гохан не дає визначення терміну «поглинання» і не використовує його як самостійну форму реорганізації [85, с. 21]. Таким чином, поняття «злиття» визначається з використанням при цьому поняття «поглинання», розмежування цих понять не передбачається.

Інший дослідник, Д. Депамфіліс, міркує таким чином: «Злиття (merger) – це об'єднання двох компаній, в результаті якого тільки одна з них зберігається як юридична особа. При типовому злитті акціонери компанії-цілі обмінюють свої акції на акції компанії, що здійснює поглинання. При злитті з утворенням нової юридичної особи компанія, яка здійснює поглинання, купує активи і приймає на себе зобов'язання компанії-цілі. Злиття з утворенням дочірньої компанії відбувається, коли компанія-ціль стає дочірньою фірмою компанії, що здійснює поглинання». Позиція даного дослідника щодо визначення правової суті терміна «поглинання» аналогічна позиції П. Гохана: термін «злиття і поглинання» вживається як єдине правове явище, відсутнє розмежування між ними [87, с. 79].

На відміну від П. Гохана, С.Ф. Рід і А.Р. Лажу окремо виділяють категорію «поглинання». На думку науковців, корпоративне поглинання – це процес, який передбачає, що акції або активи корпорації стають власністю покупця. Дана угода може бути виражена у формі покупки акцій або покупки активів. Поглинання – це загальний термін, який використовується для опису передачі власності. Злиття – більш вузький технічний термін для певної юридичної процедури, яка може бути наслідком, а може й не бути наслідком поглинання» [212, с. 23].

Як уже вказувалося, в зарубіжному законодавстві та літературі достатньо широко використовується термін «поглинання», який за змістом достатньо аналогічний поняттю «приєднання», що використовується в українській правовій доктрині; зрештою, сам термін «поглинання» в вітчизняну літературу запозичено з іноземної [224, с. 29]. Звертаючись до англійської правової доктрини, слід відзначити позицію професора Бренді Ханніган, яка вказує, що загальноприйнятим є визначення «поглинання» (takeover) як придбання одним товариством (оферентом) значного пакету акцій іншої компанії (цілі) з метою отримання оферентом контролю над товариством-ціллю [3, с. 716]. Також з аналізу ст. 2 Директиви ЄС № 2004/25 випливає, що поглинанням є придбання усіх або частини цінних паперів, яке супроводжується або яке має за мету отримання права контролю над компанією, цінні папери якої придбаваються [17].

Можна також відзначити, що в іноземній літературі не завжди чітко розмежовуються поняття «злиття» та «приєднання», оскільки достатньо часто вони використовуються як взаємозамінні і позначають різні способи об'єднання економічного потенціалу різних компаній [120, с. 714-715]. Варто відзначити, що англійська правова доктрина не виділяє приєднання як самостійну форму реорганізації юридичної особи [7, с. 77]. Крім того, «злиття» та «поглинання» можуть позначатися більш загальним поняттям «контроль»; оскільки, як вказується з даного приводу, сутність злиття і поглинань полягає в об'єднанні економічного потенціалу і, як наслідок, встановленню контролю над компаніями або їх майновими комплексами [120, с. 718-719].

Загалом слід враховувати, що в багатьох випадках використання того чи іншого поняття має на меті відобразити економічну сутність об'єднання компаній, що передбачає досягнення певної економічної вигоди. Що ж стосується юридичної форми такого об'єднання, то звичайно використовуються такі форми як реорганізація юридичних осіб, операції з акціями і частками в статутних капіталах, операції з майновими комплексами [120, с. 714-715] та ін. При цьому достатньо часто правове регулювання зосереджується на формально-юридичних аспектах самої процедури злиття чи приєднання, а на регламентації відповідних правочинів, їх економічного підґрунтя та наслідків, певних дозвільних процедурах. Як вказується в літературі, регулювання операцій злиття та поглинання є складовою ланкою державної політики щодо підтримки конкуренції і розвитку ефективного підприємництва; вироблення збалансованих підходів щодо регулювання подібних операцій має принципове значення, перш за все, для підтримки конкурентного процесу, запобігання проявів монополізму в економіці і зловживання домінуючим положенням. Разом з тим, при регулювання цих процесів держава не повинна випускати з уваги і також створення сприятливих умов для формування крупних національних компаній, які здатні вигравати конкурентні битви і на міжнародних ринках [163, с. 65].

Дослідивши різноманітні підходи до визначення сутності злиття та приєднання, можна зробити висновок про те, що вказані форми реорганізації

сприяють досягненню важливої економічної мети або соціальної мети. Для підприємницьких юридичних осіб позитивний ефект злиття чи приєднання полягає також в оптимізації управлінської структури, виведенні непрофільних активів, консолідації грошових потоків, отримання дивідендів і прибутку в результаті погашення акцій тощо.

Зважаючи на все вищенаведене, можна констатувати відсутність однастайності у розумінні категорій «злиття», «приєднання» та «поглинання» серед вітчизняних та іноземних науковців. Законодавство ЄС не визнає приєднання самостійною формою реорганізації юридичної особи. В свою чергу, термін «злиття і поглинання» (mergers and acquisitions), який є досить поширеним в українському та світовому діловому обороті, має економічний зміст і означає набуття корпоративного контролю над юридичною особою [222, с. 105].

Важливість процесів злиття (приєднання) для європейської економіки підкреслюється тим, що окрім загальних норм цивільного законодавства, даному питанню присвячені також спеціальні закони окремих держав-членів ЄС (Німеччина, Швейцарія, Австрія), а також правові акти наднаціонального характеру (Директиви та Регламенти ЄС).

Як впливає із вищенаведеного, концептуальний підхід до регулювання злиття та приєднання юридичних осіб у праві України та ЄС має суттєві відмінності. По-перше, у праві ЄС відсутній сформований цивільно-правовий інститут реорганізації, тому поняття «злиття (приєднання)» визначається через такі категорії як «операція» (Директива ЄС № 2017/1132, Франція), «юридичний акт» (Нідерланди), «схема» (Великобританія). По-друге, злиття розуміється ширше і включає також приєднання.

Висновки до Розділу 1

У ході дослідження питань, які складають розділ 1 дисертації, автор дійшов таких висновків:

1. Зародження таких економіко-правових явищ як злиття та приєднання на теренах сучасної України бере свій початок з кінця XVIII століття. Злиття є історично першою формою реорганізації юридичних осіб, закріпленою на законодавчому рівні, первинно мало договірну природу, пов'язане із розвитком законодавства про акціонерні товариства.

2. Із прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства» у 2008 р. розпочався новий етап розвитку законодавства щодо злиття та приєднання юридичних осіб, який триває і по цей час. Для даного періоду притаманними є наступні характерні ознаки: адаптація корпоративного законодавства України до стандартів ЄС, вдосконалення порядку злиття та приєднання акціонерних товариств, спрощення процедури приєднання банків, розвиток положень щодо злиття та приєднання товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю.

3. Значимість процесів реорганізації у ЄС підтверджує той факт, що окремим її формам чи правовому інституту в цілому, присвячені не лише норми кодифікованих актів цивільного законодавства держав-членів, а й спеціальні нормативно-правові акти як національного, так і наднаціонального характеру. На підставі ретроспективного аналізу законодавства ЄС про злиття, можна виділити наступні етапи його розвитку: перший етап (1957-1978 рр.) – зародження євроінтеграційних процесів, початок процесу створення Європейського Союзу в сучасному його розумінні, закріплення загальних принципів розвитку корпоративного права на наднаціональному рівні; другий етап (1978-2004 рр.) – прийняття Третьої директиви про злиття публічних акціонерних товариств та подальший розвиток внутрішнього законодавства держав-членів ЄС, спрямований на імплементацію її положень та гармонізацію національної нормативно-правової бази у цій сфері; третій етап (2004 р. – до сьогодні) – прийняття директив про пропозиції поглинання, про транскордонне злиття товариств з обмеженою відповідальністю, кодифікація норм про право компаній.

4. Вважаємо за доцільне закріпити у ЦК України наступні дефініції категорій «злиття» та «приєднання»:

Злиття – це форма реорганізації юридичних осіб, яка полягає у припиненні двох чи більше юридичних осіб з передачею всього їх майна, прав та обов’язків створеній в результаті такого злиття юридичній особі в порядку універсального правонаступництва. Приєднання – це форма реорганізації юридичних осіб, яка полягає у припиненні однієї чи кількох юридичних осіб з передачею всього їх майна, прав та обов’язків іншій існуючій юридичній особі, до якої здійснюється приєднання, в порядку універсального правонаступництва.

5. Реорганізація у формі злиття чи приєднання переслідує важливу економічну мету (яка полягає у підвищенні конкурентоспроможності реорганізованих підприємницьких юридичних осіб, збільшення прибутку, підвищення економічної ефективності їх діяльності, зміцнення свого становища на ринку товарів, робіт і послуг) або соціальну мету (посилення соціального впливу на суспільні відносини реорганізованих непідприємницьких юридичних осіб).

6. Приєднання та поглинання юридичних осіб мають різну правову природу. При приєднанні має місце припинення однієї чи кількох юридичних осіб, а у випадку поглинання суб’єктний склад правовідносин не змінюється, юридичні особи продовжують свою діяльність на самостійних засадах. Слід також відзначити, що у зв’язку із відсутністю легального визначення «поглинання» у національному законодавстві, в українських реаліях цей термін набув негативного забарвлення і використовується для позначення протиправних дій, які пов’язані з діяльністю юридичних осіб. Оскільки поглинання не має наслідком універсального правонаступництва, недоцільним вважається ототожнення його із реорганізацією юридичної особи.

7. Законодавство Європейського Союзу не виділяє приєднання як самостійну форму реорганізації юридичної особи, натомість визначає його різновидом злиття. Відзначено, що в юридичній доктрині та нормативно-правових актах Європейського Союзу виділяють два основні види злиття компаній: злиття шляхом придбання (*merger by acquisition*), за якого всі активи та пасиви компаній, які припиняються без ліквідації, переходять до існуючої компанії та злиття

шляхом створення нової компанії (merger by formation of new company), за якого всі активи й пасиви компаній, які припиняються без ліквідації, переходять до заново створеної компанії. Для обох випадків притаманним є універсальне правонаступництво.

8. Виділено ключові відмінності процедури злиття за законодавством ЄС та України: 1) допускається здійснення грошових виплат учасникам (акціонерам) компаній, які припиняються в результаті злиття; 2) посилений захист трудових прав працівників компаній, які беруть участь у злитті; 3) існування правових інститутів звітності адміністративних чи управлінських органів та експертного аудиту злиття.

9. На основі порівняльного аналізу законодавства Німеччини, Швейцарії та Франції підтримується концепція щодо можливості здійснення злиття між юридичними особами різних організаційно-правових форм та створення в результаті злиття корпорації іншого типу, ніж правопередники.

10. Категорії «злиття», «приєднання» слід відрізнити від поняття «злиття і поглинання» (mergers and acquisitions), яке є досить поширеним в українському та світовому діловому обороті. Останнє має економічний зміст і означає набуття корпоративного контролю над юридичною особою, який може мати вираження не лише у формально-юридичному злитті (приєднанні), а й у придбанні значного чи контрольного пакету акцій (блокуючої частки, паю) юридичної особи, придбанні підприємства як єдиного майнового комплексу тощо.

РОЗДІЛ 2. ПОРЯДОК ЗЛИТТЯ ТА ПРИЄДНАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1. Порядок злиття та приєднання юридичних осіб за законодавством України

Процедурні питання реорганізації юридичних осіб носять комплексний характер, оскільки правовідносини, які виникають з цього приводу, регулюються нормативно-правовими актами різних галузей права. Зокрема, окремі аспекти здійснення реорганізації юридичних осіб, в тому числі злиття і приєднання, регламентуються нормами ЦК України, ГК України, Податкового кодексу України, КЗпП України, Законів України «Про господарські товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про акціонерні товариства», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», «Про захист економічної конкуренції» та інших нормативно-правових актів різної юридичної сили. Також слід відзначити, що спеціальні закони можуть встановлювати певні особливості реорганізації окремих юридичних осіб (наприклад, банків, страхових компаній) чи взагалі забороняти її проведення (наприклад, щодо корпоративних інвестиційних фондів).

Слід також відзначити, що зараз спостерігається активізації процесів злиття та приєднання в Україні, зокрема, у банківській сфері. Зокрема, після трирічного застою, у 2017-2018 рр. за спрощеною процедурою, передбаченою Законом України «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків», було здійснено приєднання ПАТ «АБ «Експрес-Банк» до ПАТ АКБ «Індустріал», ПАТ «ВіЕс Банк» до ПАТ «Таскомбанк», ПАТ «КБ «Центр» до ПАТ «МТБ Банк» [164]. Вважаємо, що вказана тенденція буде актуальною ближчим часом, зважаючи на підвищення вимог до мінімального розміру статутного капіталу банків, а тому

це також служить додатковим стимулом до вдосконалення процедурних аспектів реорганізації у досліджуваних формах.

Для позначення послідовності дій щодо здійснення злиття та приєднання юридичних осіб юридична техніка національних нормативно-правових актів використовує такі категорії як «порядок» (ст. 107 ЦК України) [250] та «процедура (ч. 6 ст. 83 Закону України «Про акціонерні товариства»)» [17]. Перш ніж перейти до безпосередньої характеристики теоретичних та практичних аспектів здійснення реорганізації у досліджуваних формах за законодавством України, доцільно коротко зупинитись на аналізі сутності вказаних категорій та з'ясувати особливості їх використання в роботі.

Згідно визначення, яке дає український академічний тлумачний словник, порядок – це стан коли все робиться і виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил, певна упорядкованість [109, с. 374]. У словнику синонімів української мови зазначається, що порядок – це розміщення чогось, послідовність чого-небудь, а процедура – офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання, оформлення чогось [114, с. 296]. В свою чергу, Ю.С.Шемшученко відзначає, що під терміном «порядок» слід розуміти певним чином урегульований стан суспільних відносин. Даний термін використовується також у назвах відповідних нормативно-правових актів, їх розділів, статей тощо у значенні процедури, механізму реалізації повноважень, прав і обов'язків, вчинення дій з боку суб'єктів правовідносин [264, с. 402].

Поняття «процедура» є багатогранним за своїм змістом і може вживається в різних значеннях. О.Ф.Скакун у підручнику «Теорія держави та права» поняття «процедура» пов'язує із такими юридичними явищами: по-перше, правотворчий процес, під яким слід розуміти систему взаємозалежних процедур (стадій) при ухваленні, зміні як законів, так і підзаконних актів [230, с. 297]; по-друге, законодавчий процес - це процедура ухвалення закону, яка складається з певних стадій - самостійних, логічно завершених етапів і організаційно-технічних дій [230, с. 317]; по-третє, правозастосування - це здійснювана в процедурно-процесуальному порядку владна-організуюча діяльність компетентних державних

органів і посадових осіб, яка полягає в індивідуалізації юридичних норм стосовно конкретних суб'єктів і конкретних життєвих випадків в акті застосування норм права [230, с. 389]. Так само, Ю.Ю.Басова відзначає факт, що процедура дуже вдало підходить для регулювання відносин, в яких особливо важливою є формальна визначеність, визначає її важливе місце у механізмі правового регулювання [60, с. 121].

Отже, за своїм етимологічним змістом термін «порядок» рівноцінний поняттю «процедура», у багатьох джерелах вони вживаються як взаємозамінні. Тому, поняття порядок і процедура будуть розглядатись як синоніми в рамках даного дослідження, тобто, як послідовність певних дій для досягнення правового результату [223, с. 120].

У зв'язку із відсутністю чіткої законодавчої регламентації порядку здійснення реорганізації юридичної особи у ЦК України, ця проблема неодноразово привертала увагу представників наукової доктрини цивільного та господарського права. Аналізуючи порядок здійснення реорганізації, Л. В. Сіщук цілком слушно зауважує, що такий вид припинення юридичної особи складається з кількох етапів, кожен з яких має самостійне юридичне значення, що в сукупності призводять до припинення та/або виникнення юридичної особи (юридичних осіб) – правонаступника (правонаступників) та забезпечують правонаступництво [229, с. 35].

У доктрині зустрічаються різні підходи до виокремлення етапів реорганізації юридичної особи у формі злиття та приєднання. Зокрема, вітчизняний науковець Ю. М. Юркевич, досліджуючи правові особливості припинення юридичних осіб, виділяє три етапи реорганізації: 1) початковий етап, пов'язаний з прийняттям рішення засновників (учасників) юридичних осіб (або органу юридичної особи, уповноваженої на це установчими документами), відповідних органів державної влади або суду про злиття, приєднання, поділ або перетворення; 2) етап діяльності спеціально створеного органу – комісії з припинення юридичної особи, результатом якого є складання передавального акта або розподільчого балансу; 3) завершальний етап припинення юридичних осіб з правонаступництвом, цивільно-

правовим наслідком якого є державна реєстрація новоутвореної юридичної особи (юридичних осіб) (або внесення відповідних змін до установчих документів правонаступника у разі приєднання) та виключення з Єдиного державного реєстру юридичної особи-правопопередника (правопопередників) [267, с. 7]. В цьому контексті слід відзначити, що на завершальному етапі інформація про юридичну особу-правопопередника не виключається із реєстру, натомість вноситься запис про припинення такого суб'єкта.

У свою чергу В.В. Черевко, досліджуючи інститут реорганізації крізь призму процедури створення юридичної особи, виділяє наступні етапи реорганізації: 1) прийняття рішення про реорганізацію; 2) повідомлення органів державної реєстрації про те, що юридична особа знаходиться в процесі припинення, шляхом реєстрації рішення про припинення (виділ); 3) публікація відомостей про факт знаходження юридичної особи в процесі припинення (виділу); 4) внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу щодо припинення юридичної особи; 5) виявлення кредиторів (в тому числі й учасників юридичної особи), розрахунки з ними (відхилення вимог кредиторів) та складання передавального акту (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчого балансу (у разі поділу; затвердження передавального акту та розподільчого балансу здійснюється учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення; 6) легітимація установчих документів; 7) державна реєстрація припинення та створення юридичних осіб [253, с. 12]. Вважаємо, що третій та четвертий етапи не слід розділяти, оскільки одномоментно із внесенням до реєстру запису щодо припинення юридичної особи відбувається оприлюднення (публікація) цієї інформації на онлайн-сервісі ЄДР.

Досліджуючи правове регулювання припинення господарських товариств шляхом реорганізації, Н.І.Шевченко відзначає, що при припиненні господарських товариств шляхом реорганізації необхідно виділити два етапи: 1) попередній, що передуює прийняттю рішення про реорганізацію господарського товариства; 2) власне реорганізація, що триває з моменту прийняття рішення про реорганізацію

до моменту її завершення, що забезпечить врахування інтересів господарських товариств-учасників цієї процедури протягом усього періоду її проведення [255, с. 16].

На думку С.В.Дяченко порядок проведення реорганізації господарської організації шляхом злиття можна поділити на такі періоди: 1) приймається рішення про реорганізацію обома сторонами даного процесу. Проводяться збори засновників нового підприємства, на яких на основі прийнятих рішень про реорганізацію приймається рішення про створення нового підприємства: вибирається організаційно-правова форма та форма власності нової юридичної особи; затверджуються установчі документи, розмір статутного фонду, склад засновників; визначається розмір часток засновників у статутному фонді; визначаються керівні органи новоствореної в результаті злиття юридичної особи; 2) здійснюється державна реєстрація новоствореної господарської організації; 3) здійснюється підписання передаточного акта; 4) ліквідуються господарські організації, що реорганізовувалися [93, с. 87-89]. Аналізуючи вказаний підхід, слід відзначити, що підписанню передавального акту передуює моменту створення нової юридичної особи, оскільки такий документ є обов'язковим для державної реєстрації новоствореного суб'єкта та припинення правопоередників.

Характеризуючи процедуру злиття та поглинання, Є.П.Коломієць-Людвіг відзначає, що вона складається із загальних та спеціальних (індивідуальних) стадій (етапів) реалізації злиття та поглинання, які у свою чергу автор пропонує розрізняти за їх характером: вони можуть бути обов'язковими для здійснення (проходження) та додатковими або допоміжними (опційними). На думку автора, загальні (базові) етапи є однаковими, спільними для учасників злиття та поглинання і включають дії, що є типовими і для процесу злиття, і для процесу поглинання, а саме: вибір об'єкта злиття та поглинання; проведення сторонами попередніх переговорів; здійснення повної належної перевірки (due diligence); визначення основних структурних елементів угоди; розробка і підписання документів; практична реалізація угоди. Своєю чергою спеціальні (індивідуальні) стадії (етапи) реалізації злиття та поглинання визначаються: а) масштабами угоди;

б) організаційно-правовою формою та сферою діяльності учасників; в) обраним способом інтеграції (злиття чи поглинання) та їх механізмами (консолідація або приєднання; придбання активів, корпоративних прав чи боргів); д) способом фінансування інтеграції [121, с. 73].

Зважаючи на вищенаведене, можна константувати, що дослідники у своїх наукових розвідках намагаються згрупувати етапи проведення злиття та приєднання. Така тенденція, вважаємо, зумовлена складністю проведення відповідних трансформацій.

Окремі роз'яснення щодо етапів злиття надано у Листі Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва «Про порядок проведення злиття юридичних осіб» № 129 від 13 січня 2009 р. Даним документом встановлено етапність проходження злиття юридичних осіб. Відповідно першим етапом визначено внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців запису про рішення засновників щодо припинення юридичної особи. Встановлено, що злиття вважається завершеним з моменту державної реєстрації новоутвореної юридичної особи і державної реєстрації припинення тих юридичних осіб, які зливаються. Також визначено строк заявлення кредитором своїх вимог. Другим етапом виступає безпосереднє проведення державної реєстрації припинення юридичної особи, утвореної шляхом злиття. Однак, воно може відбутися не раніше двох місяців з моменту опублікування повідомлення у спеціалізованому друкованому засобі масової інформації про прийняття засновниками або уповноваженим ним органом рішення про припинення юридичних осіб, які є учасниками злиття. Порядок проведення державної реєстрації новоутвореної юридичної особи здійснюється у відповідності до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Третім етапом є проведення державної реєстрації припинення юридичних осіб, які припиняють свою діяльність в результаті злиття [139]. Слід зауважити, що деякі положення вказаного листа уже є застарілими, зокрема щодо публікації повідомлення про реорганізацію у спеціалізованому ЗМІ. Окрім цього, варто звернути увагу, що

даний документ містить описку, оскільки другим етапом все ж має бути створення юридичної особи- правонаступника, так як третім етапом є припинення правопередників.

На підставі аналізу норм ЦК України, можна стверджувати, що кодекс виділяє п'ять етапів злиття та приєднання: 1) прийняття учасниками або органом, уповноваженим на це установчими документами, рішення про злиття/приєднання (ч. 1, ст. 105); 2) повідомлення органу, що здійснює державну реєстрацію, про прийняття рішення про злиття/приєднання (ч. 1 ст. 105); 3) розгляд комісією з реорганізацією вимог кредиторів у порядку та в строк, які встановлюються учасниками юридичної особи або органом, що прийняв рішення про злиття/приєднання (ч. 3 ст. 105); 4) складання та затвердження учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення, передавального акта (ч. 2 ст. 107); 5) внесення до єдиного державного реєстру запису про припинення та державна реєстрація нової юридичної особи або приєднання до вже існуючої юридичної особи [250].

Інші акти цивільного законодавства (окрім Закону України «Про акціонерні товариства») не відзначаються ґрунтовністю регламентації порядку злиття та приєднання юридичних осіб. Такий висновок зроблено виходячи із тих міркувань, що ні ГК України (обмежується загальною нормою про припинення юридичної особи шляхом ліквідації та реорганізації), ні Закон України «Про господарські товариства» (встановлено банкетну норму в якій вказується, що припинення товариства відбувається у порядку встановленому законом) та нещодавно прийнятий Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (закріплено тільки дефініцію понять «злиття» та «приєднання», передбачено можливість укладення договорів про припинення товариства) не регламентують порядок злиття та приєднання юридичних осіб.

Незважаючи на відсутність правової регламентації у ЦК України та інших нормативно-правових актах, надзвичайно важливим є етап, який передуює прийняттю рішення про реорганізацію. На практиці, на такому початковому етапі проводиться комплексна перевірка діяльності юридичної особи - *due diligence*. Як

зазначає Н.І. Дорош «due diligence» – це процес, який дає можливість оцінити фінансовий стан, бізнес, менеджмент, зовнішні зв'язки, потенціал та інші аспекти діяльності для здійснення злиття чи поглинання компанії, а також переконатись, що всі ризики, пов'язані з таким придбанням чи злиттям, не тільки не загрожують діяльності та стану «компанії-покупця», а й таке придбання принесе значну користь [92, с.357]. У рамках due diligence, як правило, для перевірки надаються: загальні відомості про компанію: виписка про реєстрацію, статут, відомості про керівників, структура компанії, залежні компанії тощо; відомості про майновий стан і зобов'язання компанії: перелік всіх матеріальних і нематеріальних активів, інформація про наявні коротко-, середньо- і довгострокові зобов'язання (із вказівкою боржників і кредиторів, процентної ставки, строків платежу), взаємні зобов'язання в рамках компанії тощо; бухгалтерська звітність: річні й квартальні баланси, звіт про прибутки й збитки, аудиторський висновок тощо; існуючі угоди з колективом і профспілками в рамках трудового законодавства, пенсійного забезпечення тощо; інші договірні зобов'язання й права: договори в рамках компанії, орендні договори, угоди із клієнтами й постачальниками тощо; відомості про можливі юридичні процеси (цивільні, трудові, податкові, адміністративні тощо) [76, с. 282]. Результати зазначеної перевірки є підґрунтям для прийняття зваженого рішення про реорганізацію юридичної особи.

В цьому контексті слід відзначити, що доволі цікавою є пропозиція Н.І. Шевченко щодо вирішення проблеми ефективної комунікації та координації на попередньому етапі між товариствами, які беруть участь у злитті, шляхом створення координаційної ради. Така рада за своєю суттю представлятиме тимчасовий (на період проведення реорганізації) колективний орган, що утворюватиметься товариствами, які беруть участь у реорганізації, задля координації дій, до яких вони вдаються під час підготовки та здійснення цієї процедури, розроблення та попереднього узгодження між товариствами – учасниками реорганізації дій, рішень, документів, що опосередковують злиття чи приєднання товариств [256,с.65].

У відповідності до положень ЦК України злиття та приєднання юридичної особи здійснюються за рішенням учасників або органу юридичної особи уповноваженого на це установчими документами [250]. Відповідно до п. 13 ч. 2 ст. 30 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» прийняття рішень про виділ, злиття, поділ, приєднання, ліквідацію та перетворення товариства, обрання комісії з припинення (ліквідаційної комісії), затвердження порядку припинення товариства є виключною компетенцією загальних зборів товариства [205]. За загальним правилом, прийняття рішення про виділ та припинення акціонерного товариства також належить до компетенції загальних зборів. Водночас, Закон України «Про акціонерні товариства» передбачає спеціальний випадок, за якого такі повноваження надаються наглядовій раді. Так, за ч. 4 ст. 84 Закону якщо акціонерному товариству, до якого здійснюється приєднання, належать більш як 90 відсотків голосуючих акцій товариства, що приєднується, і приєднання не спричиняє необхідності внесення змін до статуту товариства, до якого здійснюється приєднання, пов'язаних із змінами прав його акціонерів, від імені товариства, до якого здійснюється приєднання, рішення про приєднання, затвердження передавального акта та умов договору про приєднання може прийматися його наглядовою радою [183]. З системного аналізу норм Закону України «Про господарські товариства» випливає, що рішення про реорганізацію командитного товариства у формі злиття чи приєднання може бути прийнято виключно повними учасниками, а щодо повного товариства – учасниками, за умови одностайної згоди [187]. Отже, за загальним правилом, рішення про припинення товариства з обмеженою чи додатковою відповідальністю, акціонерного, командитного та повного товариства шляхом злиття чи приєднання приймається виключно його учасниками. Можна зробити висновок, що з моменту прийняття рішення про злиття чи приєднання виникають реорганізаційні правовідносини.

У деяких випадках прийняття рішення про припинення юридичної особи шляхом злиття чи приєднання недостатньо для вступу в реорганізаційні

правовідносини. Зокрема, злиття чи приєднання банків, може бути розпочате за умови надання попереднього дозволу Національного банку України на реорганізацію банку та затвердження Національним банком України плану реорганізації банку [184]. Окрім того, законом також може бути передбачено одержання згоди відповідних органів державної влади на реорганізацію юридичної особи шляхом злиття та приєднання. Насамперед, це стосується дозволу Антимонопольного комітету у випадку, коли злиття та приєднання визнаються концентрацією. Також окремі особливості щодо злиття та приєднання юридичних осіб передбачені Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Зокрема, з моменту введення процедури розпорядження майном боржника і до її завершення, без згоди розпорядника майна органи управління боржника не мають право приймати рішення про його реорганізацію; у випадку, якщо реорганізація юридичної особи є одним із заходів відновлення платоспроможності боржника в рамках процедури санації боржника, передбачених планом санації, то вона може бути здійснена виключно у випадку, якщо такий план затверджений ухвалою господарського суду [185]. Водночас вважаємо, що не можна говорити про те, що санкція господарського суду на проведення злиття чи приєднання юридичної особи, щодо якої розпочато процедуру розпорядження майном чи процедуру санації, є ознакою того, що реорганізація відбувається у примусовому порядку.

Учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, відповідно до ЦК України призначають комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію), голову комісії або ліквідатора та встановлюють порядок і строк заявлення кредиторами своїх вимог до юридичної особи, що припиняється. Виконання функцій комісії з припинення юридичної особи (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) може бути покладено на орган управління юридичної особи [250]. Як впливає із аналізу вказаної норми, ЦК України не встановлює вимог щодо кількісного та персонального складу комісії з припинення юридичної особи, тому вирішення цього питання залишається на розсуд самих учасників юридичної

особи, суду чи органу, що прийняв рішення про припинення. Виходячи із бувального тлумачення ч. 3 ст. 105 ЦК України вважаємо, що мінімальний склад комісії з припинення може включати двох членів та голову комісії.

Аналізуючи правовий статус та особливості діяльності комісії з припинення, С.В.Дяченко обґрунтовує позицію, згідно з якою недоліком законодавства є те, що не визначено необхідність згоди осіб, яких залучають до складу такої комісії. Зважаючи на це, науковець пропонує законодавчо закріпити положення про те, що виконання обов'язків члена комісії з припинення, відповідно до трудового законодавства, вважається переведенням на іншу роботу, а тому залучення до цієї комісії працівників юридичної особи можливе тільки за їх згодою. Залучення інших осіб, у тому числі засновників, стосується їх прав та обов'язків і допускаються вони за їх згодою [93, с. 130]. В свою чергу, О. Р. Кібенко відзначає, що комісія з припинення є штучним і неефективним інститутом, невдало запозиченим з ліквідаційної процедури. Автор відзначає, що такий орган невідомий європейському законодавству. Дії, пов'язані з проведенням реорганізації, мають здійснюватись саме виконавчим органом юридичної особи [118, с. 390]. Слід погодитись із вищевказаною тезою та додатково відзначити, що на практиці, у більшості випадків до складу комісії з реорганізації входять посадові особи виконавчого органу юридичної особи.

Варто також звернути увагу, що окрім прийняття рішення про припинення, призначення комісії з реорганізації, встановлення строку та порядку заявлення кредиторами своїх вимог, на даному етапі реорганізації акціонерних товариств обов'язковим юридичним фактом є договір про злиття чи приєднання. Так, ст. 81 Закону України «Про акціонерні товариства» закріплено, що наглядова рада кожного акціонерного товариства, яке є учасником злиття або приєднання розробляє умови договору про злиття чи приєднання відповідно. Такий договір повинен містити відомості про повне найменування та реквізити кожного товариства, яке бере участь у злитті або приєднанні; порядок і коефіцієнт конвертації акцій та інших цінних паперів та суми можливих грошових виплат акціонерам; відомості про ті права, які надаватимуться підприємницьким

товариством- правонаступником власниками інших, крім акцій, цінних паперів; інформацію про тих осіб, які стануть посадовими особами товариства у підприємницькому товаристві правонаступнику та запропоновані до виплати таким особам винагороди чи компенсації; порядок голосування на спільних загальних зборах акціонерів товариства, які беруть участь у злитті чи приєднанні [183].

Крім того, до даного договору наглядова рада кожного акціонерного товариства, що беруть участь у злитті та приєднанні, повинна підготувати пояснення, яке має містити економічне обґрунтування доцільності злиття чи приєднання і обґрунтування порядку обчислення коефіцієнту конвертації акцій та інших цінних паперів акціонерного товариства. Також акціонери наділені правом попереднього ознайомлення із цими документами, адже вони включені у перелік тих документів, що надсилаються акціонерам перед проведенням Загальних зборів [183].

Аналогічно, у випадку обрання банком такого шляху реорганізації як злиття та приєднання, законодавчо встановлено обов'язок укладення угоди про злиття та приєднання. Дана угода укладається банками у письмовій формі і набуває законної сили з моменту затвердження її більшістю у дві третини голосів акціонерів (учасників) на загальних зборах кожного з банків [184].

В свою чергу слід відзначити, що у ст. 53 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачається, що товариства, які беруть участь у припиненні, можуть укласти договір про припинення, який визначатиме умови передачі майна, прав та обов'язків юридичним особам - правонаступникам, розмір часток кожного учасника у статутному капіталі кожної юридичної особи - правонаступника або коефіцієнти конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства), склад органів юридичних осіб - правонаступників та інші умови припинення [205]. Вважаємо, що законодавцем не зовсім доречно застосовано термін «договір про припинення», оскільки із самої норми ст. 53 закону випливає, що припинення юридичної особи не є самоцілью, правовою метою такого договору. Натомість такий договір

врегулює організаційні моменти процесу переходу прав та обов'язків від правопередників до правонаступника. Серед недоліків можна також відзначити й те, що даний закон не визначає на який орган товариства покладається обов'язок щодо підготовки проекту договору. Перелік умов, які повинен містити договір про припинення товариства, сформульований в законі як відкритий.

У сучасній цивілістичній думці триває жвава дискусія пов'язана із визначенням правової природи договорів про злиття та приєднання. Це, насамперед, пов'язано із тим, що цивільне законодавство не лише не дає відповіді на проблемні питання укладення такого роду договорів, але й взагалі не визначає їх правової природи, порядку укладення і виконання. Дане питання буде детальніше висвітлене у розділі III.

Суб'єкти, які є ініціаторами здійснення злиття чи приєднання, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття відповідного рішення повідомити про це орган, який проводить державну реєстрацію [189]. На практиці рішення про призначення комісії з реорганізації, визначення строку та порядку заявлення кредиторами своїх вимог приймається переважно одночасно із рішенням про припинення юридичної особи.

Важливим у процесі злиття та приєднання юридичних осіб є питання про те, в якій мірі законодавство повинно забезпечувати захист інтересів кредиторів [126, с. 25]. Механізмом правового регулювання охоронюваних законом інтересів є система правових засобів, що втілені в принципи, гарантії, дозволи й можливості в цивільному праві, які послідовно організовані з метою реалізації охоронюваних законом інтересів і їх захисту [72, с. 25].

Д.В. Жеков обґрунтовує доцільність встановлення обов'язку письмово повідомляти кожного кредитора за його юридичною адресою та за адресою, вказаною у відповідному договорі, на підставі якого виникло зобов'язання в юридичної особи, що припиняється, про початок процедури припинення [98, с. 4]. Слушною є теза О.Р. Кібенко, яка відзначає, що механізми захисту кредиторів мають різнитись в залежності від форми реорганізації. Науковець відзначає, що, наприклад, при злитті, приєднанні та перетворенні достатніми засобами захисту

інтересів кредиторів можуть вважатися їх персональне повідомлення про реорганізацію [118, 396]. Нами частково сприймається дана позиція. Вважаємо, що письмове повідомлення кожного кредитора юридичної особи, яка припиняється, може виявитись обтяжливим заходом для великих акціонерних товариств та банків.

Доцільно також проаналізувати порядок повідомлення кредиторів юридичної особи, яка припиняється шляхом злиття чи приєднання, що передбачений у законодавстві. ЦК України такий порядок не встановлює, однак, Закони України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [205] та «Про акціонерні товариства» [183] передбачають, що товариство, яке припиняється, протягом 30 днів з дати прийняття рішення про припинення останнім з товариств, що беруть участь у злитті або приєднанні, зобов'язане письмово повідомити про це всіх відомих йому (їм) кредиторів і опублікувати в органі друку повідомлення про прийняте рішення. В свою чергу, дані положення не застосовуються у випадку реорганізації банків шляхом приєднання за спрощеною процедурою, передбаченою законом. Натомість, інформація про початок процедури реорганізації розміщується на офіційних веб-сайтах банків-учасників, у приміщеннях таких банків та їх відокремлених підрозділів, де проводиться обслуговування клієнтів, а також на офіційному веб-сайті Національного банку України [203]. Хоча положення про обов'язкове письмове повідомлення кредиторів й закріплені у Законах України «Про акціонерні товариства» та «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», вважаємо, що це створює певний дисбаланс інтересів юридичної особи, яка здійснює реорганізацію, та її кредиторів.

Актуальним є також питання щодо комплексу прав, які надаються кредиторам при реорганізації юридичної особи боржника. У ч. 1 ст. 107 ЦК України відзначено, що кредитор може вимагати від юридичної особи, що припиняється, виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом [250]. Водночас у доктрині пропонується,

що обсяг прав кредиторів при злитті та приєднанні слід звужити, наділивши їх правом вимагати від юридичної особи виключно забезпечення зобов'язань (а не дострокового виконання, к передбачено сучасним законодавством). В свою чергу, юридична особа повинна мати право достроково виконати зобов'язання перед кредитором замість надання йому забезпечення [118, с. 396].

Доволі цікавою є судова практика з приводу розмежування інституту реорганізації та заміни боржника у зобов'язанні. У справі № 909/504/16 ПАТ «Банк Форум» звернувся із позовом до ТОВ «Новий світ» із позовом про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників товариства про реорганізацію (припинення) товариства. Свої позовні вимоги банк мотивував тим, що між позивачем та відповідачем укладено генеральний кредитний договір, а реорганізація товариства фактично є заміною боржника за зобов'язаннями перед позивачем. Як вбачається із постанови ВГСУ від 30 березня 2017 р. у даній справі вимоги банку не були задоволені, а позиція суду полягає в наступному. Реорганізація товариства та заміна боржника у зобов'язанні є самостійними та різними за змістом поняттями, що регулюються різним правовими нормами. При заміні боржника відбувається лише переведення боргу виключно в існуючих зобов'язальних відносинах [176], в свою чергу при реорганізації (зокрема у формі злиття та приєднання) відбувається перехід від юридичних осіб усього комплексу прав та обов'язків до новоствореного товариства в порядку універсального правонаступництва.

У законодавстві також зустрічаємо виключення із загального правила, встановленого ст. 107 ЦК України. Зокрема, обмеження прав кредиторів на заявлення своїх вимог зустрічаємо у Законі України «Про фінансову реструктуризацію» від 14 червня 2016 р. Згідно ст. 25 Закону у разі якщо планом реструктуризації передбачено реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) боржника, залучені кредитори не мають права вимагати від боржника дострокового виконання зобов'язань або забезпечення виконання зобов'язань [207].

Слід відзначити, що ст. 105 ЦК України встановлює, що строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи [250]. Вважаємо, що такий строк є присікальним, оскільки не може бути продовженим, поновленим чи зупиненим.

Слід погодитись із позицією Є.В. Петрова, який вказує, що встановлення строку для заявлення вимог видається виправданим, оскільки дозволяє забезпечити баланс інтересів як кредиторів, так і самого товариства, що реорганізується. З одного боку, встановлення цих часових меж дає кредиторам додаткові гарантії, тобто захищає їх інтереси, а також деяким чином стабілізує стан боржника, у якого з'являються гарантії того, що за день до закінчення реорганізації вимоги пред'явлені не будуть. З іншого – закінчення даних термінів, вважаємо, не повинно позбавляти контрагентів права пред'явити свої вимоги [166, с. 144]. З наведеного випливає, що заявлення вимог із недотриманням строку не має наслідком визнання їх погашеними, однак, змінює черговість задоволення таких вимог юридичною особою на користь кредиторів, які скористались своїм правом вчасно.

Після закінчення вищевказаного строку та задоволення чи відхилення вимог кредиторів, комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт. Зазначений документ затверджується тим суб'єктом, який прийняв рішення про злиття або приєднання і має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспоруються сторонами [250].

ЦК України та спеціальне законодавство не містить визначень поняття «передавальний акт». Натомість Положення про особливості забезпечення правонаступництва за укладеними договорами страхування у разі реорганізації страховиків № 913 від 04 червня 2004 р. закріплює, що передавальний акт – це баланс страховика, що реорганізовується шляхом злиття, приєднання або перетворення, на день припинення його діяльності, за яким усе його майно, права та обов'язки переходять до страховика- правонаступника [191].

Водночас певні положення щодо порядку складання та затвердження передавальних актів містить банківське законодавство. Зокрема, передавальний акт складається після проведення інвентаризації активів банку, що реорганізовується, та усунення виявлених розбіжностей, що підтверджується відповідним актом, оформленим згідно з вимогами законодавства України, і закінчення строку для пред'явлення кредиторами вимог (задоволення чи відхилення вимог кредиторів). Такий документ складається на дату, визначену в плані реорганізації, до нього додаються розшифрування активів, зобов'язань і капіталу, які передаються банку- правонаступнику, у розрізі рахунків. Достовірність передавального акта має бути підтверджена аудитором [110; 192].

Варто також відзначити, що нами підтримується позиція О. Р. Кібенко щодо недоцільності повторного скликання загальних зборів для затвердження передавального акту [118., с. 393]. Вважаємо, що оскільки має місце універсальне правонаступництво, немає змісту ускладнювати процес реорганізації такими формальностями. Зважаючи на це, можливим буде складення передавального акту на дату подання документів для державної реєстрації завершення злиття чи приєднання, що забезпечить найбільш достовірне та актуальне відображення комплексу прав та обов'язків, які належали правопопередникам.

Як було зазначено вище, у відношенні певних видів юридичних осіб порядок злиття та приєднання характеризується якіснішою деталізацією. Зокрема, наведене стосується акціонерних товариств. Так, у Законі України «Про акціонерні товариства» закріплено загальний порядок здійснення злиття та приєднання, особливості укладення договору про злиття і приєднання та передбачено послідовність процедури злиття та приєднання [183]. А в Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затвердженому рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 520 від 09 квітня 2013 року, в чіткій послідовності регламентовано процедуру емісії акцій акціонерного товариства, що створюється

внаслідок злиття та процедуру емісії акцій акціонерного товариства, до якого відбувається приєднання [193].

Як ми уже зазначали, при злитті та приєднанні відбувається перехід усіх прав та обов'язків до юридичної особи- правонаступника у порядку універсального правонаступництва, це саме стосується й акціонерних товариств. В контексті злиття чи приєднання банків, варто відзначити позицію, відображену у Інформаційному листі Вищого господарського суду України від 13 травня 2013 р., у якому вказано, що належними та допустимими доказами правонаступництва щодо окремого зобов'язання є відповідний договір, на підставі якого воно виникло, передавальний акт та статут правонаступника. При цьому положення передавального акта підлягають дослідженню судами на предмет визначення суб'єкта, до якого в результаті реорганізації перейшли права та обов'язки у відповідному зобов'язанні, а не на предмет закріплення того чи іншого договірного зобов'язання в передавальному акті балансі [110]. Питання правонаступництва актуальне також і у судовій практиці. Зокрема, у Постанові Верховного Суду України від 31 травня 2018 р. у справі № 910/1879/17 суд зазначив, що при універсальному правонаступництві майно особи, як сукупність прав та обов'язків, які їй належать, переходить до правонаступника як єдине ціле, причому в цій сукупності єдиним актом переходять всі окремі права та обов'язки, які належали на момент правонаступництва правонадавцю, незалежно від того, виявлені вони на цей момент чи ні. При універсальному правонаступництві, зважаючи на відсутність повної визначеності у складі майна, правонаступник спрямовує свою волю не на набуття окремих прав або обов'язків, а на набуття усієї їх сукупності. В результаті він вступає навіть в такі правовідносини, про існування яких міг не знати. Суд також зробив висновок, що оскільки чинний Цивільний кодекс України не містить загальної норми щодо моменту виникнення універсального правонаступництва юридичної особи, утвореної внаслідок злиття. Шляхом системно-логічного тлумачення законодавства можна зробити висновок про те, що моментом виникнення універсального правонаступництва ПАТ «Українська залізниця» є дата державної реєстрації Товариства [175].

Також у судовій практиці відзначається, що правовим наслідком приєднання є збільшення статутного капіталу юридичної особи, до якої відбулось приєднання. Зокрема, у постанові Севастопольського апеляційного господарського суду від 17 березня 2014 р. у справі № 901/3990/13 вказано, що одночасно з припиненням юридичної особи, яка приєднується, із затвердженням передавального акту до правонаступника переходять також майнові та грошові вклади учасників до статутного капіталу. Тобто, у результаті приєднання, статутний капітал юридичної особи, що не припиняється, збільшується на розмір статутного капіталу припиненого господарського товариства, а учасники припиненої юридичної особи стають власниками частки корпоративних прав господарського товариства- правонаступника, розмір якої визначається за співвідношенням вартості їх вкладу до статутного капіталу із загальним розміром Статутного капіталу юридичної особи, що не припинилась в результаті приєднання - тобто, відповідач по справі [177].

Окрім усього вищевказаного, варто звернути увагу на те, що сама процедура злиття та приєднання потребує удосконалення на законодавчому рівні. Необхідним є встановлення детального порядку проведення таких трансформацій саме у ЦК України, адже у ньому практично відсутні правові норми, пов'язані із самим механізмом здійснення аналізованих перетворень.

Формально процес реорганізації у досліджуваних формах завершується шляхом: 1) державної реєстрації припинення кількох юридичних осіб та державної реєстрації створення нової юридичної особи – при злитті; 2) державної реєстрації припинення однієї чи кількох юридичних осіб та державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, яка продовжує своє існування, у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (надалі – ЄДР) – при приєднанні.

Зокрема, ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» передбачає, що у разі злиття юридичних осіб здійснюється державна реєстрація новоутвореної юридичної особи та державна реєстрація припинення юридичних осіб, що

припиняються у результаті злиття. Злиття вважається завершеним з дати державної реєстрації припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття. В свою чергу, у разі приєднання юридичних осіб здійснюється державна реєстрація припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті приєднання, та державна реєстрація змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі, щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються. Приєднання вважається завершеним з дати державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі, щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються [189]. Зважаючи на це, подання документів для державної реєстрації припинення юридичної особи чи осіб в результаті злиття чи приєднання та створення нової юридичної особи чи внесення змін до ЄДР про існуючу юридичну особу у зв'язку із приєднанням відбувається одночасно в силу п. 14 ч.1 та п. 6 ч. 14 ст. 17 вищевказаного Закону.

Слід звернути увагу на ч. 2 ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», яка вказує, що державна реєстрація проводиться незалежно від місцезнаходження юридичної чи фізичної особи в межах Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя, крім державної реєстрації на підставі документів, поданих в електронній формі, що проводиться незалежно від місця знаходження юридичної чи фізичної особи в межах України [189]. Оскільки дана норма встановлює режим обмеженої екстериторіальності для вчинення реєстраційних дій у межах АРК, області, міст Києва та Севастополя, а відповідно до п. 14 ч.1 та п. 6 ч. 14 ст. 17 Закону документи для державної реєстрації припинення та створення юридичних осіб чи внесення змін до існуючої юридичної особи подаються одночасно, на практиці виникає проблема при злитті чи приєднанні юридичних осіб, місцезнаходження яких зареєстроване у різних областях України.

Аналізуючи практичні аспекти проведення реорганізації у формі злиття та приєднання на прикладі господарських товариств, можна виокремити наступні етапи цієї процедури: 1) початковий етап (пошук потенційних «партнерів» для злиття чи приєднання, проведення попередніх переговорів між потенційними

суб'єктами злиття чи приєднання); 2) підготовчий етап (проведення комплексного юридичного, фінансового, технічного чи іншого аудиту діяльності юридичних осіб, які будуть брати участь у злитті чи приєднанні; підготовка до проведення загальних зборів сторонами; у випадку необхідності, підготовка проекту договору про злиття чи приєднання, отримання дозволу Антимонопольного комітету України на концентрацію тощо); 3) етап прийняття рішення (проведення загальних зборів учасників (акціонерів) і прийняття рішення такими зборами про припинення юридичної особи шляхом злиття або приєднання; затвердження проекту договору про злиття чи приєднання; призначення комісії з реорганізації; встановлення строку та порядку заявлення кредитором своїх вимог); 4) етап імплементації (розгляд вимог кредиторів, проведення інвентаризації активів та пасивів юридичної особи, складення передавального акту тощо); 5) завершальний етап (здійснення реєстраційних формальностей); 6) етап інтеграції (отримання ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню; державна реєстрація прав на нерухоме майно за правонаступником тощо).

Підсумовуючи, варто зауважити, що попри регламентацію процесів злиття та приєднання численними нормативно-правовими актами правове забезпечення цих відносин потребує удосконалення. Необхідним є законодавче визначення прозорості процедури здійснення злиття та приєднання. Це, вважаємо, сприятиме встановленню якісного правового забезпечення злиття та приєднання. Крім того, підтримуємо позицію про необхідність обов'язкового укладення договору про злиття та приєднання, у якому повинні бути відображені усі істотні моменти проведення процесів злиття та приєднання. Стверджуємо про доцільність встановлення загальної вимоги щодо укладення договору про злиття та приєднання у рамках чинного ЦК України.

2.2. Порядок злиття та приєднання юридичних осіб за правом Європейського Союзу

З позиції наукового пошуку шляхів вдосконалення правового регулювання злиття та приєднання юридичних осіб у національному праві особливий інтерес викликає розгляд саме процедурних питань здійснення реорганізації у досліджуваних формах з позиції європейського законодавства. Нормативно-правове забезпечення цих процесів у ЄС відзначається доволі високим рівнем розвитку. Такий стан речей продиктований потребами практики. Статистика говорить сама за себе – у період з січня 2017 року до кінця березня 2018 року Єврокомісія отримала 471 повідомлення про злиття відповідно до вимог Європейського Регламенту про злиття (комісія здійснює контроль чи не призводить злиття до порушення законодавства про захист економічної конкуренції – прим. автора) [54]

Як уже було зазначено у попередньому розділі, на рівні директив Євросоюзу спостерігається диференційований підхід до правового регулювання злиття за участю юридичних осіб, місцезнаходження яких є в межах юрисдикції однієї держави-члена ЄС (т.зв. «національні» злиття) чи різних (транскордонні злиття). Зважаючи на це, в даному підрозділі буде звернуто увагу на особливості здійснення обох вищевказаних різновидів. Слід погодитись із твердженням О. М. Калініної, що директивне регулювання процесів злиття компаній не перешкоджає кожній з держав-членів застосовувати своє корпоративне законодавство. Водночас за допомогою директив забезпечуються мінімальні стандарти, які повинні бути виконані для того, щоб уникнути можливих негативних наслідків у результаті існування розбіжностей врегулювання процесів реорганізації [113, с. 17].

На наднаціональному рівні закріплено порядок злиття лише публічних акціонерних товариств (ст. 91-11 Директиви ЄС 2017/1132), однак національне законодавство держав-членів ЄС регламентує реорганізацію юридичних осіб й у інших організаційно-правових формах.

Порядок здійснення злиття за законодавством ЄС можна умовно розділити на декілька етапів. Досліджуючи досвід правового регулювання злиття компаній у ЄС, С. В. Дяченко пропонує виокремлювати у процедурі злиття три етапи: 1)

підготовка проекту умов злиття виконавчим органом або органом управління товариств, які підлягають злиттю; 2) обговорення та ухвалення рішення про злиття загальними зборами акціонерів із відповідним голосуванням у кожному товаристві, яке бере участь у злитті. У разі ухвалення такого рішення воно підлягає оприлюдненню у встановленому порядку; 3) безпосередньо сама процедура злиття. На цьому етапі відбувається переведення між товариствами, третіми сторонами усіх активів і пасивів товариства, що придбається, або товариств, які беруть участь у злитті, до товариства-покупця [93, с. 110-111]. Солідарний із такою позицією і С.В. Вербов [74, с. 64-65] та О.Р. Кібенко й А. Пендак Сербах [117, с. 201-202]. В свою чергу, О.О. Бегаєва визначає, що процедуру злиття шляхом придбання слід розділяти на такі етапи: 1) прийняття рішення про необхідність здійснення злиття шляхом придбання; 2) ознайомлення акціонерів із підготовленими документами, підготовка до проведення зборів акціонерів компаній; 3) проведення спільних зборів акціонерів, на яких вирішується питання про схвалення процедури злиття [61, с. 15-16].

Злиття і приєднання як форма реорганізації юридичної особи в Законі ФРН «Про реорганізацію» і німецькій літературі втілюється у єдності чотирьох етапів: 1) укладення договору про злиття чи приєднання (§4-7,36,37 Закону); 2) підготовка правлінням звіту про злиття чи приєднання та перевірка злиття чи приєднання (§ 9-12, 36 Закону); 3) затвердження загальними зборами кожної юридичної особи договору про злиття чи приєднання (§ 13,36 Закону); 4) реєстрація злиття чи приєднання (§ 16-20, 36, 38 Закону). Звичайно, що вказані етапи переслідують певні цілі і тому відрізняються один від одного. Потрібно також відзначити, що німецьке законодавство не виділяє в якості самостійних етапів прийняття загальними зборами акціонерних товариств, які припиняються в результаті злиття статуту нового товариства і вибори наглядової ради, а при приєднанні – затвердження статуту товариства в новій редакції [91, с. 402-403].

Алгоритм процесу злиття за законодавством ЄС розглянемо на прикладі злиття шляхом приєднання (*merger by acquisition*), оскільки саме цей різновид злиття найбільш детально регламентований в Директиві ЄС 2017/1132.

На початковому етапі адміністративні чи управлінські органи товариств, що здійснюють злиття шляхом приєднання, готують попередні умови злиття («draft terms of merger») в письмовому вигляді [20]. Юридична техніка законодавств окремих держав-членів ЄС замість поняття «умови злиття» використовує термін «договір про злиття» (Німеччина) [51], «план злиття» (Нідерланди, Франція) [24; 9]. Аналізуючи вищевказану норму, перш за все, необхідно визначити, який зміст вкладено у поняття «адміністративний орган» та «управлінський орган» товариства, про які згадується в директиві. З цього приводу слід відзначити, що в ЄС допускається можливість побудови як дволанкової (збори акціонерів (учасників) і виконавчий орган), так і триланкової системи органів управління (збори акціонерів (учасників), наглядова рада і виконавчий орган) [232, с. 79]. Наприклад, відповідно до законодавства Великобританії та Нідерландів обов'язок щодо підготовки попередніх умов злиття покладений на директорів (ради директорів) компаній, які зливаються [10; 24].

Таким чином, в залежності від обраної системи органів управління в компанії з урахуванням вимог національного законодавства кожної окремої держави-члена Спільноти під управлінськими або адміністративними органами розуміються збори акціонерів (учасників) і / або наглядова рада (за наявності), а також виконавчі органи (одноосібний – керівник чи колегіальний – правління). Конкретний орган управління, як правило, визначається законом, а при наявності у ньому диспозитивних норм – положеннями Статуту.

Попередні умови злиття повинні обов'язково включати наступну інформацію: тип, назву та юридичну адресу кожного з товариств, що зливаються; коефіцієнт обміну акціями та вартість будь-яких грошових виплат; умови, що стосуються розподілу акцій в товаристві, яке здійснює придбання; дата, починаючи з якої володіння такими акціями надає право їх власникам брати участь у прибутках, та будь-які спеціальні умови, якими регулюється таке право; дата, починаючи з якої операції товариства, яке набувається, вважатимуться в цілях звітності операціями товариства, що здійснює придбання; права, надані товариством, що здійснює придбання, власникам акцій, за якими закріплені

спеціальні права, та власникам цінних паперів, окрім акцій, чи запропоновані стосовно них заходи; будь-які спеціальні переваги, що надаються експертам, зазначеним в частині 1 статті 96 та членам адміністративних, управлінських, наглядових чи контролюючих органів товариств, що зливаються [20]. Незважаючи на настільки змістовний перелік, відображення в умовах про злиття (приєднання) такого обсягу інформації видається обґрунтованим, зважаючи на те, що сучасне суспільство є інформаційним і визначає не тільки виробничі і економічні форми [128, с. 28]. На практиці поширені випадки, коли компанії, які беруть участь у злитті, готують спільний документ-проспект для їх учасників (акціонерів), який містить широкий перелік інформації: опис основних ризиків злиття (приєднання), інформацію щодо відповідальності виконавчих органів компаній, інформацію про фінансовий стан компаній, повідомлення та умови щодо проведення загальних зборів учасників (акціонерів) компаній, звіти експертів тощо [32]. Як випливає із наведеного, положення Директиви спрямовані на захист прав та інтересів акціонерів (учасників) компаній, які беруть участь у злитті, та зобов'язує такі компанії відображати у попередніх умовах злиття істотну інформацію щодо того як майбутнє злиття впливатиме та правовий статус їх акціонерів (учасників). Відображення вищевказаної інформації у попередніх умовах злиття дає можливість об'єктивно та детально дослідити умови та обставини потенційного злиття, оцінити усі його переваги та недоліки,

Проект попередніх умов злиття, відповідно до ст. 16 Директиви ЄС 2017/1132, публікується у відповідному реєстрі в порядку, передбаченому національним законодавством кожного із товариств, яке здійснює злиття за місяць до дати проведення загальних зборів акціонерів, на якому має розглядатися проект [20]. Крім того, досить важливою така інформація може бути для державних органів країн-учасниць ЄС, включно з органами контролю ЄС в сфері злиттів і поглинань [232, с. 49]. Отже, на початковому етапі, проект попередніх умов злиття є фактично єдиним інформативним документом, який дозволяє акціонерам (учасникам) зробити зважений вибір – проголосувати «за» проведення реорганізації чи «проти». Завчасна публікація таких умов, а також обсяг

інформації, який вони містять, забезпечує прозорість процедури злиття (приєднання) за законодавством ЄС.

Наступним етапом є підготовка письмового звіту. Як визначено у ст. 95 Директиви ЄС 2017/1132 адміністративні чи управлінські органи кожного з товариств, що зливаються, готують детальний письмовий звіт з поясненням попередніх умов злиття та окреслюючи економічно-правове підґрунтя для них, зокрема, коефіцієнт обміну акціями [20]. Варто відзначити, що такий звіт готується спільно і відображає узгоджену позицію адміністративних чи управлінських органів кожної з компаній, які беруть участь у злитті.

Окрім означеного звіту управлінських чи адміністративних органів, складається також експертний звіт для акціонерів, який готують «один чи декілька експертів, що діють від імені кожної з компаній, що зливаються, але незалежно від них, призначених чи затверджених судовим чи адміністративним органом» [118, с. 383]. У такому звіті експерти зазначають власну думку щодо справедливості та доречності коефіцієнту обміну акціями. Зміст експертного звіту повинен обов'язково включати: 1) інформацію про метод чи методи, які використовувались для визначення запропонованого коефіцієнту обміну акціями; 2) інформацію про те, чи такий метод чи методи є адекватними для відповідного випадку, зазначати цифри, які було отримано в результаті застосування кожного такого методу, та надавати висновок про відповідну важливість таких застосованих методів для виходу на отриману вартість; 3) будь-які особливі труднощі, які виникали під час оцінювання злиття [20]. Слід погодитись із тим, що імплементація такого інституту, може призвести до «подорожчання» реорганізації, однак такий захід підвищить стабільність цивільного обороту. При цьому встановлення юридичної відповідальності таких експертів послужить додатковим стимулом для розвитку послуг страхування [232, с. 51]. Варто відзначити, що європейський досвід обов'язкового залучення незалежних експертів до злиття чи приєднання юридичних осіб є цікавим для української практики реорганізації в означених формах. Введення інституту незалежного експерта є дуже важливим моментом, оскільки багато в чому дозволяє нівелювати

зловживання, наприклад, з боку заінтересованих осіб, у випадках змови, і дозволяє враховувати інтереси всіх учасників (акціонерів), у тому числі, власників відносно невеликих часток (пакетів акцій) у компанії.

Варто відзначити, що у законодавчих актах держав-членів ЄС може встановлюватись виключення щодо обов'язковості підготовки звіту управлінських чи адміністративних органів та експертного звіту. Так, держави-члени ЄС уповноважені передбачити у внутрішньому законодавстві положення, відповідно до яких складання вказаних звітів не вимагається, якщо за це проголосували усі акціонери чи власники інших цінних паперів, які надають право голосу, кожної із компаній, яка бере участь у злитті.

З метою захисту інтересів акціонерів (учасників) компаній, які беруть участь у злитті (в основному компанії, яка придбається), директива передбачає право акціонерів (учасників) на ознайомлення із наступними документами та інформацією: попередніми умовами злиття; річною фінансовою звітністю та щорічними звітами компаній, що зливаються, за три попередні фінансові роки; бухгалтерською звітністю, якщо вимагається; звіти адміністративних чи управлінських органів компаній, що зливаються, якщо вимагається; експертний звіт, якщо вимагається [20]. Захист прав учасників (акціонерів) при злитті (приєднанні) шляхом надання їм прав на отримання інформації визнається також і в німецькій юридичній літературі основним засобом захисту і забезпечується: 1) обов'язком правління юридичної особи надати звіт про злиття (приєднання) (§8 Закону ФРН «Про реорганізацію»), який повинен містити пояснення правових та економічних умов реорганізації; 2) договір про злиття (приєднання), а також встановлена в ньому пропорція конвертації часток (акцій) перевіряються спеціальними незалежними аудиторам, які також складають звіт для учасників (акціонерів) за результатами такої перевірки (§ 60 Закону ФРН «Про реорганізацію»); 3) на загальних зборах правління зобов'язане усно розтлумачити акціонерам умови договору про злиття (приєднання), а крім того, на їх вимогу надати інформацію про всі істотні для реорганізації справи інших учасників (§ 64 Закону ФРН «Про реорганізацію»)[51]. В цьому контексті слід погодитись із І.

Андрущенко, який відзначає, що доцільно при вдосконаленні українського законодавства враховувати вищевказані положення законодавства ЄС стосовно забезпечення захисту інтересів учасників компаній, що реорганізуються, та встановити вимоги до інформації, яка повинна їм надаватися для ухвалення рішення про реорганізацію [58, с. 71].

Наступним етапом є схвалення злиття загальними зборами акціонерів (учасників) кожної із компаній, які беруть участь у злитті (приєднанні). Так, відповідно до ст. 93 Директиви 2017/1132 злиття вимагає щонайменше схвалення загальних зборів кожного з товариств, що зливаються. Законодавством держав-членів передбачається, що схвалення такого рішення вимагає більшості щонайменше в дві третіх голосів, закріплених або за акціями, або за представленим передплаченим капіталом [20]. Внутрішнє законодавство держав-членів ЄС по-різному підходить до вирішення питання щодо кількості голосів, необхідних для схвалення злиття. До прикладу, законодавство Швейцарії диференціює поріг в залежності від організаційно-правової форми юридичної особи: для акціонерного товариства – $2/3$ голосів від загальної кількості голосів, якими володіють акціонери, присутні на зборах; для товариств з обмеженою відповідальністю – $3/4$ від загальної кількості учасників [4]. Німецьке законодавство передбачає, що договір про злиття (приєднання) набирає чинності, якщо він буде схвалений: для акціонерних та товариств з обмеженою відповідальністю – $3/4$ від загальною кількості учасників (акціонерів); для повних товариств – одностайно усіма учасниками, які були присутні на зборах, а у випадку відсутності когось із учасників, останні повинні надати письмову згоду на проведення злиття (приєднання) [51]. Згідно Акту про компанії Великобританії від 2006 р. злиття повинно бути схвалено не менш як 75% учасників кожної із компаній, яка є учасником злиття [10].

Слід відзначити, що Директива ЄС 2017/1132 також відзначає, що законодавством держави-члена, проте, може передбачатись достатньою звичайна більшість голосів, якщо на зборах присутні акціонери, які володіють не менше, ніж половиною акціонерного капіталу компанії. Рішення також повинно в себе

включати схвалення всіх умов проекту злиття компаній і будь-які зміни до установчих документів компаній, щодо яких є необхідність внаслідок проведення злиття [20]. Таким чином, Директива диспозитивно залишає питання кворуму для прийняття рішення про злиття за національним законодавством держав-членів ЄС. Слід відзначити, що відповідно до Законів України «Про акціонерні товариства» та «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» для прийняття рішення з питання злиття чи приєднання товариства також необхідна кваліфікована більшість. Для ініціювання припинення таких товариств український законодавець встановив поріг у більш як 3/4 голосів учасників (акціонерів). Вважаємо, що такий поріг повинен застосовуватись і у відношенні до інших юридичних осіб, незалежно від організаційно-правової форми.

Цікавим є також питання визнання недійсним рішення про схвалення злиття (приєднання). Наприклад, законодавство Німеччини розрізняє нікчемність та оспорюваність рішення загальних зборів учасників (акціонерів). Законодавство встановлює вичерпний перелік випадків нікчемності рішення. Водночас оспорюваним може бути визнано рішення, якщо звіт про злиття (приєднання) не містить всю необхідну інформацію, якщо в ході загальних зборів акціонерів правління не належним чином роз'яснило акціонерам умови договору про злиття (приєднання) або звіт ревізорів про перевірку злиття (приєднання) не відповідає вимогам закону. Разом з тим, в німецькій юридичній літературі звертається увага на те, що в ряді випадків санкція у вигляді визнання рішення недійсним за надання неповної інформації може бути невідповідною щодо допущених порушень. Слід зазначити, що за законодавством Німеччини строк для подачі позовів про недійсність рішення загальних зборів про схвалення договору про злиття (приєднання) обмежений одним місяцем [116, с. 57]. У вітчизняній науковій доктрині також вказується на необхідність встановлення скорочених строків оскарження документів, які стосуються реорганізації. Зокрема, існує позиція науковців щодо встановлення тримісячного строку для оскарження рішень загальних зборів про реорганізацію, визнання недійсним договору про злиття (приєднання), передавального акту з моменту, коли особа дізналась або

повинна була дізнатись про порушення своїх прав, але у межах шести місяців після проведення загальних зборів товариства, на яких вирішувалось питання про реорганізацію, без права на поновлення строків їх пропущення [162, с. 191]. Вважаємо, що на рівні ЦК України потрібно закріпити спеціальний строк позовної давності щодо визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію, який повинен становити 6 місяців.

Корпоративне законодавство ЄС містить також ряд умов, при виконанні яких схвалення злиття загальними зборами не вимагатиметься відповідно до законодавства держав-членів ЄС: 1) публікація попередніх умов злиття проводиться щонайменше за один місяць до дати проведення загальних зборів, які мають вирішувати питання про злиття; 2) акціонери (учасники) компанії, яка здійснює придбання, мають право та можливість ознайомитись із документами злиття не менш як за один місяць за місцем знаходження компанії, яка здійснює придбання; 3) один або декілька акціонерів компанії, яка здійснює придбання, який володіє мінімальною кількістю передплаченого капіталу (не більше 5%), має право вимагати скликання загальних зборів компанії, що здійснює придбання, для вирішення питання доцільності злиття [20].

Одним із ключових питань, які виникають в процесі здійснення злиття є захист прав та законних інтересів кредиторів юридичної особи, яка припиняється, зважаючи на те, що відбувається зміна суб'єктного складу правовідносин. Директива 2017/1132 надає диспозитивну можливість державам-членам ЄС самостійно визначати систему гарантій прав кредиторів у їх національному законодавстві. Однак відзначає і певне застереження – «держави-члени гарантують, що кредитори мають право звернутись до відповідного адміністративного чи судового органу для отримання відповідних гарантій, за умови, що вони можуть достовірно продемонструвати, що в результаті злиття існує загроза їх вимогам, та від товариства не було отримано жодних адекватних гарантій в цьому питанні» [20].

В іноземній доктрині спостерігається тенденція до виокремлення двох концепцій захисту інтересів кредиторів при здійсненні злиття. Перший іменується

як «захист a priori», і відповідно до даного різновиду кредитори уповноважені перешкоджати злиттю. Другий – «захист posteriori», згідно якого кредиторам надається право вимагати певних гарантій уже після завершення процедури злиття [249, с. 470]. З аналізу іноземного цивільного та корпоративного законодавства випливає, що перший підхід є домінуючим в ЄС. Наприклад, відповідно до ЦК Нідерландів кредитор, впродовж місяця з моменту, коли усі юридичні особи, які беруть участь у злитті, зробили повідомлення про розміщення чи оприлюднення для публічного ознайомлення плану злиття, має право опротестувати злиття, шляхом подання відповідного клопотання до суду. Такий протест перешкоджає завершенню процедури реорганізації [24]. Німецьке законодавство передбачає обов'язкове інформування кредиторів шляхом реєстрації в торгових реєстрах кожної юридичної особи, яка бере участь у злитті. Ці реєстри ведуться судами, розташованими за місцем знаходження відповідних юридичних осіб, після чого повинна здійснюватись публікація про факт реорганізації в Бюлетені офіційних оголошень (Bundesanzeiger) і ще в одній щоденній газеті. Таким чином, кредитори можуть безперешкодно дізнатися, хто є їх новим боржником, проте вони не мають права вимагати погашення або дострокового виконання зобов'язань. У випадку злиття кредитори можуть протягом шести місяців після його реєстрації вимагати гарантій виконання зобов'язань, навівши докази ризиків їх невиконання [116, с. 63]. Шестимісячний строк для заявлення своїх вимог кредиторами передбачений і законодавством Австрії [159]. Аналогічний підхід закріплений у законі Швейцарії «Про злиття» (Fusionsgesetz, FusG) – право кредитора вимагати забезпечення виконання правонаступником юридичних осіб, які брали участь у злитті, зобов'язання перед ним, виникає з моменту вступу в силу злиття та обмежене тримісячним строком [4]. В англійському законодавстві захист кредиторів забезпечується не шляхом наділення їх правом заявити заперечення або іншими гарантіями, а тим, що вони повинні дати згоду на проект реорганізації [116, с. 72]. Відповідно до законодавства Франції інтереси підприємницької юридичної особи, її економічна діяльність стоять вище інтересів інших осіб різних категорій (акціонерів,

кредиторів, керівників юридичних осіб, що беруть участь в реорганізації, працівників відповідних юридичних осіб, державної казни тощо.). У зв'язку з цим правові норми, на підставі яких одна з перерахованих вище категорій може без достатніх на те підстав перешкодити проведенню реорганізації, або відсутні, або супроводжуються серйозними обмеженнями [116, с. 77].

Питання моменту набрання чинності злиття залишається осторонь положень директиви. У ст. 103 Директиви тільки зазначається, що дата вступу в силу злиття визначається у законодавстві держав-членів ЄС [20]. Наприклад, у Франції утворення нового товариства вважається дійсним з дати запису такого товариства до реєстру торгівлі і компаній, дана норма є імперативною [9]. За законодавством Швейцарії злиття юридичних осіб набирає чинності з моменту реєстрації у торговому реєстрі. Усе майно та зобов'язання юридичних осіб-правопередників, які існували на момент реєстрації, переходять до правонаступника в силу закону [4]. Загалом же, з аналізу європейського законодавства та доктрини випливає, що з моменту вступу в силу злиття (приєднання) настають наступні правові наслідки: 1) передача однією чи кількома юридичними особами-правопередниками до правонаступника усіх активів і боргів першої; 2) припинення юридичних осіб-правопередників; 3) учасники (акціонери) таких юридичних осіб стають учасниками (акціонерами) правонаступника.

Таким чином, на підставі аналізу положень Директиви ЄС 2017/1132, можна виділити наступні етапи злиття шляхом приєднання: 1) складання проекту злиття в письмовій формі; 2) опублікування проекту злиття, не менше ніж за один місяць до дати загальних зборів акціонерів, на якому приймається рішення про злиття; 3) ознайомлення акціонерів з проектом умов злиття не менше ніж за один місяць до засідання загальних зборів акціонерів; 4) прийняття рішення про майбутнє злиття на загальних зборах акціонерів кожного з товариств, що беруть участь у злитті; 5) складання звіту керівними або адміністративними органами кожного з товариств, які беруть участь у злитті; 6) складання письмового звіту експертами, які діють від імені кожного з товариств, які беруть участь у злитті, і призначені або схвалені

судовими органами або органами виконавчої влади, після вивчення проекту умов злиття; 7) дата вступу злиття в силу визначається законами держав-членів.

Порядок злиття шляхом створення нового товариства загалом передбачає ідентичні етапи за винятком того, що збори акціонерів (учасників) компаній, що зливаються, крім вищезазначеного, схвалюють проекти установчого договору (меморандуму) і статуту нового господарського товариства.

Правові наслідки злиття компаній шляхом придбання полягають у наступному: компанії, що здійснює придбання, передаються усі активи і пасиви компанії, що придбається; акціонери компанії, що придбається, стають акціонерами компанії, що здійснює придбання; компанія, що придбається, припиняє своє існування [20]. Слід відзначити, що англо-американська правова система також визнає універсальне правонаступництво як наслідок злиття чи приєднання юридичних осіб. Зокрема, відповідно до законодавства штату Нью-Йорк з моменту злиття чи приєднання:

- корпорація, яка продовжує існування чи корпорація, створена в результаті консолідації володіє всіма правами, привілеями, імунітетами, повноваженнями кожної з корпорацій, які припинились в результаті приєднання чи консолідації;

- все нерухоме та рухоме майно, включаючи підписку на акції, право на пред'явлення позову та будь-який інший актив кожної з корпорацій, припинених в результаті приєднання чи консолідації, переходить до корпорації, яка продовжує існування або до корпорації, створеної в результаті консолідації без подальшого акту чи угоди.

- корпорація, яка продовжує існування чи корпорація, створена в результаті консолідації, бере на себе усі зобов'язання та штрафні санкції, а також несе відповідальність за усіма зобов'язаннями кожної з корпорацій, припинених в результаті приєднання чи консолідації [46].

На підставі аналізу глави 2 розділу 3 «Злиття та поділ компаній з обмеженою відповідальністю» Директиви ЄС 2017/1132 можна також виокремити наступні стадії транскордонного злиття: 1) складання керівними або адміністративними органами кожної з компаній, які беруть участь у злитті, спільного проекту

транскордонного злиття; 2) опублікування спільного проекту транскордонного злиття; 4) складання доповіді керівного або адміністративного органу кожної з компаній, які здійснюють злиття, проекту транскордонного злиття; 4) підготовка висновку незалежного експерта; 5) схвалення загальними зборами кожної з компаній, які беруть участь у злитті, проекту транскордонного злиття; 6) отримання сертифіката, що передує злиттю в суді, у нотаріуса або іншого органу, уповноваженого контролювати законність злиття; 7) реєстрація компанії, що створюється в результаті транскордонного злиття [20]. Ключовою відмінністю від національних злиттів є те, що законність транскордонного злиття підлягає перевірці судом, нотаріусом або іншим органом, визначеним відповідними державами-членами до моменту набрання ним чинності [21, с. 18]. Таким органом може бути орган державної реєстрації юридичних осіб (Швеція, Іспанія, Франція), рідше – суд (Фінляндія) [22, с. 8, 23, 174]. Орган, призначений для нагляду за транскордонним злиттям, видає кожній компанії, яка здійснює злиття (приєднання), свідоцтво, що підтверджує належне виконання необхідних законодавчих положень та формальностей, які є необхідними для злиття ('pre-merger certificate') [21, с. 18].

На відміну від України, для злиття і приєднання як всередині кожної з країн-членів ЄС, так і для транскордонного злиття в межах ЄС характерна наявність таких обов'язкових стадій, як: а) складання звіту керівних чи адміністративних органів кожної з компаній, які беруть участь у злитті щодо оцінки проекту умов злиття; б) складання експертного звіту, який складають експерти, які діють від імені кожної з компаній, які зливаються, а при транскордонному злитті – незалежними експертами. Зазначені особливості злиття компаній у ЄС роблять цю процедуру більш прозорою, сприяють високому рівню захисту права кредиторів і акціонерів, а також суттєво нівелюють ймовірність визнання злиття недійсним.

Висновки до Розділу 2

1. Незважаючи на регламентацію процесів злиття та приєднання численними нормативно-правовими актами, суттєвого удосконалення потребує правове забезпечення саме процедурних аспектів. Пріоритетним напрямом реформування в цій сфері є спрощення процедури, забезпечення її прозорості, закріплення принципу мінімального втручання кредиторів у процес реорганізації юридичної особи у формі злиття та приєднання.

2. Надання кредиторам певних гарантій викликано відсутністю в них права на заборону проведення припинення юридичної особи-боржника в результаті реорганізації.

3. Основними гарантіями прав учасника юридичної особи є: право впливати на прийняття рішень про реорганізацію у формі злиття чи приєднання; право на інформацію щодо умов реорганізації.

4. На підставі аналізу чинного цивільного законодавства окреслено етапи злиття та приєднання юридичних осіб приватного права згідно: 1) початковий етап; 2) підготовчий етап; 3) етап прийняття рішення; 4) етап імплементації; 5) завершальний етап; 6) інтеграційний етап. Досліджено правові відносини, які виникають на кожному із зазначених етапів. Наголошено на важливості проведення на початковому етапі процедури due diligence, що полягає в здійсненні комплексного фінансового, правового, технологічного чи іншого аудиту діяльності юридичної особи.

5. Подання документів для державної реєстрації припинення юридичних осіб в результаті злиття чи приєднання та створення нової юридичної особи чи внесення змін до ЄДР про юридичну особу у зв'язку із приєднанням відбувається одночасно (п. 14 ч.1 та п. 6 ч. 14 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»). Це породжує певні труднощі при здійсненні злиття чи приєднання за участю юридичних осіб, місцезнаходженням яких є різні адміністративно-територіальні одиниці вищого рівня (області, міста зі спеціальним статусом, Автономна

Республіка Крим). Зважаючи на це, пропонуємо внести відповідні зміни до вказаного закону щодо незастосування принципу обмеженої екстериторіальності при державній реєстрації злиття чи приєднання юридичних осіб у таких випадках.

6. На наднаціональному рівні в ЄС встановлено особливості щодо процедури злиття: 1) публічних акціонерних товариств – у межах юрисдикції однієї держави-члена; 2) транскордонні злиття товариств з обмеженою відповідальністю; 3) Європейського акціонерного товариства (*Societas Europaea*); 4) Європейського кооперативного товариства (*European Cooperative Society*).

7. Сприйнято концепцію спеціальної позовної давності для оскарження злиття, яка обумовлена його специфічними правовими наслідками.

8. На підставі аналізу положень Директиви ЄС 2017/1132 вважаємо за доцільне виділити наступні стадії транскордонного злиття: 1) складання керівними або адміністративними органами кожної з компаній, які беруть участь у злитті, спільного проекту транскордонного злиття; 2) опублікування спільного проекту транскордонного злиття; 3) складання доповіді керівного або адміністративного органу кожної з компаній, які здійснюють злиття, проекту транскордонного злиття; 4) підготовка висновку незалежного експерта; 5) схвалення загальними зборами кожної з компаній, які беруть участь у злитті, проекту транскордонного злиття; 6) отримання сертифіката, що передує злиттю в суді, у нотаріуса або іншого органу, уповноваженого контролювати законність злиття; 7) реєстрація компанії, що створюється в результаті транскордонного злиття.

9. У випадку транскордонних злиттів товариств з обмеженою відповідальністю та злиттів щодо утворення ЄТ додатковими особливостями є: необхідність отримувати сертифікат щодо дотримання процедур злиття, які передбачені національним законодавством; здійснення контролю за злиттям з боку національних органів відповідних держав, а також неможливість визнання злиття недійсним після його завершення.

РОЗДІЛ 3. ДОГОВОРИ ПРО ЗЛИТТЯ ТА ПРИЄДНАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

3.1. Поняття та зміст договорів про злиття та приєднання юридичних осіб

Договір як феноменальне надбання цивільного права є універсальним інструментом регулювання правовідносин. Система цивільно-правових договорів постійно ускладнюється та розвивається, що є свідченням процесу загального розвитку соціального буття. Як влучно стверджує з цього приводу В.В. Луць, конструкція договору проникає в усі сфери економічного та духовного життя суспільства. У нинішніх умовах особливо зростає роль договору як універсальної та найдоцільнішої правової форми опосередкування ринкових відносин [145, с.118]. Слід також погодитись із твердженням В. В. Васильєвої, яка вказує, що власне договір запускає механізм реалізації норми, визначає початок виникнення, зміст та обсяг договірного зобов'язання, а також виступає джерелом індивідуальних правил поведінки [69, с. 4]. Професор В. В. Луць зазначає, що у регулюванні майнових і, певною мірою, особистих немайнових відносин провідна роль належить цивільно-правовому договору [144, с.19]. У правовому регулюванні цивільних майнових відносин договір забезпечує інтереси учасників цивільних правовідносин, при збереженні властивості бути гнучким у межах механізмів забезпечення балансу інтересів конкретних суб'єктів цивільних правовідносин, суспільства і держави [127, с. 24]

Зважаючи на те, що здійснення злиття чи приєднання як форм реорганізації юридичних осіб залежить від узгодженого волевиявлення декількох суб'єктів, цілком очевидним є той факт, що інститут договору утвердився також і у сфері реорганізаційних правовідносин.

Щодо власне поняття договору, то в українському праві договір розглядається як зустрічне волевиявлення його учасників, домовленість сторін, спрямована на встановлення, зміну чи припинення певних прав чи обов'язків [89,

с. 30]. З позиції правової доктрини, О.С. Іоффе визначає договір як угоду двох або кількох осіб про виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин. Науковець відзначав, що «іноді під договором розуміється саме зобов'язання, що виникає з такої угоди, а в деяких випадках цей термін означає документ, що фіксує факт виникнення зобов'язання з волі всіх його учасників» [108, с. 75]. На думку О.А. Красавчикова: «Договір за своєю природою являє елементарну або складну систему волевиявлень, яка органічно втілена у взаємній згоді його сторін. Договір – це не юридична сума односторонніх волевиявлень, односторонніх актів, односторонніх угод, і тим більше односторонніх згод» [133, с.273]. Сутність договору як регулятора суспільних відносин, як зазначає М. Сібільов, полягає у тому, що ним створюються і закріплюються правила поведінки учасників відповідних відносин [227, с. 44]. На противагу, в англо-американському праві договір – це обмін «обіцянками» (promises), а не зобов'язаннями [225, с. 71]. Договір завжди передбачає наявність зустрічних задоволень (consideration): для того, щоб отримати право вимоги, кредитор спочатку сам повинен що-небудь пообіцяти боржнику. Звідси випливає, що оферта (пропозиція укласти договір) не пов'язує особу, яка її вчинила, доти, поки вона не акцептована (не підтверджена отримувачем оферти). До акцепту оферта може бути вільно відкликана [25, с. 259].

Основними характеристиками договору як правового акта є його суб'єктний склад, зміст, форма, юридична конструкція і правовий режим. Так, суб'єктний склад договору утворюють сторони договору, а в окремих випадках також особи, що виступають на стороні договору. Зміст договору є вольовою моделлю регульованих договором відносин (поведінки), утвореною зафіксованими в договорі умовами (первинними логічно завершеними елементами змісту договору). Форму договору можна визначити як форму (засоби, способи) вираження або засвідчення: 1) волі сторін укласти договір; 2) його змісту. Юридична конструкція договору є побудовою змісту договору, яка визначається складом і взаємозв'язком елементів змісту договору і обумовлює, нарівні з іншими факторами, приналежність договору до певного виду (типу). У свою

чергу, правовий режим договору є сукупністю правових положень, установлених щодо договору, зокрема положень, що визначають порядок його укладення, дії, зміни, припинення, а також форму і зміст договору (договірних правовідносин). Правовий режим конкретного договору може бути визначений як однією галуззю права, так і двома чи більше галузями права [111, с.17].

На сьогоднішній день у правовій доктрині відсутній уніфікований підхід до визначення правової природи договорів про злиття чи приєднання юридичних осіб. Ускладнює ситуацію також і той факт, що не лише розділ III «Окремі види зобов'язань» Цивільного кодексу України не виокремлює такий різновид договорів, а й, загалом, не містить посилань на вищевказану договірну конструкцію.

Водночас, фрагментарне закріплення положень про договори про злиття та приєднання зустрічається на рівні актів національного цивільного законодавства, а саме у Законах України «Про акціонерні товариства» № 514-VI від 17.09.2008 р., «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000 р [183; 205; 184]. Зокрема, ч. 1 ст. 81 Закону України «Про акціонерні товариства» вказує, що наглядова рада кожного акціонерного товариства, що бере участь у злитті, приєднанні, поділі, виділі або перетворенні, розробляє умови договору про злиття (приєднання) або план поділу (виділу, перетворення) [183]. Також варто відзначити, що новий Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» прямо передбачає можливість товариств, які беруть участь у злитті чи приєднанні, врегулювати цей процес за допомогою договору. Зокрема, ч. 1 ст. 53 Закону вказує, що товариства, які беруть участь у припиненні, можуть укласти договір про припинення, який визначатиме умови передачі майна, прав та обов'язків юридичним особам - правонаступникам, розмір часток кожного учасника у статутному капіталі кожної юридичної особи - правонаступника або коефіцієнти конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства), склад органів юридичних осіб - правонаступників та інші умови припинення [205]. Виходячи із буквального тлумачення даної норми впливає, що договір про

припинення може бути укладений виключно з метою організації процедури злиття, оскільки тільки ця форма реорганізації передбачає припинення усіх юридичних осіб, які беруть в ній участь.

В свою чергу, згідно положень Закону України «Про банки і банківську діяльність» угоди про злиття або приєднання укладаються банками, що реорганізуються шляхом злиття або приєднання [184].

Стосовно інших ж інших юридичних осіб корпоративного типу, то можливість укладення договорів про злиття чи приєднання є опосередкованою. Однак, зважаючи на принцип свободи договору, який надає сторонам можливість встановлювати таку регламентацію відносин, яка буде найефективніше відображати їх інтереси [135, с. 6], видається, що такі договори можуть укладати будь-які юридичні особи, незалежно від організаційно-правової форми, в якій вони діють.

Слід погодитись із твердженням Н.В. Щербакової, що відносини, які виникають при злитті та приєднанні між господарськими товариствами, які реорганізуються, є договірними [260, с. 12]. Загалом же, ще П. Цитович стверджував, що припинення компаній у формі злиття можливе лише за взаємним договором (конвенцією) компаній, що зливаються. Науковець виділяв дві форми злиття: а) поглинання, б) об'єднання. Характеризуючи сутність об'єднання компаній, автор відзначав, що у такому випадку обидві компанії власне припиняються, вони ліквідовуються і через договір про злиття складають нову компанію, з новою формою, не схожою на форми компаній, що об'єднуються, з новою осілістю [107, с. 109]. Г.Ф. Шершеневич відзначав, що в будь-якому випадку реорганізація у формі злиття передбачає договір між товариствами, що зливаються, який укладається правліннями таких товариств на основі рішення загальних зборів [257, с.443].

На договір, як характерну ознаку злиття, звертає увагу також Д.Е. Сокольніков, який відзначає, що злиття має місце у випадку, коли два або більше підприємства за договором зобов'язуються об'єднатися на довготривалій основі під загальним керівництвом, припиняючись при цьому як самостійні юридичні

особи [232, с. 66]. Як зазначає І.В. Спасибо-Фатєєва, «при злитті чи приєднанні двох або більше АТ їх воля повинна виражатися шляхом укладення між ними договору, сторони якого не виступають засновниками нового АТ, тому що їх злиття не допускає продовження їх самостійного існування» [234, с.18].

Резюмуючи, можна стверджувати, що сам факт, що декілька юридичних осіб добровільно розпочинають процедуру злиття чи приєднання, ґрунтується на попередній домовленості про проведення реорганізації між їхніми учасниками чи менеджментом. Таким чином, слід підтримати позицію про доцільність встановлення загальної вимоги у ЦК України щодо обов'язковості укладення договору про злиття чи приєднання при здійсненні реорганізації у відповідній формі [267, с. 70; 99, с. 202].

Не дивлячись на те, що досліджувані договори мають досить велику кількість спільних рис з іншими цивільно-правовими договорами, вони все ж мають і певні характерні лише їм особливості. Нормативна регламентація договорів договорів про злиття та приєднання у законах «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та «Про банки і банківську діяльність» не є достатнім правовим підґрунтям для розуміння їх сутності.

Найбільш системний підхід до групування наукових підходів щодо розуміння правової природи договорів про злиття та приєднання у цивілістиці зустрічаємо у працях Ю.М. Жорнокуя. Вчений відзначає, що в науці договори, що укладаються у процесі реорганізації юридичних осіб, ототожнюються з наступними договірними конструкціями: 1) такими, що мають організаційно-майнову природу; 2) організаційними договорами; 3) різновидом договору простого товариства; 4) установчими договорами; 5) самостійними договорами; 6) різновидом угод про спільну діяльність; 7) угодами з майновим комплексом; 8) як корпоративні організаційні акти [99, с. 197].

З метою здійснення концептуального аналізу договорів про злиття (приєднання), вважаємо за доцільне детальніше зупинитись на характеристиці підходів до трактування їх правової природи. Зокрема, С.В. Вербов відзначає, що

за своїм змістом угоди зі злиття товариств спрямовані на добровільне об'єднання, та як наслідок – консолідацію капіталу, а також перерозподіл прав корпоративного контролю між власниками новоствореного товариства [73, с. 12]. С.В. Мілаш відзначає, що договори про реорганізацію слід відносити до організаційних договорів. Організаційні правовідносини автор трактує як врегульовані правом суспільні відносини між чітко визначеними суб'єктами з приводу сумісної організації, координації процесу їхньої взаємодії та/або співробітництва протягом тривалого часу у певній галузі. Зважаючи на це, науковець як приклад організаційного договору наводить реорганізаційний договір, оскільки даний договір визначає порядок реорганізації у формі злиття, приєднання та ін., поряд із цим встановлює зобов'язання юридичних осіб у процесі здійснення реорганізації [155, с. 36]. Е.В. Рудяк відзначає, що договір про реорганізацію може розглядатися як субстрат цивільно-правового договору з елементами організаційного та координаційного характеру [215, с.10]. Під організаційним договором О.А Красавчиков розуміє таку домовленість сторін, які самі по собі не змінюють правовий режим того чи іншого майна, а направлені на встановлення принципів взаємовідносин, ділових зв'язків, укладення договору у майбутньому. Підтвердженням цього висувають те, що на практиці в реорганізаційних договорах сторони узгоджують взаємні обов'язки щодо реалізації складної процедури реорганізації: обмін інформацією, проведення спільних зборів учасників чи акціонерів, підготовку необхідних документів, також зустрічається закріплення в реорганізаційних договорах обов'язку утримуватися від інших домовленостей без згоди іншої сторони [133, с. 68]. З цього випливає, що прихильники цієї концепції відносять їх саме до організаційних, вказуючи на предмет – здійснення спільних дій сторін щодо проведення процедури реорганізації.

На противагу даній концепції існує інша, яка зазначає, що не можна відривати організаційний елемент від майнового, вони повинні розглядатись як єдине ціле, тому не можуть протиставлятися одне одному. Зокрема, підтвердженням цієї думки виступає те, що в даних договорах все ж присутній

майновий елемент – коефіцієнт конвертації акцій або ж часток, що є економічним аспектом реорганізації. Таку позицію відстоює Т.Н. Ліюхан [141]. На нерозривну сукупність двох видів елементів – організаційних і майнових, якими характеризуються правовідносини правонаступництва, вказує і В.М. Гаврилук [79, с. 9].

Доволі популярною свого часу в цивілістиці була позиція, відповідно до якої договори про злиття (приєднання) слід відносити до договорів простого товариства. Зокрема, А.В. Коровайко вказує, що реорганізаційні договори за своєю правовою природою є договорами про спільну діяльність, специфіка яких залежить від типу проведеної реорганізації [122, с. 45]. У цьому аспекті А. В. Коровайко стверджує, що характерною рисою, яка виділяє договір про злиття (приєднання) серед інших різновидів договору простого товариства, є перш за все, відсутність спільного майна учасників, яке належить їм на праві часткової власності [122, с. 65]. Розвиваючи тезу про реорганізаційні договори як договори про спільну діяльність, А.Б. Савельєв відзначає, що в договорі про злиття акціонерних товариств сторони переслідують спільну мету – створення нового акціонерного товариства шляхом злиття і припинення діяльності юридичних осіб, які реорганізуються, з передачею майна правонаступнику. Необхідність досягнення цієї мети визначає і збіг тих прав і обов'язків, які виникають у всіх учасників таких правовідносин. Крім того, об'єднання майна, на думку А.Б. Савельєва, це кінцевий результат спільної діяльності [217, с. 26]. Д.В. Жданов і також позиціонує його як різновид договору простого товариства, спільна мета учасників, якого полягає в утворенні нової юридичної особи [96, с.38]. Протилежної точки зору дотримується Д.В. Ломакін, який відзначає, що договори про злиття або приєднання не можуть кваліфікуватися як договори про спільну діяльність, зважаючи на дві ключові обставини. По-перше, тому, що основна мета реорганізаційних договорів не полягає у створенні нової юридичної особи. По-друге, в процесі виконання реорганізаційних договорів не утворюється спільне майно, а по-третє, дані договори породжують права і обов'язки не тільки для їх учасників, а й для третіх осіб [142, с. 70]. В свою чергу, Б.П. Архипов не згоден з

точкою зору А.Б. Савельєва, вважаючи, що метою учасників простого товариства є спільна діяльність без створення юридичної особи, в той час як реорганізаційний договір за своєю сутністю має на меті створення нової юридичної особи, на його думку, договір простого товариства відплатний, в той час як договір про злиття або приєднання є безвідплатним внаслідок відсутності матеріального інтересу у вчиненні правочину з боку суб'єктів, які припиняються через реорганізацію. Натомість, науковець відзначає, що договори, які опосередковують злиття (приєднання), як різновиди договорів з майновими комплексами [59].

В свою чергу, Д.В. Жеков відзначає, що договір про злиття виконує роль договору про створення юридичної особи, але укладатися він буде не між її учасниками, а між юридичними особами, які підлягають припиненню після завершення цього процесу, тобто виключаються з єдиного державного реєстру [97, с. 89]. В свою чергу, І. В. Спасібо-Фатєєва стверджує, що договір про злиття виконує роль договору про заснування товариства, проте він укладається не між засновниками, а між товариствами котрі реорганізуються [233, с. 6]. На думку автора, реорганізаційні договори, як і договір про створення, можуть бути спрямовані на створення акціонерного товариства чи товариства з обмеженою відповідальністю, вони не є установчим документом та строк їх дії обмежується державною реєстрацією створюваного в результаті злиття чи приєднання АТ або ТОВ [233, с. 8]. Опозиційну тезу наводить Ю. М. Юркевич. Диференціюючи способи утворення юридичних осіб – первинний (або заснування) та похідний (реорганізація) – автор відзначає, що «договір про заснування» може укладатись тільки у випадку створення юридичної особи вперше [266, с. 205]. Водночас, як влучно відзначає Н.В. Щербакова, головна відмінність договору про злиття (як і договору про приєднання) від договору про створення полягає в тому, що правовим результатом договорів про злиття і приєднання юридичних осіб є перехід усього комплексу прав і обов'язків сторін, що не властиво договору про створення юридичної особи [260, с. 76].

Доволі спірною є позиція Є.П. Коломієць-Людвіг, яка відзначає, що договір про злиття, підписаний усіма учасниками товариства, що створюється у результаті злиття, є разом зі статутом його установчими документами і повинні відповідати всім вимогам, що передбачені до статуту товариства ЦК України та іншими законами [121, с. 95].

Існує також позиція, що договори про злиття та приєднання за своєю правовою природою слід визначати як корпоративні організаційні акти [56, с.24].

Ю.С. Харитонова відзначає, що досліджувані договори слід вважати самостійними непоіменованими договорами, які можна віднести до окремого договірного типу – договори про об'єднання (корпоративних договорів). Основними ознаками вказаного договірного типу автор називає: наявність загальної правової мети учасників; об'єднання зусиль учасників і їх діяльності для досягнення цієї мети; управління діяльністю об'єднання. Окрім реорганізаційних, в рамках цього типу договорів автор також об'єднує договори простого товариства, договори про створення юридичної особи, договори про створення господарських товариств, про створення фінансово-промислової групи, консорціуму або синдикату тощо [246, с. 170-171].

Натомість Ю.М. Юркевич ставить під сумнів вищенаведені позиції, адже стверджує, що договори про злиття (приєднання) все ж неможливо ототожнити ні з установчими документами (перелік установчих документів чітко визначений законодавством, зокрема ст. 57 ГК України), ні з договором простого товариства (оскільки даний договір відповідно до ст. 1130 ЦК України не передбачає створення юридичної особи), ні з різновидом договорів з майновими комплексами (адже перехід всього майна, прав та обов'язків від юридичної особи-правопопередника (правопопередників) до її правонаступника (правонаступників) відбувається в силу закону, а не на підставі договору чи іншого цивільного правочину) [265, с. 69]. В доктрині також відзначається, що саме мета договору служить головною відмітною ознакою даного договору від інших схожих видів договорів, таких як установчий, правова мета якого полягає в створенні нового суб'єкта права і подальшу участь засновників у діяльності

юридичної особи, а також договору простого товариства (спільної діяльності), метою якого також є створення колективного утворення і спільна участь в цивільному обороті [244, с. 10]. Аналогічну позицію займає і К.П. Дівер [88] та І. М. Кучеренко [138, с. 372], вказуючи, що договір про злиття і приєднання є самостійними видами цивільно-правових договорів. Підтримує вищевказані тези й В. В. Рябота, яка стверджує, що договори про злиття та приєднання юридичних осіб є самостійними завдяки їхньому спеціальному суб'єктному складу, меті та предмету регулювання [216, с. 33]. Ми також солідаризуємося із позицією вищенаведених цивілістів.

На нашу думку, найбільш обґрунтованою на сьогодні є теза про самостійність договорів, спрямованих на врегулювання реорганізації юридичних осіб. В цьому контексті Ю.В. Муравська справедливо відзначає, що наявність спільної мети у сторін вказаних договорів дозволяє виділити їх в окремий договірний тип – договори, направлені на реорганізацію юридичних осіб (реорганізаційні договори), де договори злиття та приєднання завдяки подібності матеріальних відносин та істотних умов співвідносяться між собою як різновиди одного і того ж договірної типу [157, с. 443]. На це також звертає увагу і Н.В. Щербакова, яка відзначає, що саме наявність спільної (єдиної) мети в договорах про злиття (приєднання) дозволяє включити їх до самостійної договірної групи [260, с. 92]. Додатковим аргументом на користь тези про самостійність даної договірної конструкції може слугувати й той факт, що різні законодавчі акти закріплюють перелік конкретних умов, які повинні містити договори про злиття та приєднання [183; 184; 205]

Розглядаючи дані позиції, не можна не погодитись з тим, що в наведених вище правових конструкціях все ж є спільні риси з реорганізаційними договорами. Однак, не слід забувати і про специфіку даних договорів. На сьогодні ми можемо виділити самостійний характерний предмет договорів злиття (приєднання) - здійснення спільних дій сторін щодо проведення процедури реорганізації. Саме момент проведення реорганізації є визначальним у їх відмежуванні.

Як уже нами відзначалось, оскільки у чинному ЦК України відсутнє поняття договору про злиття (приєднання), то відповідно й немає вказівок на його предмет, істотні умови, строк дії та інші ознаки, які б дозволили віднести його до того чи іншого виду договорів. Тому, можливість укладення таких договорів обумовлюється принципом свободи договору та диспозитивним методом правового регулювання цивільних відносин, за умови відповідності їх змісту загальним положенням цивільного законодавства та моральним засадам суспільства.

На нашу думку, договори про злиття та приєднання слід виокремлювати в окрему групу самостійних цивільно-правових договорів – реорганізаційних договорів. Наявність самостійного предмета договору дає нам можливість відокремити інші договірні конструкції від договорів злиття та приєднання.

Вважаємо за доцільне зупинитись також і на дослідженні характерних ознак договорів про злиття та приєднання. За моментом укладення цивільно-правових договорів та виникнення у сторін відповідних прав та обов'язків виділяють реальні та консенсуальні договори. Якщо говорити про договори про злиття та приєднання, то за своєю природою вони відносяться саме до консенсуальних договорів, що пояснюється їх немайновим характером: для укладення такого роду договорів не потребується передання того чи іншого майна або виконання робіт. Для того щоб такі договори вважалися укладеними, сторонам слід досягти згоди щодо усіх істотних умов договору.

Наступною характерною рисою є наявність чи відсутність зустрічних зобов'язань сторін договору, а саме: оплатність чи безоплатність договору.

В оплатному договорі праву однієї сторони кореспондує обов'язок іншої сторони вчинити певну зустрічну дію. Водночас, як зазначає С. Я. Вавженчук, відсутність зустрічного надання свідчить про безвідплатний характер договірних відносин сторін [66, с. 13]. Р.Б. Шишка відзначає, що безоплатними є договори, за якими надання проводиться тільки однією стороною без одержання зустрічного майнового надання від іншої сторони (договір дарування, безоплатного користування майном) [259, с. 122]. В свою чергу, В.В. Новікова у своєму

дисертаційному дослідженні «Правова природа безвідплатних договорів у цивільному праві України» формулює тезу про те, що існують договори, до яких класифікаційна ознака відплатності/безвідплатності не застосовується, оскільки жоден з учасників договору не одержує від другого учасника договору майна й не здійснює зустрічного майнового надання - нейтральні договори (договори про спільну діяльність, окремі різновиди договорів ігор і парі) [158, с. 6].

Беручи до уваги специфіку предмету, а саме здійснення спільних дій сторін щодо проведення процедури реорганізації з метою створення нової юридичної особи, договір позбавлений будь-якої цінової визначеності. В процесі виконання умов цього договору його учасники спільно та скоординовано реалізують спектр своїх прав.

Оскільки дана договірна конструкція опосередковує процес реорганізації, то сторонами договору про злиття та приєднання можуть бути виключно юридичні особи. Однак, вважаємо, що також можна вести мову про те, що такі договори можуть породжувати зобов'язання на користь третіх осіб – учасників юридичних осіб, які припиняються у результаті злиття чи приєднання. Стосовно кількості сторін у договорі, то законодавчо кількість не обмежується, а це означає, що ними можуть бути два чи більше суб'єктів.

Виділяють також ще одну характерну особливість, якою є мета. Саме мета договору про злиття та приєднання дає можливість в більшості випадків відмежувати ці договори від інших договірних конструкцій. Існує думка, що злиття проводиться для досягнення різних цілей, зокрема виділяють захисну мету, інвестиційну, стратегічну, мету спричинену потребами учасників (акціонерів) тощо. Ми вважаємо, що метою договору про злиття та приєднання є все ж є узгодження дій сторін щодо переходу майна, прав та обов'язків від юридичної особи, яка припиняється, до правонаступника в порядку універсального правонаступництва.

Також вважаємо, що правовідносини, які виникають у зв'язку із укладенням договору про злиття чи приєднання є фідучіарними. У доктрині відзначається, що фідучіарним є правочин, якому властиві особливі, особисто довірчі відносини

поміж його сторонами, від чого залежить розгляд певного правочину як фідучіарного. Традиційно особливо довірчий характер поміж сторонами пов'язується з таким критерієм, як наявність права на односторонню відмову від виконання правочину у разі втрати фідучіарності поміж сторонами. В.І. Борисова відзначає, що фідучіарні відносини складаються на підставі договору простого товариства [247, с. 282], який має певну схожість із договором про злиття чи приєднання.

Зважаючи на складність та багатоетапність процедури злиття чи приєднання, правовою доктриною напрацьовано також конструкцію договору про підготовку до злиття або приєднання. Н.І. Шевченко пояснює доцільність укладення таких договорів тим, що дії товариств на підготовчому етапі до злиття чи приєднання потребують від юридичних осіб-учасників реорганізації чималих видатків на їх проведення, тому в таких суб'єктів господарювання виникає ризик понесення вказаних витрат, але не досягнення визначеної мети - завершення їхнього злиття чи приєднання. Автор відзначає, що такий договір про підготовку до злиття або приєднання господарських товариств за своєю правовою природою є організаційно-управлінським та його слід відносити до господарських договорів, оскільки має всі ознаки такого [255, с. 71]. В свою чергу, сприймається позиція Є.П. Коломієць-Людвіг, яка відзначає, що використання такої договірної конструкції може ускладнити і без того юридично обтяжливу процедуру злиття або приєднання господарських товариств, в тому числі й ТОВ. Умови щодо підготовки до реорганізації у формі злиття або приєднання, а також порядок створення й обсяг компетенції комісії з припинення, на думку автора, слід передбачати у протоколі про наміри [121, с. 96].

Щодо змісту договору як спільного вольового юридичного акту сторін, то його становлять, по-перше, умови, щодо яких вони дійшли згоди, і, по-друге, ті умови, які приймаються ними як обов'язкові внаслідок чинного законодавства (ч. 1 ст. 628 ЦК, ч. 1 ст. 180 ГК).

Оскільки договір є підставою виникнення цивільно-правового зобов'язання, то його зміст розкривається через взаємні права та обов'язки його сторін, які визначені умовами договору.

Закон не підходить абсолютно до свободи договору і певним чином обмежує її щодо необхідності включення в договір умов, які обов'язково мають бути включені у договір відповідно до актів цивільного законодавства [156, с. 14]. При дослідженні будь-якої договірної конструкції надзвичайно важливим є визначення істотних умов того чи іншого договору. Як влучно відзначає В.А. Васильєва, істотні умови є стержнем змісту будь-якої угоди і вважаються необхідними та достатніми для того, щоб договір вважався укладеним. У договірних моделях, які не передбачені в Цивільному кодексі чи інших правових актах, істотними є ті умови договору, які визнані такими за законом або необхідні для договорів даного виду, а також ті, відносно яких на вимогу однієї із сторін досягнуть згоди [68, с. 7].

Відповідно до ч. 1 ст. 638 ЦК України істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Істотними є умови про предмет договору, умови, які визнані такими за законом або є необхідними для договорів даного виду, а також всі ті умови, щодо яких за заявою однієї зі сторін має бути досягнуто згоди [250]. Таким чином, у будь-якому випадку універсальною істотною умовою кожного договору є умова про предмет. З цього приводу С.І. Шимон зазначає, що предметом договору є основна дія (сукупність дій), яку необхідно вчинити задля досягнення мети договору; правильно визначений предмет договору містить вказівку на каузу (юридично значиму мету договірного правовідношення) [258, с.59].

Оскільки, як уже було нами відзначено, ЦК України не відомі конструкції «договору про злиття» чи «договору про приєднання», то при аналізі істотних умов таких договорів, слід звернутись до спеціального законодавства. Зокрема, істотні умови договору про злиття або приєднання акціонерних товариств

закріплені у ст. 81 Закону України «Про акціонерні товариства». До них відносяться: повне найменування та реквізити кожного товариства, що бере участь у злитті або приєднанні; порядок і коефіцієнти конвертації акцій та інших цінних паперів, а також суми можливих грошових виплат акціонерам; відомості про права, які надаватимуться підприємницьким товариством- правонаступником власникам інших, крім акцій, цінних паперів товариства, діяльність якого припиняється внаслідок злиття або приєднання, та/або перелік заходів, які пропонується вжити стосовно таких цінних паперів; інформацію щодо запропонованих осіб, які стануть посадовими особами товариства у підприємницькому товаристві - правонаступнику після завершення злиття або приєднання, та запропоновані до виплати таким особам винагороди чи компенсації; порядок голосування на спільних загальних зборах акціонерів товариств, що беруть участь у злитті або приєднанні [183]. Щодо інших видів товариств, то Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачає, що договір про злиття (приєднання) повинен визначати умови передачі майна, прав та обов'язків юридичним особам- правонаступникам, розмір часток кожного учасника у статутному капіталі кожної юридичної особи- правонаступника або коефіцієнти конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства), склад органів юридичних осіб- правонаступників та інші умови [205].

В свою чергу, Закон України «Про банки та банківську діяльність» закріплює, що договори про злиття (приєднання) повинні містити положення, які регулюють: 1) призначення персонального складу комісії для проведення реорганізації; 2) призначення персонального складу ревізійної комісії для проведення інвентаризації та ревізії матеріальних цінностей, що перебувають на обліку банку (банків); 3) призначення аудиторської фірми; 4) строки проведення реорганізації; 5) склад правління після реорганізації [184]. З цього можна зробити висновок, що на сьогодні в Українському законодавстві, перелік істотних умов договору про злиття (приєднання) передбачається спеціалізованим

корпоративним законодавством лише щодо акціонерних товариств та товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю.

Аналізуючи правову доктрину, зазначимо, що на думку І. М. Кучеренко договір про злиття (приєднання) має містити відомості про порядок та умови злиття (приєднання), строки проведення спільних зборів товариств, які беруть участь в реорганізації, порядок розподілу видатків пов'язаних з реорганізацією та інші [138, с. 374].

Свою позицію у цьому напрямі, висловлює і Н. В. Щербакова, адже пропонує закріпити в законодавстві такі істотні умови договору злиття чи приєднання: 1) предмет; 2) порядок та умови злиття чи приєднання (основні етапи проведення, строк, фінансування вказаних процедур та порядок голосування); 3) порядок обміну акцій (часток) учасників (строки обміну акцій, порядок визначення коефіцієнту обміну акцій); 4) порядок внесення змін, доповнень в документи, якими оформлюється злиття чи приєднання (умови про односторонню відмову від договору із відшкодуванням понесених витрат; умови про порядок зміни та розірвання договорів); 5) інші умови за згодою сторін (наприклад, збереження робочих місць, працевлаштування, тощо) [260, с. 92].

Беручи до уваги зазначені вище законодавчі положення та положення правової доктрини, відзначаємо, що для того щоб договір злиття (приєднання) вважався укладеним, його сторони повинні дійти згоди щодо предмету договору, а також прописати інші умови, які визначені спеціальним законодавством в залежності від організаційно правових форм юридичних осіб, які беруть участь у злитті (приєднанні).

Ще раз підкреслюючи те, що предметом договору про злиття (приєднання) є здійснення спільних дій сторін щодо проведення процедури реорганізації, акцентуємо увагу на тому, що для того щоб реорганізаційний договір вважався укладеним, його сторони повинні узгодити між собою всі питання, що стосуються реалізації ними організаційного спектру дій під час процедури реорганізації.

Слід також відзначити, що Н.В. Щербакова, досліджуючи договірний порядок злиття та приєднання господарських товариств, відзначає, що порядок

укладання реорганізаційних договорів складається з двох стадій: 1) підготовка проекту договору та його узгодження між уповноваженими органами товариств, яка включає наступні дії: а) переддоговірна робота уповноважених органів; б) підготовка уповноваженим органом кожного товариства для учасників (акціонерів) роз'яснень щодо умов проекту договору; в) отримання уповноваженим органом кожного товариства висновку незалежного експерта з приводу умов договору; 2) прийняття загальними зборами учасників (акціонерів) кожного товариства рішення про реорганізацію та затвердження договору про злиття чи договору про приєднання [260, с. 73].

При подальшому дослідженні змісту договору про злиття (приєднання) необхідно приділити окрему увагу одній з особливостей договору – наявності в учасників договору спільної мети. Мета в цивільно-правовому договорі може бути будь-якою, як майновою, так і немайновою, головне – вона повинна бути незаборонена законом і не суперечити основним засадам цивільного законодавства. Однак, в договорі про злиття (приєднання) простежується єдина мета – забезпечення процесу універсального правонаступництва.

Відносячи до істотних умов реорганізаційного договору умову щодо предмету, сторонам недоцільно визначати його мету, зважаючи на те, що вони в процесі виконання умов договору об'єднують та координують свої зусилля для досягнення бажаного результату – проведення процедури злиття чи приєднання та забезпечення переходу комплексу прав та обов'язків до прованаступників.

Укладаючи договір злиття (приєднання), сторони можуть керуватись різними мотивами та мати різні причини для вступу у договірні відносини, що породжуються таким договором. Однак, незважаючи на це, їх об'єднує спільна мета, яка досягається шляхом здійснення ними узгодженої діяльності. Фактично тут прослідковується взаємообумовленість та взаємозалежність предмету договору та спільної мети його сторін: мета може бути реалізована лише шляхом спільної діяльності сторін з здійснення спільних дій щодо проведення процедури реорганізації. Дивлячись на це, вважаємо, що недоцільно узгоджувати при

укладенні даного договору, мету, яка є чітко встановлена для даного виду договору.

Умовою договору, яка хоча і не передбачається законом як істотна, проте, як правило, присутня у будь-якому цивільно-правовому договорі, є умова про строк договору.

Строком договору є час його чинності (ч. 1 ст. 631 ЦК) [250]. Зазвичай строк дії договору визначається на розсуд сторін, якщо тільки в законі чи акті державного органу чітко не вказується інший строк його дійсності. За загальним правилом, договір набуває чинності з моменту його укладення, проте сторони можуть встановити, що умови договору застосовуються й до відносин між ними, які виникли до його укладення. Однак, стосовно припинення дії договору, то вбачається, що особливістю цих договорів є те, що єдиним моментом їх припинення є завершення процедури злиття чи приєднання. Тобто, в момент утворення нової юридичної особи договір завершує свою дію. Отже, строк дії даного договору обумовлюється строком існування самої юридичної особи, в межах якої він укладений, з її припиненням відбувається й припинення договору.

Також умовою, яка зазначається у більшості цивільно-правових договорів є умова про ціну. О. В. Розгон вказує, що з юридичної точки зору, поняття «ціна» (договірна ціна) визначається як певна сума грошових коштів, які контрагент зобов'язується передати іншому контрагенту за виконання ним своїх зобов'язань за договором [213, с. 62].

Однак, щодо договору злиття (приєднання), то предмет договору позбавлений цінової визначеності і виразити його в грошовому еквіваленті неможливо. Таким чином, переконані, що ціна не є умовою для даного виду договору.

Досліджуючи особливості договорів злиття/приєднання, Н. В. Щербакова пропонує таке їх визначення: договір про злиття – це угода двох або більше господарських товариств, що припиняються, яка спрямована на координацію спільних дій щодо створення господарського товариства на основі об'єднаного майна (цілісних майнових комплексів) шляхом злиття в установленому порядку;

договір про приєднання – це угода, за якою господарське товариство, що продовжує свою діяльність, координує спільні дії щодо структурних змін у зв'язку із вливанням господарського товариства (товариств), що припиняються, у встановленому порядку. При цьому автор вказує на те, «...що договори злиття та приєднання господарських товариств, мета яких полягає в координації дій для зміцнення позицій суб'єкта на відповідному ринку, є господарськими договорами» [260, с. 86]. Цим самим дослідниця вказує на господарсько-правовий характер таких договорів. Проте, варто брати до уваги, що учасниками злиття і приєднання, а відповідно і договорів про злиття/приєднання, можуть бути не тільки господарські товариства, але і будь-які юридичні особи приватного права. Зокрема, І. М. Кучеренко вказує на те, що такий договір може укладатися і при злитті та приєднанні непідприємницьких юридичних осіб [138, с. 372].

Можливість врегулювання реорганізаційних правовідносин за допомогою договору передбачається також у законодавстві окремих іноземних держав (Німеччина, Швейцарія, Естонія тощо).

Найбільш системний підхід до закріплення правових положень щодо істотних умов, особливостей укладення, виконання та відповідальності за невиконання чи неналежне виконання договорів про злиття (приєднання) спостерігається у законодавстві Німеччини. В науковій доктрині відзначається, що в німецькій правовій системі договір про злиття або приєднання розуміється як договір відчуження всього майнового комплексу товариства за акції іншого товариства, що розподіляються в результаті угоди між акціонерами компанії, яка здійснює приєднання. Особливість цієї угоди полягає в тому, що в якості оплати за акції надаються не тільки активи іншого товариства, але і його пасиви. Одна з відмінних рис договору про злиття або приєднання за законодавством Німеччини (корпоративного організаційного акта) полягає в тому, що організаційні норми мають пріоритетне значення над іншими нормами в договорі [136].

Відповідно до п. 2 ст. 16, п. 2 ст. 17 і п. 2 ст. 37 Закону ФРН про акціонерні корпорації 1965 р., досліджувані договори визначають порядок і умови злиття (приєднання), а також порядок і умови конвертації акцій корпорацій, які

зливаються (приєднуються), в акції корпорації, яка створюється чи до якої здійснюється приєднання. Крім того, договір про злиття може, а договір про приєднання повинен визначати порядок голосування на спільних загальних зборах акціонерів корпорацій, що реорганізуються [28]. Закон про реорганізацію також закріплює перелік умов, які повинні міститись у договорі злиття, вказує на його форму – нотаріально посвідчена, та порядок затвердження сторонами [51].

Відповідно до ч. 1 розділу 13 глави 2 Закону ФРН про реорганізацію договір про злиття набирає чинності виключно у тому випадку, якщо учасники (акціонери) юридичних осіб, які беруть участь у такому злитті, схвалюють його, прийнявши відповідне рішення [51]. Вказівка на дійсність договору пов'язана з тим, що німецьке право допускає укладення договору про злиття або приєднання двома способами. У першому випадку загальні збори учасників (акціонерів) спочатку затверджують проект договору, який потім укладається правліннями. У другому – правління юридичних осіб, які зливаються, спочатку укладають договір, а потім передають його на схвалення загальних зборів [40, с. 33]. У період часу між укладенням і схваленням договір вважається тимчасово недійсним (*schwebend unwirksam*) [16, с. 42; 116, с. 69]. Тимчасово недійсний договір про злиття або приєднання створює, тим не менш, обов'язки для правлінь юридичних осіб-учасників реорганізації. Підписуючи договір, правління зобов'язуються добитися його схвалення загальними зборами і можуть бути притягнуті до відшкодування збитків у разі невиконання [29, с. 56].

У праві Німеччини вимоги до змісту договору про злиття або приєднання встановлені в § 5, 37 Закону ФРН про реорганізацію. Варто відзначити, що § 5 поширюється як на злиття шляхом створення нової юридичної особи, так і на злиття шляхом придбання. В свою чергу, § 37 Закону містить спеціальні приписи для договору про злиття, які доповнюють положення § 5.

Відповідно до § 5 Закону в договорі за загальним правилом повинні міститися:

1) найменування чи фірмові найменування та місцезнаходження юридичних осіб, які беруть участь у злитті (приєднанні);

2) угода про передачу всього майна від юридичної особи, яка припиняється, до новоствореної чи існуючої юридичної особи в обмін на акції останньої чи на право участі (членства) у ній;

3) співвідношення обміну часток (акцій) та розмір додаткових грошових виплат, у випадку необхідності, чи інформацію про участь (членство) у юридичній особі- правонаступнику;

4) деталі, які стосуються виділення часток (розміщення акцій) юридичної особи- правонаступника чи набуття участі (членства) у такій юридичній особі;

5) дата, з якої вказані частки (акції) чи участь (членство) будуть надавати право на отримання частини річного чистого доходу;

6) дата, з якого дії юридичних осіб, які припиняються, будуть вважатись здійсненими за рахунок правонаступника (момент здійснення злиття (приєднання) - Verschmelzungstichtag);

7) інформація про права, які надаватимуться власникам часток (акцій), а також особам, які володіють спеціальними привілеями, як-то: неголосуючими акціями; привілейованими акціями; акціями, які надають декілька голосів; борговими цінними паперами у юридичній особі- правонаступнику;

8) інформація про будь-яку вигоду, яку отримали (отримають) члени правління чи наглядової ради кожної юридичної особи, що бере участь у реорганізації, аудитори тощо;

9) наслідки злиття (приєднання) для працівників чи органів, які представляють їх інтереси [51]. На практиці у такі договори також включають умови щодо порядку повідомлення працівників про злиття, порядок розподілу витрат, які необхідні для проведення процедури реорганізації, умови застосування права на односторонню відмову від договору []. В свою чергу, у випадку злиття шляхом створення нової юридичної особи, невід'ємною частиною договору повинен бути статут чи засновницький договір.

У той же час Закон ФРН про реорганізацію передбачає винятковий випадок, за якого договір про злиття (приєднання) може бути спрощений та не містити усіх вище перелічених умов. Таким випадком є здійснення приєднання дочірньої компанії до материнської, тобто коли останній належать 100 % часток (акцій) у статутному капіталі першої. За таких умов, договір може не містити положень про передачу майна, співвідношенні обміну часток (акцій) і деталі виділення часток (розміщення акцій) у юридичній особі- правонаступнику учасникам (акціонерам) юридичних осіб, які припиняються.

За законодавством Англії, яка тривалий час була членом ЄС, реорганізаційний договір розглядається як угода самої компанії і всіх її акціонерів, а також кредиторів, з одного боку, і компанії, яка здійснює поглинання (приєднує), в сукупності з її акціонерами і кредиторами, з іншого боку, про передачу останній всіх прав і обов'язків за обов'язкової участі всіх акціонерів компанії, яка здійснює поглинання [71, с. 137]. Визначальною рисою такого підходу врегулювання злиття чи приєднання є те, що сторонами процесу реорганізаційного договору виступають не тільки самі юридичні особи, а й їх акціонери і кредитори. При цьому відсутність в праві Англії принципу універсального правонаступництва позбавляє можливості розглядати реорганізацію юридичних осіб, а саме злиття і приєднання, в якості самостійного правового інструменту укрупнення господарюючих суб'єктів. Крім того, виходячи з правової природи даного інституту, його можна також розглядати як угоду між кредиторами [136].

На противагу європейському законодавству, цікавим є підхід до регулювання договорів про злиття (приєднання) у законодавстві США. Корпоративним законодавством США також прямо передбачено, що основні умови злиття (приєднання) повинні бути визначені в письмовій формі – «статтях про злиття (приєднання)» (§11.01, §11.02, §11.06, chapter 11 «Merger and Share Exchange» of Model Business Corporation Act - Модельного закону про підприємницькі корпорації 1969 року) [39]. За законодавством штату Делавер, який є доміцилієм для більш ніж 60% найбільших американських компаній за валовим доходом,

злиття та приєднання корпорацій відбувається на основі відповідного договору. Ради директорів кожної корпорації, які бажають злитись в одну чи провести реорганізацію у формі приєднання, приймають рішення про затвердження договору про злиття або приєднання і декларують його доцільність [48]. Ю.М. Жорнокуй відзначає, що закони штатів допускають два варіанти прийняття (затвердження) рішення про реорганізацію з одночасним схваленням змісту договору про реорганізацію та плану злиття чи приєднання. Перший варіант передбачає проведення загальних зборів учасників юридичної особи, на яких і вирішуються всі питання реорганізації. Порядок проведення таких зборів – як чергових, так і позачергових – частково регулюється нормами законів, а частково – вимогами статутів. Другий варіант полягає у проведенні письмового опитування всіх членів юридичної особи з питання реорганізації. Разом з проектом договору про реорганізацію (проектом рішення) та планом реорганізації кожному члену юридичної особи надаються пояснення та рекомендації з відповідних питань Ради директорів та проект нового статуту або змін до статуту. У встановлені законом чи статутом юридичної особи строки її члени зобов'язані надіслати своє рішення про згоду/незгоду з проведенням реорганізаційної процедури. Форма отримання такого рішення визначається самими засновниками у статуті юридичної особи [99, с. 199].

Досліджуючи американське корпоративне законодавство, Є.А. Суханов приходить до висновку, що угоди типу merger включають випадки добровільного приєднання або злиття корпорацій (за спільним рішенням їх рад директорів і загальних зборів учасників), прямо звані американським податковим законодавством реорганізацією (reorganization), або випадки придбання однієї корпорацією акцій (часток) або майна іншої корпорації. У разі приєднання (statutory merger) акції (частки) однієї (приєднується, припиняє діяльність) корпорації обмінюються (конвертуються) на акції (частки) іншої (основний) компанії. У набагато більш рідко зустрічається в практиці випадку злиття (statutory consolidation) на базі двох (або декількох) корпорацій створюється нова

корпорація, учасниками якої стають акціонери раніше існуючих компаній [237, с. 124].

Варто також відзначити про співвідношення договорів про злиття та приєднання із угодами злиття та поглинання («mergers & acquisitions»). Дані категорії не можна ототожнювати. Виділяють стандартну типологію угод «mergers & acquisitions», в залежності від правової природи: договори купівлі-продажу активів, акцій чи власне злиття у формально-юридичному аспекті (так зване «злиття рівних») [34]. Так, в доктрині відзначається, що до таких угод відносяться договори купівлі-продажу значного чи контрольного пакету акцій (блокуючої частки, паю), підприємства як єдиного майнового комплексу. Такі договори за своєю правовою природою опосередковують перехід майна у власність, їх специфіка полягає у припиненні права власності на майно у відчужувача і виникненні права власності у набувача [268, с. 5-6]. Натомість договори про злиття (приєднання) мають іншу правову мету.

Таким чином, для реорганізаційних договорів, які укладаються при злитті та приєднанні юридичних осіб, характерними є комплекс специфічних ознак, які дають підстави стверджувати, що вони не відносяться до жодного договірної типу, передбаченого чинним Цивільним кодексом України. Тому, договори про злиття та приєднання (реорганізаційні договори) слід визнавати самостійними цивільно-правовими договорами, які укладаються тільки між юридичними особами, мають організаційну спрямованість, що забезпечує процес універсального правонаступництва при злитті або приєднанні.

На підставі аналізу національного законодавства можна зробити висновок, що укладення договору про злиття (приєднання) характерним є виключно для акціонерних товариств (в тому числі банків). В свою чергу, для інших організаційно-правових форм юридичних осіб можливість укладення таких договорів навіть прямо не передбачена ЦК України [219, с. 57]. Зважаючи на особливості законодавчого регулювання реорганізації юридичних осіб у ЄС доцільно було б передбачити на рівні ЦК України, що обов'язковим елементом юридичного складу, на підставі якого здійснюється злиття та приєднання

юридичних осіб приватного права, є укладення відповідного договору про злиття чи приєднання.

3.2. Виконання та відповідальність за невиконання договорів про злиття та приєднання юридичних осіб

Необхідно також розглянути і особливості виконання договорів про злиття та приєднання. Як влучно з цього приводу зазначає Н. В. Щербакова, це найважливіша і найбільш знакова частина договірних відносин, так як саме на цьому етапі реалізуються наміри сторін, спрямовані на укрупнення суб'єкта і посилення його позицій на відповідному ринку [260, с. 115]. Т. В. Боднар визначає динаміку договірного зобов'язання як процес виникнення, розвитку та зміни правовідношення, що відбувається під впливом різноманітних зовнішніх і внутрішніх чинників від моменту виникнення зобов'язального правовідношення до моменту остаточного його припинення.

Зокрема, дослідниця наводить такі стадії динаміки договірного зобов'язання: а) стадія виникнення зобов'язального правовідношення; б) стадія існування договірного зобов'язання, на якій зобов'язальне правовідношення може зазнавати змін; в) стадія виконання (здійснення, реалізації) договірного зобов'язання, у процесі якого правовідношення також може зазнавати певних змін; г) стадія припинення договірного зобов'язання (зобов'язального правовідношення), в тому числі внаслідок його виконання (погашення) [62, с. 192].

Не можна не погодитись з позицією вченої, яка визначає стадію виконання центральною стадією динаміки зобов'язання, яка є сукупністю фактичних та/або юридичних дій (у певних випадках – утримання від дій) сторін зобов'язання, спрямованих на реалізацію (здійснення) передбачених договором або законом їх суб'єктивних прав і обов'язків задля досягнення економічної і юридичної мети зобов'язання [62, с. 8]. Деякі науковці відзначають, що за договорами про злиття і приєднання виконання навряд чи може виражатися «в утриманні від вчинення дій». Навпаки, специфіка договорів про злиття і приєднання якраз і полягає в

тому, що виконання спрямовано на координацію дій з проведення реорганізації [260, с. 116]. Водночас звертаємо увагу, що договори про злиття та приєднання можуть породжувати зобов'язання негативного характеру, які полягають в утриманні від вчинення певних дій, наприклад, зобов'язання сторін не відчужувати основні засоби до завершення реорганізації.

Варто відзначити, що виконання договору про злиття та приєднання безпосередньо пов'язане із процедурою реорганізації у досліджуваних формах і полягає у вчиненні юридичних дій. Так, основними зобов'язаннями сторін за договорами про злиття та приєднання за національним правом є наступні: здійснити письмове повідомлення кредиторів про реорганізацію (для акціонерних товариств, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю); розробка статуту юридичної особи, яка створюється у результаті злиття, чи нової редакції статуту юридичної особи, до якої здійснюється приєднання; складення передавального акту; вчинити дії щодо внесення запису до ЄДР щодо припинення юридичної особи (а у випадку приєднання – також і дії щодо внесення змін до відостей в ЄДР про юридичну особу, до якої здійснюється приєднання) тощо. Водночас на сторони можуть бути покладені також й обов'язки, які не впливають із законодавчо встановленого порядку реорганізації. Наприклад, у випадку наявності у сторони (сторін) заборгованості по оплаті заробітної плати перед працівниками чи по сплаті податків тощо, договір може передбачати обов'язок щодо погашення такого боргу до моменту завершення реорганізації. Також варто відзначити, що факт укладення договору про злиття та приєднання не змінює звичайний режим здійснення господарської діяльності юридичних осіб, які беруть участь у реорганізації.

Найбільш важливими діями на етапі виконання договорів про злиття і приєднання за законодавством ЄС є конвертація часток (акцій) та розробка і затвердження установчих документів реорганізованих юридичних осіб. Зокрема Директива 2017/1132 встановлює обов'язок товариства, що реорганізується провести оцінку і викуп акцій (часток) акціонерів (учасників), які не голосували за прийняття рішення про злиття чи приєднання. Після викупу акцій (часток)

необхідно провести обмін (конвертацію) акцій чи часток на акції (частки) у статутних капіталах товариств, які реорганізуються шляхом злиття (приєднання). При цьому, якщо говорити про Німеччину, то проводиться саме обмін, в інших же країнах частіше за все говориться про конвертацію. Наступним важливим моментом є розробка статуту (при злитті) чи внесення відповідних змін до статуту (при приєднанні). Питання затвердження статуту і обрання органів управління новоутвореного товариства вирішуються на спільних зборах товариств, що беруть участь в злитті при приєднанні ж спільні збори учасників приймають рішення про внесення додаткових змін до статуту [20].

У зв'язку із вищенаведеним, вважаємо за необхідне визначити особливості стадії виконання договору злиття та приєднання.

Відповідно до ЦК України існують загальні «принципи виконання зобов'язань», які є загальновідомими правилами виконання зобов'язання. Так виокремлюють такі принципи: а) належного виконання (ст. 526 ЦК України); б) реального виконання (ст. 622 ЦК України); в) добросовісності, розумності та справедливості (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України) [250].

Перший принцип впливає з положень ст. 526 ЦК України - зобов'язання повинні виконуватися належним чином, відповідно до умов договору та вимог цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться [250].

Розглядаючи належне виконання договору на протигагу неналежному, відзначаємо, що саме належне його виконання є найбільш бажаним для сторін. Необхідно зазначити, що належне виконання зобов'язання є найпоширенішою і найбільш бажаною для сторін договору підставою його припинення. Зазвичай належне виконання полягає у: виконанні зобов'язання належними сторонами (ст. 527 ЦК України); виконанні належним предметом (ст. 533, 539 ЦК України); виконанні у належному місці (ст. 532 ЦК України); виконанні у належний строк (термін) (ст. 530, 531 ЦК України); виконанні належним способом (ст. 529, 542, 543, 537 ЦК України) [112].

Щодо договору злиття та приєднання, то належним слід визнавати саме виконання зобов'язання належним предметом та належними сторонами. Предметом таких договорів, як уже було зазначено, виступає узгодження дій сторін щодо переходу майна, прав та обов'язків від юридичної особи, яка припиняється, до правонаступника в порядку універсального правонаступництва. Щодо інших елементів належного виконання договору, зокрема це: спосіб, місце та строк виконання договірних зобов'язань, то вони можуть бути узгоджені у змісті договору самими сторонами, однак, для даного виду договору не є обов'язковими.

Наступною засадою належного виконання зобов'язання є реальне його виконання. Принцип реального виконання зобов'язання передбачає, що боржник має вчинити саме ті дії, які складають зміст договору, тобто виконати зобов'язання в натурі [90, с. 25]. Відповідно до ст. 622 ЦК, боржник, який сплатив неустойку і відшкодував збитки, завдані порушенням зобов'язання, не звільняється від обов'язку виконати зобов'язання в натурі, якщо інше не встановлено договором або законом [250]. Це означає, що принцип реального виконання зумовлюється двома факторами: необхідність виконання обов'язку в натурі та недопустимість заміни реального виконання зобов'язання грошовою компенсацією у разі його порушення.

Вище було розглянуто основні категорії належного виконання зобов'язання, однак додатково ст. 3 ЦК України, прописує ще й такі засади як справедливість, добросовісність, розумність. При виконанні договірних зобов'язань значення принципів добросовісності, розумності і справедливості, на думку Т.В. Боднар, полягає у їх функціональному призначенні: «а) за відсутності нормативно-правового або договірних регулювань відносин, пов'язаних з виконанням зобов'язання, зазначені принципи виконують функцію регулятора прав і обов'язків сторін зобов'язання, виступаючи орієнтиром можливої поведінки суб'єктів зобов'язання; б) за наявності нормативно-правового або договірних регулювань відповідних відносин принципи добросовісності, розумності та справедливості є додатковими критеріями оцінки дій (бездіяльності) суб'єктів

зобов'язання, що має значення для визначення ступеня вини і розміру майнових санкцій, які можуть бути застосовані до правопорушника у разі невиконання чи неналежного виконання зобов'язання» [62, с. 121-122]. Слід відзначити, що концепція добросовісності є ключовою для німецького зобов'язального права. Відповідно до положень Німецького цивільного Уложення боржник у зобов'язанні «зобов'язаний виконати зобов'язання добросовісно (nach Treu und Glauben) з урахуванням звичаїв цивільного обороту» [5].

У доктрині відзначається, що результатом виконання зобов'язань з договору про приєднання є 1) припинення окремих його сторін (юридичних осіб, які приєднуються до іншої юридичної особи) та 2) перехід прав та обов'язків, що визначаються відповідно до передавального акту, від юридичної особи, що приєднується до юридичної особи, що «приймає», який супроводжується державною реєстрацією внесення відповідних змін до установчих документів юридичної особи, що «приймає» [260, с. 137-138]. Дану позицію слід сприйняти, при цьому враховуючи, що перехід прав та обов'язків не пов'язується із фактом відображення їх у передавальному акті. В свою чергу результат виконання зобов'язань з договору про злиття виражається у: 1) припиненні його сторін; 2) переході прав та обов'язків від юридичних осіб, які припиняються в результаті злиття, до правонаступника – новоствореної юридичної особи.

Водночас, у випадку неналежного виконання, зокрема у разі відсутності одного з елементів належного виконання договірної зобов'язання чи, взагалі, його невиконання, слідує наступна самотійна, однак факультативна стадія динаміки договірної зобов'язання - відповідальність за порушення договору. Так ст. 610 ЦК України зазначає, що порушення зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання). В наслідок цього, сторона, чи сторони, які допустили таке неналежне виконання виступають порушниками, щодо яких застосовуються несприятливі для них заходи впливу.

Справа в тому, що порушення договору є підставою виникнення охоронних цивільних правовідносин, в межах яких відбувається захист прав та законних

інтересів сторін договору за допомогою певних правових засобів, які в цивільному праві визначаються як правові наслідки порушення чи невиконання договору. Виходячи із підстав невиконання договірних зобов'язань розрізняють і різні види правових наслідків (відповідальності) [226, с. 184]. Так санкції, які застосовуються за порушення умов договору поділяються на організаційні та майнові. Саме майнові санкції і відносять до цивільно-правової відповідальності.

Варто відзначити, що у доктрині та судовій практиці зарубіжних країн щодо вирішення проблеми юридичних наслідків невиконання чи неналежного виконання договірних зобов'язань сформувалися протилежні підходи. За правом країн континентальної правової сім'ї основним є обов'язок виконати зобов'язання в натурі, а вимога щодо грошової компенсації збитків розглядається як другорядна [170, с. 125].

Щодо класифікації цивільно-правових санкцій, то відповідно до ст. 611 ЦК України у разі порушення зобов'язання передбачає наступні правові наслідки: 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; 2) зміна умов зобов'язання; 3) сплата неустойки; 4) відшкодування збитків та моральної шкоди [250].

Перераховані вище наслідки не є вичерпними, вони можуть бути доповнені самими сторонами безпосередньо в договорі.

Щодо першого наслідку, то ст. 525 ЦК України передбачає, що за загальним правилом одностороння відмова від зобов'язання не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом [250]. У доктрині відзначається, що відмова може бути безумовною (тобто нічим не обумовленою) або обумовленою порушенням другою стороною виконання договірних зобов'язань [241, с. 14]. Другий випадок прямо передбачений у ЦК України. Згідно ст. 615 Кодексу у разі порушення зобов'язання однією стороною друга сторона має право частково або в повному обсязі відмовитись від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, те саме зазначає і ст. 538 ЦК України [250]. За законодавством ФРН у разі порушення стороною двосторонньо зобов'язуючого договору (*gegenseitiger*

Vertrag) інша сторона може відмовитися від договору (Rücktritt). Однак, за загальним правилом, спочатку потрібно надати контрагенту можливість все ж виконати договір і лише після вичерпання цього «другого шансу» відмовлятися від договору [65, с. 85]. Сторона може відмовитися від договору (Zurücktreten) в разі, якщо «відпала підстава» договору (Störung der Geschäftsgrundlage), тобто у випадку настільки істотної зміни обставин (Veränderung der Umstände), що з урахуванням таких нових обставин договір не був би укладений з самого початку. Істотна зміна обставин має місце тоді, якщо уявлення сторони щодо якихось істотних для договору умов виявилися помилковими. У разі тривалих зобов'язань замість права відмови (Rücktrittsrechts) стороні надається право припинення договору на майбутній час (Recht zur Kündigung) [65, с. 91]. Закон ФРН «Про реорганізацію» містить спеціальну норму щодо відмови від договору про злиття. Так, ст. 7 Книги 2 Закону закріплює, що у випадку, якщо договір про злиття укладений із певною умовою і ця умова не була виконана протягом п'яти років після укладення договору, кожна сторона може припинити договір через п'ять років, попередивши про це іншу сторону за півроку; самим договором про злиття може бути передбачати інший строк [51].

Щодо договору про злиття та приєднання, то через відсутність врегулювання особливостей даного договору в цивільному законодавстві України виникає питання також і стосовно можливості застосування односторонньої відмови від договору, як санкції за неналежне виконання умов договору. В даному випадку вчені пропонують за аналогією застосовувати ст. 1142 ЦК України, яка передбачає можливість учасника простого товариства відмовитись від подальшої участі у безстроковому договорі простого товариства, повідомивши про це іншу сторону не пізніше як за три місяці до виходу з договору [250]. Вважаємо за можливе застосовувати односторонню відмову від договору про злиття чи приєднання, не лише у випадку порушення стороною зобов'язань за договором, а й коли реорганізація не відбулась впродовж певного строку з моменту його укладення. Такий захід вбачається виправданим оскільки на практиці

трапляються випадки, коли реорганізація суттєво затягується в часі, і, як наслідок, заінтересованість її учасників у цьому процесі зникає.

Крім того, важливо зауважити й про визначені ЦК України правові наслідки застосування односторонньої відмови від договору. Так, згідно з ч. 2 ст. 615 ЦК України одностороння відмова від зобов'язання не звільняє винну сторону від відповідальності за порушення зобов'язання, а ч. 3 ст. 651 ЦК України говорить, що у разі односторонньої відмови від договору у повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір є відповідно розірваним або зміненим [250].

Наступним правовим наслідком порушення зобов'язання є розірвання договору. Відповідно до ст. 651 ЦК України передбачено загальні умови розірвання договору, зокрема: розірвання договору за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом; за рішенням суду на вимогу однієї зі сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом, істотним, в свою чергу, є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди інша сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору [250].

Стосовно договору про злиття та приєднання, то на відносини, що виникають з приводу розірвання даного договору, поширюються положення ЦК України, у яких закріплено загальні правила розірвання цивільно-правових договорів, внаслідок чого, цей договір може бути розірвано як і за згодою сторін, причому слід вказати на письмову форму домовленості про розірвання (ст. 654 ЦК України), так і у судовому порядку. У судовому порядку сторони можуть розірвати договір про злиття та приєднання у разі істотного порушення його умов, а також в інших випадках, передбачених як законом, так і договором. Водночас, зважаючи на особливий порядок укладення та затвердження договору про злиття та приєднання, вважаємо, що він має спрацьовувати і у зворотньому напрямку. Це пояснюється, що для юридичної особи притаманний особливий порядок формування її мети, яка є тим абстрактним інтересом, який ставлять перед собою

її засновники учасники [129, с. 49]. Так, рішення про затвердження договору про розірвання договору про злиття та приєднання повинно прийматись вищим органом управління юридичної особи кваліфікованою більшістю голосів, яка була необхідна для його укладення.

Наступним правовим наслідком порушення зобов'язання є також зміна умов зобов'язання, визначена п. 2 ст. 611 ЦК України. Слід зауважити, що зміна умов договору може здійснюватися як самими сторонами шляхом припинення дії окремих умов договору, доповнення договору новими умовами, зміна змісту існуючих умов договору, при цьому дотримуючись тієї форми в якій було укладено договір, якщо інше не встановлено договором, законом, чи не впливає із звичаїв ділового обороту. Зміна договору може також здійснюватись і в судовому порядку, так, відповідно до ч. 2 ст. 651 ЦК України підставою зміни договору у судовому порядку є істотне порушення умов договору другою стороною [250].

Такі зміни чи розірвання договору будуть дійсними з того моменту, коли сторони дійшли згоди про них, а в разі зміни договору чи його розірвання судом зобов'язання змінюється або припиняється з моменту набрання відповідним рішенням суду законної сили.

Наступним майновим наслідком порушення зобов'язання є неустойка, яка виступає і засобом забезпечення виконання зобов'язань, і мірою цивільно-правової відповідальності. Відповідно до роз'яснень Верховного Суду до настання строку виконання зобов'язання неустойка є способом його забезпечення, а у разі невиконання зобов'язання перетворюється на відповідальність, яка спрямована на компенсацію негативних для кредитора наслідків порушення зобов'язання боржником [57].

Ч. 1 ст. 550 ЦК України вказує, що право на неустойку виникає незалежно від наявності у кредитора збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання. Щодо правових наслідків сплати неустойки, то у ст. 552 ЦК зазначається, що сплата неустойки не звільняє боржника від виконання свого обов'язку в натурі. Крім того, сплата неустойки не позбавляє кредитора

права на відшкодування збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання [226, с. 195].

Інститут неустойки в тому чи іншому вигляді відображений у праві більшості розвинених країн світу. Відповідно до положень Французького цивільного кодексу 1804 р. (надалі – ЦК Франції) неустойка – умова договору, за яким боржник з метою забезпечення виконання свого зобов'язання зобов'язує себе зробити щось на користь кредитора в разі порушення договору (Ст. 1226 ЦК Франції). За термінологією французького законодавця, умова про неустойку, по суті, носить характер особливого способу компенсації збитків (ст 1229р. ЦК Франції) [8]. У Німецькому цивільному уложенні (далі - НЦУ) закріплені інститути неустойки й заздалегідь оцінених збитків. Існування такого дуалізму пояснюється тим, що сторони договору при включенні в договір умови про санкції за його порушення можуть мати різні цілі (примус і стимулювання до виконання основного зобов'язання, з одного боку, і проста калькуляція збитків, що надає стабільності та передбачуваності питанню про наслідки того чи іншого порушення, з іншого боку) [152, с. 12]. Рецепція такого інституту до національного цивільного права піддається критиці. Зокрема, В. Д. Примак відзначає, що сторони договору не вправі заздалегідь, на власний розсуд, визначити розмір належної кредиторіві компенсації за шкоду завдану порушенням договірною зобов'язання [182, с. 14]. Якщо говорити про договір злиття та приєднання, беручи до уваги його організаційну спрямованість досить складно стверджувати про можливість застосування неустойки як міри цивільно-правової відповідальності в зв'язку з невиконанням чи неналежним виконанням таких договорів. В зв'язку з цим, сторонам слід прописувати положення про неустойку і її розмір в самому договорі, однак в цьому випадку не виключається і те, що розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, які мають істотне значення.

В європейській договірній практиці доволі звичним та поширеним є такий правовий інструмент як штраф (плата) за відмову від договору («termination fee»,

«break-up fee»). У зарубіжній доктрині відзначають, що положення договору про злиття (приєднання), які встановлюють штраф за відмову від нього, зводяться до того, що одна сторона (переважно юридична особа, яка приєднується) має право вимагати від іншої наперед обумовлену суму, якщо така угода між ними «зірвалася». Відзначається, що такий штраф є по суті наперед обумовленими збитками (liquidated damages) [35], однак його не слід ототожнювати із неустойкою в розумінні ЦК України [209, с. 203]. В якості прикладу застосування такого інструменту можна привести положення договору про злиття (приєднання), укладеного 23 березня 2018 р. між компаніями Siemens AG (Siemens Aktiengesellschaft) та Alstom SA (Alstom Société anonyme). Слід відзначити, що злиття (приєднання) підрозділу німецького концерну Siemens та французької машинобудівної компанії Alstom є одним із наймасштабніших на теренах ЄС у 2018 році. Вказаним договором встановлено штраф (termination fee) на користь компанії Siemens за відмову від договору в розмірі 140 000 0000 €, які підлягають сплаті компанією Alstom за наступних умов: остання укладе альтернативний договір з третьою стороною; суттєво порушить свої зобов'язання за договором; загальні збори акціонерів компанії не проголосують «за» додаткову емісію акцій на користь Siemens, затвердження нового статуту компанії, нового складу правління тощо [31].

Останніми із правових наслідків порушення зобов'язання, визначених у ст. 611 ЦК України, є відшкодування збитків.

Відповідно до ст. 22 ЦК України збитками є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [250]. Водночас складність реалізації цього способу захисту на практиці зводиться до того, що при зверненні до суду позивач повинен довести суду належними та допустимими доказами факт заподіяння йому шкоди, розмір цієї шкоди, наявність протиправної поведінки відповідача і

причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою та заподіяними збитками [174].

У цивільному праві Франції визначення поняття збитків закріплено у ст. 1149 ЦК Франції: «Збитки, які повинні бути сплачені кредитору, є за загальним правилом втратою, яку зазнав кредитор, або вигодою, яку він втратив» [8]. Згідно статті 1142 ЦК Франції закріплює будь-яке зобов'язання – зробити чи не зробити – призводить до відшкодування збитків у випадку невиконання з боку боржника [8]. Цивільне законодавство Німеччини не містить легального визначення поняття збитків, проте чітко відображає основне призначення інституту відшкодування збитків, визначаючи спосіб та обсяг відшкодування [225, с. 166]. Збитки визначаються таким чином, щоб привести постраждалу сторону в такий стан, ніби порушення не було (тобто у випадку порушення договору – нібито договір був виконаний, а в разі делікту – нібито делікт не здійснений). У Німеччині загальним правилом є відшкодування збитку в натурі (Naturalrestitution). Кредитор спочатку повинен вимагати відновлення свого положення (Herstellung) і лише потім виплати грошової компенсації (Ersatz in Geld). Збитки включають і упущену вигоду (Entgangener Gewinn) [65, с. 85].

Стосовно, відшкодування збитків, як санкції в зв'язку з порушенням договорів про злиття та приєднання, наявні труднощі у її застосуванні, як міри цивільно-правової відповідальності, через організаційний характер договору, оскільки в суду виникає складність у визначенні їх розміру. Тому на думку окремих вчених, з якою слід погодитися, доцільніше все ж в таких випадках застосовувати виплату компенсації, як один з видів цивільно-правової відповідальності за невиконання чи неналежне виконання договору, яку сторонам слід прописати в самому договорі як тверду грошову суму, що значно спростить сторонам можливість її застосування як санкції на практиці. Однак, слід визнати, що саме відшкодування збитків є основною санкцією, яка використовується на практиці по відношенню до договорів про злиття (приєднання), так як саме вона має на меті поновлення порушеної матеріальної сфери потерпілої сторони від правопорушення.

Поширеними правовими інститутами іноземного права, які використовуються як в договорах про злиття (приєднання), так і в угодах «mergers and acquisitions» є інститути завірень («representations») та гарантій («warranties»). Завірення (representations) є інститутом деліктного права. Завірення розуміється як «ствердження про факт – як словесне, так і виражене конклюдентними діями - зроблене з метою спонукати особу до дії, особливо до укладення договору; завірення, дане іншій особі про наявність якогось факту» [2, с. 1278]. Право на захист при отриманні недостовірних завірень виникає за наявності трьох критеріїв: завірення були істотними для формування у сторони наміру укласти договір; сторона, що надала недостовірні завірення, діяла винно; потерпіла сторона виправдано покладалася на дані завірення [53, с. 1008]. У даному випадку можна провести паралель між наданням недостовірних завірень та застосуванням обману стороною правочину, яке передбачене у ЦК України. За ст. 230 ЦК України обман має місце, якщо сторона заперечує наявність обставин, які можуть перешкодити вчиненню правочину, або якщо вона замовчує їх існування. Сторона, яка застосувала обман, зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки у подвійному розмірі та моральну шкоду, що завдані у зв'язку з вчиненням цього правочину [250]. Слід констатувати, що на сьогоднішній день відсутня напрацьована національна судова практика у сфері визнання недійсним договору про злиття (приєднання) на підставі ст. 230 ЦК України.

Гарантія (warranty) - це явне або імпліцитне запевнення про що-небудь, що є частиною договору. Якщо за своєю цільовою спрямованістю завірення спонукають до укладення договору і є твердженнями, що стосуються достовірності факту, який існує чи існував на момент укладення договору, але не майбутніх подій, і вони повинні бути достовірними на момент укладення договору, то гарантії можуть надаватися щодо майбутніх фактів, вони включаються в текст договору, і їх невиконання тягне таку ж відповідальність, як і порушення будь-якого іншого договірної зобов'язання [65, с. 9]. Порушення гарантій тягне тільки можливість пред'явлення позову про стягнення збитків за порушеною гарантією. При стягненні збитків по порушених гарантіях дуже

важливо враховувати наступні моменти: можливе відшкодування як прямих, так і непрямих збитків; можливе застосування обмежень відповідальності особи, яка надала гарантії [242, с. 251-253]. Основним наслідком порушення завірення є анулювання договору [41].

На практиці у договорах про злиття (приєднання) завірення та гарантії не розділяються, а закріплюються разом, доповнюють одне одного. Наприклад, у договорі про злиття (приєднання) від 05 червня 2008 р., укладеного між компаніями Suez SA (яка здійснює приєднання) та Rivolam SA (яка припиняється шляхом приєднання), сторони завіряють, що на момент укладення даного договору та гарантують, що на момент завершення злиття (приєднання) вони: є та будуть акціонерними товариства, які належно створені відповідно до законодавства Франції; мають правоздатність та необхідні повноваження для укладення такого договору та виконувати зобов'язання, які виникають з нього. Для акціонерного товариства, яке припиняється, перелік ширший, оскільки включає також й інші завірення та гарантії, як-то: 1) товариство є дійсним власником та має виключне право використання усього майна, яке відображене у фінансовому звіті, 2) майно, яке передається у результаті злиття (приєднання), не перебуває в заставі, іпотеці чи під будь-яким обтяженням та є вільним від будь-яких заборон [1]. Загалом же, можна відзначити, що у договорах про злиття (приєднання) зустрічається доволі різноманітний їх перелік. З аналізу договірної практики випливає, що сторони переважно надають одна одній завірення та гарантії про: достовірність та актуальність податкової звітності; відсутність невідображених у бухгалтерському обліку зобов'язань; відсутність судових справ; наявність ліцензій та дозвільних документів, які необхідні для провадження підприємницької діяльності юридичною особою; сторона не виступає поручителем за договорами поруки; відсутність будь-яких договорів поруки відсутність будь-яких інших чинних договорів про злиття чи приєднання тощо.

Також слід відзначити, що у випадку визначення державами-членами ЄС правил недійсності злиття (в т.ч. й договорів про злиття (приєднання)),

європейський законодавець приписує в обов'язковому порядку застосовувати наступні умови:

- недійсність підлягає доказуванню у суді;
- злиття компаній, які вступили в силу можуть бути визнані недійсними, якщо не було ніякого судового чи адміністративного профілактичного нагляду їх законності, або ж якщо вони не були складені і завірені в належній юридичній формі, чи якщо доведено, що рішення спільних зборів не недійсне, чи оспорюване згідно з національним законодавством;
- визнання злиття недійсним (нуліфікація) не можливе пізніше шести місяців після дати вступу злиття в силу;
- рішення про визнання недійсним злиття компаній повинно бути видано у відповідності із законами кожної держави-члена з урахуванням ст. 3 Першої Директиви;
- у випадку, якщо національні закони країни-члена допускають третій особі оспорити таке рішення, останнє може бути оскаржено тільки впродовж шести місяців з моменту його публікації у відповідності до Частини 1 Глави III Розділу I Директиви ЄС № 2017/1132;
- у випадку визнання договору про злиття компаній недійсним, сторони – компанії, що зливаються, несуть солідарну відповідальність [20].

Можна стверджувати, що питання виконання договорів злиття (приєднання) та відповідальності за його невиконання не знайшли належного регулювання в національному правовому полі. Однак, все ж таки у чинному законодавстві є загальні норми, якими можна керуватися при виконанні такого роду договорів [218, с. 137].

Висновки до Розділу 3

1. Правовідносини, що складаються між юридичними особами, які здійснюють злиття чи приєднання є договірними за своєю сутністю, оскільки для зазначених форм реорганізації необхідним є волевиявлення та взаємодія

щонайменше двох суб'єктів права. У доктрині спостерігається відсутність уніфікованого підходу до визначення правової природи договорів про злиття та приєднання. Основні наукові позиції зводяться до розуміння правової природи таких договорів як: 1) організаційних договорів; 2) договорів про спільну діяльність; 3) договорів про створення юридичної особи; 4) самостійного договірної типу.

2. Для договорів про злиття та приєднання юридичних осіб характерними є комплекс специфічних ознак, які дають підстави стверджувати, що вони не відносяться до жодного договірної типу, передбаченого чинним ЦК України. Такими диференціюючими ознаками є: 1) суб'єктний склад – виключно юридичні особи; 2) специфічна правова мета – узгодження дій сторін щодо переходу майна, прав та обов'язків від юридичної особи, яка припиняється, до правонаступника в порядку універсального правонаступництва; 3) предмет – дії сторін, спрямовані на здійснення процедури реорганізації. Критерій мети є визначальним для виокремлення даних договорів у окремий договірний тип.

3. Договір, який опосередковує процес реорганізації є обов'язковим юридичним фактом, на підставі якого здійснюється злиття та приєднання акціонерних товариств і банків та факультативним для товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. Юридичні особи, які діють у інших організаційно-правових формах можуть укладати договори про злиття та приєднання, керуючись ст. 627 ЦК України. Вважаємо за доцільне встановити загальну вимогу щодо обов'язковості укладення договору про злиття та приєднання щодо реорганізації юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми.

4. За своєю правовою природою договір про злиття та приєднання є консенсуальним, безвідплатним, дво- чи багатостороннім та фидуціарним.

5. Припинення зобов'язань сторін за договором про злиття чи приєднання фактично відбувається під час його виконання. Моментом виконання договору про злиття є дата державної реєстрації припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття, а договору про приєднання – дата державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі

юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються.

6. За своєю правовою природою умови про злиття за законодавством ЄС є схожими до договорів про злиття та приєднання у розумінні вітчизняної цивілістичної доктрини, зважаючи на те, що вони відображають домовленість сторін, спрямовану на встановлення, зміну чи припинення їх прав та обов'язків як учасників реорганізації.

7. Позитивно сприймається положення щодо можливості застосування односторонньої відмови від договору про злиття чи приєднання, у випадку, коли реорганізація не відбулась впродовж двох років з моменту укладення договору, якщо інший строк не встановлено самим договором.

8. Основною санкцією, яка використовується на практиці по відношенню до договорів про злиття та приєднання, є відшкодування збитків, так, як саме вона має на меті поновлення порушеної матеріальної сфери потерпілої сторони від правопорушення.

9. Для договорів про злиття (приєднання), які укладаються відповідно до європейського законодавства, притаманними є умови про «завірення» («representations») та «гарантії» («warranties»). Під першими слід розуміти ствердження про певні факти, які існують чи існували на момент укладення договору, як достовірні, і спрямовані на формування у контрагента волевиявлення укласти договір. В свою чергу, гарантії можуть надаватися щодо майбутніх фактів і їх невиконання тягне таку ж відповідальність, як і порушення будь-якого іншого договірного зобов'язання.

10. Констатується, що в європейській практиці найбільш поширеним заходом відповідальності є штраф за відмову від договору («termination fee», «break-up fee»), який являє собою грошову суму, що сплачується однією стороною договору про злиття (приєднання) іншій стороні у випадку, якщо перша вирішить відмовитися від виконання своїх зобов'язань за таким договором.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягає у формуванні концептуальних підходів, спрямованих на удосконалення національного цивільно-правового регулювання злиття та приєднання юридичних осіб в контексті імплементації досвіду Європейського Союзу.

У результаті дослідження національного та іноземного законодавства, вітчизняної та зарубіжної правової доктрини, судової практики сформульовано наступні основні теоретичні та практичні висновки.

1. Фундаментальні положення про реорганізацію у формі злиття та приєднання, а також легальні дефініції цих категорій повинні міститися в ЦК України та деталізуватися в актах спеціального законодавства з урахуванням специфіки виду, організаційно-правової форми, сфери діяльності юридичної особи.

2. Особливістю правового регулювання процесів злиття та приєднання в ЄС є те, що на них впливають як національне законодавство окремих держав-членів, так і загальноєвропейські акти – директиви та регламенти. Наявність спеціальних законів з питань реорганізації в окремих державах-членах ЄС (Німеччина, Швейцарія) не сприяє абсолютній кодифікації правових норм щодо злиття й приєднання в межах одного нормативно-правового акту та не виключає наявності таких положень в інших законодавчих актах.

3. У зв'язку із прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. розпочався новий період розвитку законодавства щодо злиття та приєднання, який знайшов своє втілення у деталізації процедури реорганізації акціонерних товариств, вдосконаленні правового регулювання емісії акцій під час реорганізації, оптимізації процесу приєднання банків та розробці положень про злиття та приєднання товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю.

4. Для злиття та приєднання юридичних осіб у національній правовій площині притаманний комплекс ознак, які дозволяють виокремити їх з-поміж інших форм реорганізації юридичних осіб, і насамперед свідчать про певну спільність цих процесів. Такими рисами є: 1) участь декількох юридичних осіб; 2) припинення щонайменше однієї юридичної особи, яка бере участь у злитті чи приєднанні; 3) консолідація усіх активів та пасивів юридичних осіб, які припиняються в межах нового чи існуючого суб'єкта права; 4) складення передавального акту є обов'язковим юридичним фактом у процедурі реорганізації; 5) може здійснюватись на підставі договору між юридичними особами, які беруть участь у злитті чи приєднанні. Наявність суттєвих відмінностей указує на самотійність досліджуваних форм реорганізації: 1) у результаті злиття припиняються всі юридичні особи-учасники злиття, у разі приєднання – тільки юридична особа, яка приєднується; 2) злиття є способом створення юридичної особи у той час, коли в результаті приєднання не виникає нового суб'єкта права, а відбуваються зміни в корпоративній та майновій структурі вже існуючого суб'єкта.

5. Законодавство ЄС не визнає приєднання самотійною формою реорганізації юридичної особи, натомість воно виступає різновидом злиття. Категорія «злиття» розуміється широко і включає два основні різновиди: злиття шляхом придбання (*merger by acquisition*) та злиття шляхом створення нової компанії (*merger by formation of new company*). Окремі особливості передбачено в разі злиття материнської та дочірньої компаній, злиття, унаслідок якого припиняють існування не всі компанії, що беруть у ньому участь. Наявність суттєвих відмінностей не дозволяє сприйняти концепцію Європейського Союзу, відповідно до якої приєднання не є самотійною формою реорганізації юридичної особи, а виступає різновидом злиття.

6. Реорганізація у формі злиття та приєднання являє собою юридичний склад, який включає в себе не лише різні правочини, а й адміністративні акти та інші юридичні факти. З урахуванням досвіду ЄС запропоновано передбачити на рівні

ЦК України положення, що обов'язковим елементом юридичного складу, на підставі якого здійснюється злиття та приєднання юридичних осіб приватного права незалежно від організаційно-правової форми, є договір про злиття чи приєднання.

7. За своєю правовою природою договір про злиття чи приєднання є консенсуальним, дво- чи багатостороннім, безвідплатним, фідучіарним. Такий договір за своїм змістом повинен відображати волевиявлення сторін щодо проведення реорганізації, визначати її умови та порядок, укладатись у письмовій формі.

8. До виконання договорів про злиття та приєднання юридичних осіб застосовуються принципи виконання зобов'язань, передбачені в ЦК України: а) належного виконання (ст. 526 ЦК України); б) реального виконання (ст. 622 ЦК України); в) добросовісності, розумності та справедливості (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України). Момент виконання договору про злиття чи приєднання збігається із моментом завершення реорганізації юридичної особи у відповідній формі.

9. Необхідно доповнити Главу 7 ЦК України «Загальні положення про юридичну особу» положеннями про «змішане» злиття (приєднання) наступного змісту:

«У реорганізації у формі злиття чи приєднання можуть брати участь юридичні особи різних організаційно-правових форм, якщо інше не встановлено законом. У результаті злиття може бути створена тільки юридична особа, яка, відповідно до положень цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, може бути створена при перетворенні юридичних осіб, які беруть участь у злитті».

10. За своєю правовою природою передавальний акт є документом обліку, який фіксує комплекс прав та обов'язків, які передаються від юридичної особи, що припиняється в результаті реорганізації, до правонаступника та не є правочином у розумінні ЦК України. Пропонується викласти частину 3 ст. 107

ЦК України у наступній редакції та доповнити її абзацом другим наступного змісту:

«Передавальний акт та розподільчий баланс затверджуються учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення, у випадках, встановлених законом.

Передавальний акт складається у відповідності із вимогами, встановленими законом, станом на дату подання документів для державної реєстрації. Передавальний акт підписується комісією з реорганізації або органом управління юридичної особи, якщо на нього покладено виконання функцій комісії з реорганізації».

11. Доповнити ч. 4 ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» абзацом 2 такого змісту:

«Державна реєстрація створення юридичної особи в результаті злиття юридичних осіб, місцезнаходження яких є в межах різних адміністративно-територіальних одиниць, визначених в абзаці першому частини другої цієї статті, крім створення державного органу, органу місцевого самоврядування, проводиться за вибором заявника в межах адміністративно-територіальної одиниці місця знаходження новоствореної юридичної особи або місця знаходження однієї із юридичних осіб, які припиняються в результаті злиття».

12. Доповнити ст. 258 ЦК України частиною третьою наступного змісту:

«3. Позовна даність у шість місяців застосовується до вимог про визнання недійсним рішення учасників юридичної особи, суду або іншого уповноваженого органу про припинення юридичної особи в результаті реорганізації «.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Agreement Relative To The Merger By Absorption Of Rivolam By Suez. June 5, 2008. URL: <http://www.engie.com/wp-content/uploads/2012/05/agreement-on-the-merger-takeover-of-rivolam-by-suez.pdf> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
2. Black's Law Dictionary / B.A. Garner (ed.). 9th Deluxe ed. West Pub., 2009. P. 1415.
3. Brenda Hannigan. Company Law. Fourth Edition. Oxford: Oxford University Press, 2015. 840 p.
4. Bundesgesetz über Fusion, Spaltung, Umwandlung und Vermögensübertragung vom 3. Oktober 2003 (Stand am 1. Januar 2014). URL: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20001208/index.html> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
5. Bürgerliches Gesetzbuch 1900. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
6. Business Corporation Act of 1983. URL: <http://www.ilga.gov/legislation/ilcs/ilcs4.asp?DocName=080500050HArt%2E+11&ActID=2273&ChapterID=65&SeqStart=12300000&SeqEnd=14300000> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
7. Charles Wild, Stuart Weinstein. Smith and Keenan's company law. 14th edition. Essex: Pearson Education Limited, 2009. 609 p.
8. Code Civil des Français 1804. Version consolidée au 1 octobre 2018. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
9. Code de commerce (Dernière modification : 14 décembre 2018). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000005634379&dateTexte=20181227> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
10. Companies Act 2006. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/section/904> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

11. Corporations Code California. URL: <https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codesTOCSelected.xhtml?tocCode=CORP> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
12. Council Directive 2001/23/EC of 12 March 2001 on the approximation of the laws of the Member States relating to the safeguarding of employees' rights in the event of transfers of undertakings, businesses or parts of undertakings or businesses. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001L0023> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
13. Council Directive 2009/133/EC of 19 October 2009 on the common system of taxation applicable to mergers, divisions, partial divisions, transfers of assets and exchanges of shares concerning companies of different Member States and to the transfer of the registered office of an SE or SCE between Member States. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0133> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
14. Council Regulation (EC) No 1435/2003 of 22 July 2003 on the Statute for a European Cooperative Society (SCE). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32003R1435> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
15. Davies P. Gower`s Principles of Modern Company Law. 6th ed. – London: Sweet & Maxwell, 1997. 897 p.
16. Dehmer H., Stratz R.-C, Hoertnagl R. Umwandlungsgesetz; Umwandlungssteuergesetz, Muenchen, 1996. S. 177.
17. Directive 2004/25/EC of the European Parliament and of the Council of 21 april 2004 on takeover bids. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004L0025> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
18. Directive 2005/56/EC of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 on cross-border mergers of limited liability companies. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:02005L0056-20140702> (втратила чинність) (дата звернення: 25.09.2018 р.)
19. Directive 2011/35/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 concerning mergers of public limited liability companies. URL: <https://eur->

lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32011L0035 (втратила чинність)
(дата звернення: 25.09.2018 р.)

20. Directive 2017/1132/ EU of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 relating to certain aspects of company law. URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/eba5bed3-5d59-11e7-954d-01aa75ed71a1/language-en/> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

21. Dirk Van Gerven. Cross-Border Mergers in Europe. Volume 1 / Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 359 p.

22. Dirk Van Gerven. Cross-Border Mergers in Europe. Volume 2 / Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 255 p.

23. Dirk Van Gerven. The European Company. Volume 1 / Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 550 p.

24. Dutch Civil Code. URL: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook022.htm> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

25. Gale Encyclopedia of American Law, 3rd Edition. USA: Gale, Cengage Learning, 2010. P.248

26. General Statutes of Connecticut. URL: <https://www.cga.ct.gov/2015/pub/titles.htm> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

27. Gerard Frederik Boulogne. Shortcomings in the EU Merger Directive. URL: <https://lrus.wolterskluwer.com/store/product/shortcomings-in-the-eu-merger-directive/> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

28. German Stock Corporation Act (Aktiengesetz) as of September 6, 1965. URL: <http://www.nortonrosefulbright.com/knowledge/publications/147034/german-stock-corporation-act-aktiengesetz> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

29. Goutier K., Knopf R., Tulloch A. Kommentar zum Umwandlungsrecht. Heidelberg: Verlag Recht und Wirtschaft GmbH, 1996. S. 161.

30. Hart-Scott-Rodino Act of 1976. URL: <https://fraser.stlouisfed.org/title/1130> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

31. Increase in Alstom's Share Capital in Consideration For The Contribution Of Shares in Siemens Mobility SAS, Siemens Mobility Holding B.V. and Siemens

Mobility GmbH. Appendix to the report of Alstom's Board of Directors to the general shareholders' meeting convened on July 17, 2018. URL: https://www.alstom.com/sites/alstom.com/files/2018/07/17/INCREASE%20IN%20ALSTOMS%20SHARE%20CAPITAL%20IN%20CONSIDERATION%20FOR%20THE_0.pdf (дата звернення: 25.09.2018 р.)

32. Information To The Shareholders Of tele2 Ab (Publ) And Com Hem Holding Ab (Publ) Regarding Merger Of The Companies. URL: <https://www.tele2.com/globalassets/documents/general-shareholders-meetings/2018-egm/tele2---com-hem---merger-document-eng.pdf> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

33. Janet Dine, Marios Koutsias. Company Law (8th Edition). Palgrave Macmillan Law Masters. P. 304

34. John C. Coates IV, Mergers, Acquisitions and Restructuring: Types, Regulation, and Patterns of Practice (Harvard John M. Olin Discussion Paper Series Discussion Paper No. 781, July 2014, Oxford Handbook on Corporate Law and Governance, forthcoming). URL: http://www.law.harvard.edu/programs/olin_center/papers/pdf/Coates_781.pdf (дата звернення: 25.09.2018 р.)

35. Judd Sneirson. Merger Agreements, Termination Fees, and the Contract-Corporate Tension. URL: https://www.researchgate.net/publication/49250857_Merger_Agreements_Termination_Fees_and_the_Contract-Corporate_Tension (дата звернення: 25.09.2018 р.)

36. Len Sealy i Sarah Worthington. Sealy's Cases and Materials in Company Law (9th Edition). Oxford: Online Resource Center. P 699

37. Mads Adenas. European Comparative Company Law. Cambridge: Cambridge University Press. 2009. P. 561

38. Merger Agreement Between COMMERZBANK Aktiengesellschaft And Dresdner Bank Aktiengesellschaft. URL: https://www.commerzbank.com/media/aktionaere/aktuell/verschmelzungsvertrag_en.pdf (дата звернення: 25.09.2018 р.)

39. Model Business Corporation Act (2016 Revision) as of December 9, 2016.
URL: <https://apps.americanbar.org/dch/committee.cfm?com=cl270000> (дата
звернення: 25.09.2018 р.)
40. Neye H.-W., Limmer P., Frenz N., Hamacke U.M. Handbuch der
Untemehmensumwandlung. Herae; Berlin, 1996. S. 33
41. Report Of The Board Of Directors On The Contemplated Contribution To
Alstom Of All The Shares In Siemens Mobility SAS Held By Siemens France Holding.
URL: <https://www.alstom.com/sites/alstom.com/files/2018/07/17/7%20-%20Report%20of%20the%20Board%20of%20Directors%20on%20the%20contemplate%20contribution%20to%20Alstom%20of%20all%20the%20shares%20in%20Siemens%20Mobility%20SAS%20held%20by%20Siemens%20France%20Holding.pdf> (дата
звернення: 25.09.2018 р.)
42. Shearman Antitrust Act of 1890. URL:
<https://www.justice.gov/atr/file/761131/download> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
43. Siems Mathias. SEVIC: Beyond Cross-Border Mergers. European Business
Organization Law Review (EBOR), 2007. Vol. 8, No. 2, pp. 307-316.
44. Stephen Girvin. Sandra Frisby and Alastair Hudson. Charlesworth's
Company Law. Sweet&Maxwell. P. 762
45. The City Code on Takeovers and Mergers dated September 12th, 2016.
URL: <http://www.thetakeoverpanel.org.uk/the-code/download-code> (дата звернення:
25.09.2018 р.)
46. The Consolidated Laws of the State of New York. URL:
<https://www.nysenate.gov/legislation/laws/BSC/907> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
47. The Constitution of the United States. URL: <http://constitutionus.com> (дата
звернення: 25.09.2018 р.)
48. The Delaware Code Online. Title 8, Chapter 1. General Corporation Law
URL: <http://delcode.delaware.gov/title8/c001/sc09/index.shtml> (дата звернення:
25.09.2018 р.)
49. The Internal Revenue Code of 1986. URL:
<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/26> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

50. Third Council Directive 78/855/EEC of 9 October 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty concerning mergers of public limited liability companies. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31978L0855> (втратила чинність) (дата звернення: 25.09.2018 р.)

51. Transformation Act (Umwandlungsgesetz) as of October 28, 1994. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_umwg/index.html (дата звернення: 25.09.2018 р.)

52. United States Code. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

53. West GD, Lewis WB. Contracting to Avoid Extra-Contractual Liability – Can Your Contractual Deal Ever Really Be the «Entire» Deal?. *The Business Lawyer*. 2009. V. 64. P. 999-1038.

54. Zerdin M. The Mergers and Acquisitions Review. «Law Business Research Ltd, 2014. 804 p. URL: <https://thelawreviews.co.uk/edition/1001071/the-mergers-acquisitions-review-edition-11> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

55. Аиткулов Т.Д. Некоторые аспекты правового регулирования слияний и присоединений акционерных обществ в праве Российской Федерации и ФРГ. *Актуальные проблемы гражданского права*. Москва, 2002. Вып. 4. С. 1-74.

56. Аиткулов Т.Д. Правовое регулирование слияния и присоединения. *Актуальные проблемы гражданского права: сб. статей. /под ред. М.И. Брагинского*. Москва: «НОРМА», 2002. Вып. 4. С. 20-24.

57. Аналіз практики застосування ст. 625 Цивільного кодексу України в цивільному судочинстві. URL: https://zib.com.ua/ua/print/74602-analiz_praktiki_zastosuvannya_st_625_civilnogo_kodeksu_ukrai.html (дата звернення: 25.09.2018 р.)

58. Андрущенко І. Г. Правове регулювання злиття і поглинання компаній за законодавством країн-членів ЄС (передовий досвід та недоліки). *Право і суспільство*. 2016. № 1, частина 2. С. 69-73.

59. Архипов Б.П. Гражданско-правовой механизм слияний и присоединений акционерных обществ: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.03

/ МГУ им. М.В.Ломоносова. Москва, 2004. 21 с. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1152770> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

60. Басова Ю.Ю. Теоретико-правовий аналіз поняття «адміністративна процедура». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція, 2014. № 11, том 1. С.121-123.

61. Бегаева А.А. Корпоративные слияния и поглощения: проблемы и перспективы правового регулирования /отв. ред. Н.И. Михайлов. Москва: «Инфотропик Медиа», 2010. 132 с.

62. Боднар Т. В. Теоретичні проблеми виконання договірних зобов'язань (цивільно-правовий аспект): дис. ... д-ра юр. наук: 12.00.03 /Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2005. 442 с.

63. Борисова В. І. Корпорація – організаційно-правова форма корпоративних відносин. *Право та інновації*. 2015. № 4. С. 9-16.

64. Бочарова О.І. Правові аспекти поглинання акціонерних товариств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 /Донецький національний університет. Донецьк, 2012. 20 с.

65. Будылин С. Л. Заверения и гарантии. Компаративное исследование. Москва: Инфотропик Медиа, 2017. 160 с.

66. Вавженчук С. Деякі теоретико-практичні питання класифікації цивільно-правових договорів. *Адвокат*. 2009. №10. С. 13-14.

67. Валах В.В. Окремі питання розмежування категорій «злиття» та «приєднання» при реорганізації юридичних осіб. Сьомі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 26 травня 2017 р.) / упоряд. і відповід. ред. І. С. Канзафарова ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова; економ.-прав. ф-т. Одеса: Астропринт, 2017. С. 19-22.

68. Васильєва В.А. Правове регулювання відносин за договором консигнації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2000. 19 с.

69. Васильєва В.В. Договір як підстава виникнення цивільно-правового зобов'язання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. Київ, 2013. 20 с.
70. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
71. Венедиктов А.В. Слияние акционерных компаний. Петроград: Петрогр. политехн. ин-т имп. Петра Великого, 1914. 387 с.
72. Венедіктова І. В. Роль інтересу в поділі права на приватне і публічне. *Університетські наукові записки*, 2011. № 3 (39). С. 61-68.
73. Вербов С.В. Регулювання угод зі злиття та поглинання в приватному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2014. 188 с.
74. Вербов С.В. Правове регулювання «М&А» в праві західних держав. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Випуск 101. (Частина І). С. 152-156.
75. Вербов С.В. Угоди зі злиття та поглинання у банківській сфері. *Адміністративне судочинство*. 2012. № 1-2. С. 280-283.
76. Вернадский Г. В., Карпович М. М. История России. Ч. 2. Киевская Русь: Пер. с англ. Москва, Тверь, Аграф, 1996. 565 с.
77. Вінник О.М., Щербина В.С. Акціонерне право: навчальний посібник / за ред. В.С.Щербини. Київ: Атіка. 2000. 544с.
78. Габов А.В. Теория и практика реорганизации (правовой аспект). Москва: Статут, 2014. 685 с.
79. Гаврилюк В.М. правонаступництво при реорганізації юридичних осіб за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2014. 226 с.
80. Галазова З.В. Институт реорганизации юридического лица: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03/ Институт законодательства и сравнительного правоведения при правительстве РФ. Москва, 2015. 198 с.

81. Гарагонич О.В. Актуальні питання адаптації корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. № 1. С.36-42
82. Гарагонич О.В. Припинення господарської правосуб'єктності акціонерних товариств шляхом реорганізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2017. Вип. 47, том 2. С.25-32
83. Господарське право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. /за ред. М. К. Галянтича, С. М. Грудницької, О. М. Міхатуліна та ін. Київ: МАУП, 2005. 424 с.
84. Господарський кодекс України: Закон України від 16. 01. 2003 р. № 436-XV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
85. Гохан Патрик А. Слияния, поглощения и реструктуризация компаний: пер. с англ. Гохан Патрик А. 4-е изд. Москва: Альпина Паблишерз, 2010. 741 с.
86. Гриняк А. Б. Міжнародно-правовий досвід регулювання відносин з поглинання компаній у країнах Європейського Союзу. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 15. С. 18-21.
87. Депамфилис Д. Слияния, поглощения и другие способы реструктуризации компании. Пер. с англ. Е. Пестерева. Москва: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2007. 960 с.
88. Дивер Е.К. Правовое регулирование реорганизации коммерческих организаций: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Московская государственная юридическая академия. Москва, 2002. 20 с. URL: <http://www.dissercat.com/content/pravovoe-regulirovanie-reorganizatsii-kommercheskikh-organizatsii> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
89. Договір як універсальна форма правового регулювання: монографія / за заг. ред. прф.В.А.Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 399 с.
90. Договірне право в умовах ринкової економіки: Конспект лекцій / За заг. ред. І.В. Жилінкової, В.І. Борисової. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2008. 116 с.

91. Долинская В.В. Акционерное право: основные положения и тенденция: монография. Москва: Волтекс Клувер, 2006. 736 с.
92. Дорош Н.І. Комплексна аналітична перевірка підприємства. *Економічні науки*. Сер. : Облік і фінанси. 2012. Вип. 9(1). С. 355-361.
93. Дяченко С.В. Правове забезпечення припинення юридичної особи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ, 2012. 252 с.
94. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека / рук. авт. колл. и отв. ред. д. ю. н., проф. Л. М. Энтин. 2-е изд., пересмотр, и доп. Москва: Норма, 2007. 960 с.
95. Європейське право: право Європейського союзу: підручник: у трьох кн. Книга друга: Матеріальне право Європейського союзу / за заг. ред.: В.І. Муравйов, К.В. Смирнов, І.В. Влялькó та ін. Київ: Ін Юре, 2015. 456 с.
[URL:http://pidruchniki.com/92228/pravo/yevropeyske_pravo_pravo_yevropeyskogo_souuzu](http://pidruchniki.com/92228/pravo/yevropeyske_pravo_pravo_yevropeyskogo_souuzu) (дата звернення: 25.09.2018 р.)
96. Жданов Д.В. Реорганизация акционерных обществ в Российской Федерации. Москва: Статут, 2001. 206 с.
97. Жеков Д.В. Види реорганізації юридичних осіб за цивільним законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С.88-90.
98. Жеков Д.В. Припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 20 с.
99. Жорнокуй Ю. М. Окремі питання договорів про реорганізацію юридичної особи. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 3 (74). С. 195-204.
100. Жорнокуй Ю. М. Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.03/ Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2016. 476 с.

101. Загребельний О.М. Актуальні проблеми адаптації правового регулювання злиття та поглинання компаній в Україні до права ЄС. *Теорія та практика державного управління*, 2012. Вип. 3 (38). С. 464-469.

102. Законодавство ЄС про компанії / Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%84%D0%A1_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%97 (дата звернення: 25.09.2018 р.)

103. Зеліско А. В. Система організаційно-правових форм кооперативів : проблеми адаптації до законодавства ЄС. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 3. С. 14-18

104. Зеліско А.В. Історичні передумови формування непідприємницької природи споживчих товариств. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. №6. С. 41 – 46.

105. Зеліско А.В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.03/ Навчально-науковий юридичний інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака національної академії правових наук України. Івано-Франківськ. Київ, 2017. 569 с.

106. Зозуляк О.І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака національної академії правових наук України. Київ, 2017. 475 с.

107. Зубатенко О.М., Шелухін М.Л. Припинення суб'єктів господарювання: монографія; Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка, Донецький ун-т економіки та права. Донецьк: ДонУЕН, 2008. 213 с.

108. Иоффе О.С. Избранные труды: в 4 т. Санкт-Петербург: Юридический центр-Пресс, 2004. Том 3. 837 с.

109. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. Харків: ФОЛІО, 2002. 543 с.

110. Інформаційний лист Вищого господарського суду України «Про деякі питання реорганізації банків та розгляду справ у спорах, що виникають у виконанні господарських договорів» № 01-06/796/2013 від 13.05.2013 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0796600-13> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

111. Казанцев М. Ф. Концепция гражданско-правового договорного регулирования: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Уральская государственная юридическая академия. Екатеринбург, 2008. 18 с.

112. Калаур І. Р. Принцип належного виконання договірних зобов'язань через призму виконання зобов'язань про передачу майна в користування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Том 1. Вип. 3. С. 84-86. URL: http://www.lj.kherson.ua/pravo03/part_1/23.pdf. (дата звернення: 25.09.2018 р.)

113. Калініна О.М. Правове регулювання діяльності компаній в Європейському Союзі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2014. 24 с.

114. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Львів: БаК, 2014. 530 с.

115. Кирсанов А.Н. Очерк о сравнительно-правовом исследовании природы юридических лиц: монография. Москва: РУДН, 2011. 242 с.

116. Кияшук И.Т. Защита прав акционеров и иных заинтересованных лиц в процессе реорганизации акционерных обществ в форме слияния и присоединения по праву Российской Федерации и стран Европейского Союза: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03/ Российский университет дружбы народов. Москва, 2011. 153 с.

117. Кібенко О., Пендак Сербах А. Право товариств (company law): порівняльно-правовий аналіз асгвіс Європейського Союзу та законодавства

України / упоряд. Г. Друзенко, за наук. ред. О. Кібенко. Київ: Видавнича організація «Юстініан», 2006. 496 с.

118. Кібенко О.Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2006. 527 с.

119. Кметик Х. В. Особливості правового регулювання створення та діяльності нових організаційно-правових форм юридичних осіб згідно з правом Європейського Союзу. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 203-208

120. Кокорин А. С. Правовая сущность слияний и поглощений компаний. *Право и политика*. 2013. № 5. С. 714-719.

121. Коломієць-Людвіг Є.П. Правове регулювання злиття та поглинання суб'єктів господарювання в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ, 2014. 232 с.

122. Коровайко А.В. Реорганизация хозяйственных обществ: Теория, законодательство, практика: учеб. пособие / Москва: Издательство НОРМА, 2001. 112 с.

123. Корпоративне право Австрії та України: монографія / Васильєва В.А., Ковалишин О.Р., Вікторія Робертсон та ін. / за ред. проф. В.А.Васильєвої. Івано-Франківськ, 2015. 250 с.

124. Корпоративне право України: підручник /В.В.Луць, В.А.Васильєва, О.Р.Кібенко, І.В.Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В.В.Луця. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 384 с.

125. Корпоративное право: Актуальные проблемы теории и практики / Под общ. ред. В. А. Белова. Москва: Юрайт, 2009. 678 с.

126. Коссак В. М. Правова природа відносин у разі виходу учасника з господарського товариства. *Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин* (21–22 вересня 2012 р., м. Івано-Франківськ):

Всеукраїнська науково-практична конференція: Збірник наукових праць / Ред. кол.: О. Д. Крупчан, В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Б. Саракун. Київ: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. С. 25-29.

127. Коструба А.В. Юридичні факти в механізмі припинення цивільних майнових відносин: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук; 12.00.03 / Національна академія правових наук України, НДІ приватного права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. Київ, 2015. 36 с.

128. Кохановська О.В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03/ Київський Національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2006. 34 с.

129. Кочин В. В. Правова сутність юридичної особи. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 43-48.

130. Кошелев Я.С. Гражданско-правовые аспекты реорганизации акционерных обществ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Кубанский государственный аграрный ун-т. Ростов-на-Дону, 2012. 224 с.

131. Кравцов О.Л. Генезис і розвиток корпоративного права на території України: від давньоруського права до законодавства початку ХХ століття. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 6-1. Том 2. С. 48-51.

132. Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ: Істина, 2005. 720 с.

133. Красавчиков О.А. Категории науки гражданского права. Избранные труды: в 2 т. Москва, 2005. Т. 2. 275 с.

134. Краснокутська О. М&А 2015 в Україні: Світло в кінці тунелю? *Юридична Газета*. 2014. 11 листопада. (№35-36). С. 20-21

135. Крупчан О. Д. Сучасний стан та перспективи розвитку приватноправової сфери в Україні. *Приватне право і підприємництво*. Збірник наукових праць. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. Вип. 11. С. 5-16.

136. Кулешов А. В. Специфика реорганизационного договора как правовой формы укрупнения акционерных обществ. С. 99-108. URL: [file:///C:/Users/admin/Downloads/spetsifika-reorganizatsionnogo-dogovora-kak-pravovoy-formy-ukrupneniya-aktsionernyh-obschestv\(2\)%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/spetsifika-reorganizatsionnogo-dogovora-kak-pravovoy-formy-ukrupneniya-aktsionernyh-obschestv(2)%20(2).pdf) (дата звернення: 25.09.2018 р.)

137. Кутейніцина О. Злиття і поглинання як напрями розвитку компаній. *Збірник наукових праць НАУ*. 2011. Вип. 30. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_30/Kutein.pdf (дата звернення: 25.09.2018 р.)

138. Кучеренко І. М. Організаційно – правові форми юридичних осіб приватного права : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.03/ Національна академія наук України. Київ, 2004. 468 с.

139. Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва «Про порядок проведення злиття юридичних осіб» від 13.01.2009 № 129. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DP2422.html (дата звернення: 25.09.2018 р.)

140. Литовченко М. В. Злиття та поглинання: проблеми визначення дефініцій. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. Фінанси. Банківська справа. 2011. № 3 (11). С. 250-257.

141. Лиухан Т.Н. Организационные отношения в предмете гражданского права РФ: Проблема определения правового статуса. *Сибирский Юридический Вестник*. 2000. № 4. URL: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1118409> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

142. Ломакін Д. В. Корпоративные правоотношения как составная часть системы гражданско-правовых отношений: на примере хозяйственных обществ: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.03/ Московский государственный университет. Москва, 2009. 35 с.

143. Лукач І.В. Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні: теоретичні проблеми: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 474 с.

144. Луць В. В. Договір як регулятор цивільних відносин. *Право України*. 2012. № 9. С. 19–25
145. Луць В.В. До питання про сутність і зміст цивільно-правового договору. *Приватне право*. 2013. №1. С. 118-128.
146. Майданик Р.А. Цивільне право як сфера приватного права України. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 65-80.
147. Майкут Х.В. Литовські Статути та їх застосування в Україні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2008. № 2. С. 1-9. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/02_2008/08mkvzvzu.pdf (дата звернення: 25.09.2018 р.)
148. Марков П.А. Теория реорганизации коммерческих юридических лиц: проблемы правового регулирования и правоприменения: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Московская академия экономики и права. Москва, 2011. 476 с.
149. Марущак Я. Товариства в Європейському Союзі: права та обов'язки їх учасників. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С.43-47
150. Масін В.М. Особливості реорганізації сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу (кооперативного об'єднання). Київ, 2015. С. 93-96. URL:<http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/7877/93-96a.pdf;jsessionid=F7E209EBA89C43FCFA7CCD06453B69D9?sequence=1> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
151. Махінчук В.М. Регулювання підприємницьких відносин в Україні у 1918-1928 роках: ретроспективний погляд. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2013. Вип. 31. С. 43-55.
152. Меденцев П. А. Правові наслідки порушення договору в цивільному праві України, Російської Федерації, ФРН, Англії та США (порівняльно-правовий аналіз): автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 21 с.
153. Мейер Д. И. Русское гражданское право: в 2 ч. Ч. 1. По испр. и доп. 8-му изд. 1902 г. Изд. 2-е, испр. Москва : Статут, 2000. 290 с.

154. Мелех Л.В., Круць К.І. Проблематика правового регулювання корпоративних правовідносин: перспективи використання законодавчого досвіду Європейського Союзу в правовому полі України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С.102-108
155. Мілаш В.С. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання. Харків: ХНУМГ, 2014. 227 с.
156. Мічурін Є.О. Техніка складання договорів. Науково-практичний посібник. Серія «Практика і закон». Харків: «Юрсвіт», 2006. 536 с.
157. Муравська Ю.В. Правова природа реорганізаційних договорів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 438-444.
158. Новікова В.В. Правова природа безвідплатних договорів у цивільному праві України: автореф. дис. канд. юрид. наук; 12.00.03 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 21 с.
159. Огляд прецедентного права Суду Європейського Союзу у сферах, що регулюються Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. URL : <http://www.association4u.com.ua/images/components/comp1/> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
160. Основи цивільного законодавства Союзу РСР і республік від 01. 01. 1992 року. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v2211400-91/para0126#o126> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
161. Особливості здійснення операцій М&А в Україні. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120662> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
162. Охорона прав суб'єктів корпоративних відносин: монографія / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. М. Вінник, Н. Р. Кобецька, І. Р. Калаур; ред.: В. В. Луць; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. Київ, 2013. 193 с.
163. Пахомова Н.В. Регулирование сделок слияний и поглощений в США и ЕС: экономико-правовые рамки, современные тенденции. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 5, Экономика*. 2010. Вып. 4. С. 62-75.

164. Перелік реорганізованих банків України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=70716990&cat_id=40270 (дата звернення: 25.09.2018 р.)

165. Петров Є.В. До питання про форми реорганізації господарських товариств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2014. Вип. 24, том 2. С. 82-85.

166. Петров Є.В. Задоволення вимог кредиторів при реорганізації та ліквідації юридичних осіб. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Юриспруденція. 2014. № 7. С.143-146

167. Петров Є.В., Белуга Ю.М. Розрахунки з кредиторами у разі припинення господарських товариств, на прикладі реорганізації. *Юридичний вісник*. 2016. 2 (39). С.118-122.

168. Погрібний Д.І. Особливості правової регламентації процесу адаптації українського корпоративного законодавства до стандартів ЄС. *Економічна теорія та право*. 2016. № 4 (27). С.119-128.

169. Податковий кодекс: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

170. Подоляк С. А. Правове регулювання договірної відповідальності в господарських відносинах в умовах євроінтеграції України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2017. Випуск 42. С. 124-127.

171. Положення про порядок припинення кооперативних організацій при їх ліквідації, злиття і поділі: затв. постановою ЦВК СРСР та РНК СРСР від 15. 06.1927 р. URL : http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_3310.htm (дата звернення: 25.09.2018 р.)

172. Положення про порядок створення реорганізацію і ліквідацію підприємств, об'єднань, організацій та установ: затв. постановою Ради Міністрів СРСР від 02. 09. 1982 року. URL : <http://docs.cntd.ru/document/9022417> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

173. Посикалюк О.О. Європейська компанія як організаційно-правова форма *sui generis*. *Університетські наукові записки*. 2015. № 2. С. 80-88
174. Постанова Верховного Суду від 29.08.2018 р. у справі 909/51/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76131549> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
175. Постанова Верховного Суду від 31.05.2018 р. у справі № 910/1879/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75081714> (дата звернення: 25.09.2018р.)
176. Постанова Вищого господарського суду України від 30.03.2017 р. у справі № 909/504/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65704401> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
177. Постанова Севастопольського апеляційного господарського суду від 17.03.2014 р. у справі № 901/3990/13. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37751220> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
178. Право Европейского Союза: в 2 ч. Ч. 1 : учебник и практикум для бакалаврата и магистратуры / под ред. А. Х. Абашидзе, А. О. Иншаковой. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2018. 293 с.
179. Право Європейського Союзу: навчальний посібник / за заг. ред. Р.А. Петрова. 3-тє вид., змінене і доп. Київ: Істина, 2010. 376 с.
180. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
181. Право компаній: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *Acquis Communautaire* Європейського Союзу. Київ: Державний департамент з питань адаптації законодавства, 2009. 82 с.
182. Примак В. Д. Теоретичні проблеми відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності й добросовісності у цивільному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук ; 12.00.03 / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака. Київ, 2014. 475 с.
183. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

184. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

185. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від від 14.05.1992 № 2343-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

186. Про господарські товариства: Закон Республіки Білорусь від 09.12.1992 р.№ 2020-XII. URL: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=V19202020> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

187. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII. URL: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=V19202020> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

188. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>. (дата звернення: 25.09.2018 р.)

189. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15. 05. 2003 р. № 755-15. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

190. Про затвердження Положення про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю та Положення про цінні папери: постанова Ради Міністрів СРСР 19.06.1990 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0590400-90> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

191. Про затвердження Положення про особливості забезпечення правонаступництва за укладеними договорами страхування у разі реорганізації страховиків: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 04.06.2004 р. № 913. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0776-04> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

192. Про затвердження Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників: постанова Правління Національного Банку України від

27.06.2008 р. № 189. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0845-08/para65#n65> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

193. Про затвердження Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 09.04.2013 р. № 520. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0795-13/page?text=%EF%F0%E8%BA%E4%ED%E0%ED%ED%FF+%E7%EB%E8%F2%F2%FF> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

194. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2210-14> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

195. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 № 5080-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

196. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14.02.1992 р. № 2114-XII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-12> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

197. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

198. Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування: Закон України від 23.02.2012 р. № 4442-VI. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4442-17> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

199. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

200. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>. (дата звернення: 25.09.2018 р.)

201. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12>. (дата звернення: 25.09.2018 р.)

202. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

203. Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків: Закон України від 23.03.2017р. № 1985-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1985-19> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

204. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>

205. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

206. Про утворення публічного акціонерного товариства «Українська залізниця»: постанова КМУ від 25.06.2014р. № 200. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2014-%D0%BF> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

207. Про фінансову реструктуризацію: Закон України від 14.06.2016 р. № 1414-VIII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-19> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

208. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 № 3528-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

209. Проценко І. М. Окремі особливості правового регулювання неустойки нормами приватного права Німеччини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 6. С. 117-120.

210. Регламент Ради (ЄС) № 2157/2001 від 08.10.2001 про Статут європейського товариства (SE) (ЄТ). URL : <http://old.minjust.gov.ua/file/32710.docx> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

211. Реферативний огляд європейського права / за заг. ред. В. О. Зайчука. Вип. 22. Київ, 2011. 52 с.
212. Рид С. Ф. , Лажу А.Р. Искусство слияний и поглощений: пер. с англ. / С. Ф. Рид, А. Р. Лажу. 4-е изд. Москва: Альпина Паблишерз, 2009. 957 с.
213. Розгон О. В. Ціна як істотна умова договору. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2008. № 2. С. 62-66.
214. Рудык Н. Б. Конгломеративные слияния и поглощения: Книга о пользе и вреде непрофильных активов: учеб.-практич. пособие. Москва: Дело, 2005. 224 с.
215. Рудяк Е.В. Правовое регулирование деятельности органов акционерных обществ в процессе реорганизации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03/ Южно-Уральский государственный университет. Краснодар, 2009. 19 с.
216. Рябота В. В. Реалізація прав акціонерів при злитті, приєднанні та поглинанні акціонерних товариств в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2008. 209 с.
217. Савельев А.Б. Договоры слияния и присоединения как соглашения о совместной деятельности. *Право и практика. Научные труды Кировского института Московской государственной юридической академии*. 2007. № 3. С. 26-29
218. Советчук В.М. Виконання та відповідальність за невиконання договору про злиття (приєднання) за законодавством України та ЄС. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*: журнал. Серія Право. Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2018. №. 5 (17). С.133-138.
219. Советчук В.М. Договори про злиття та приєднання юридичних осіб у національному та іноземному законодавстві. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. № 3(21). С. 53-58.

220. Саветчук В.М. Еволюція правового регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за правом Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. №3. С.68-71.

221. Саветчук В.М. Поняття та сутність злиття та приєднання: законодавчий та доктринальний аспекти. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*: збірник наукових статей. Випуск 40. Івано-Франківськ: ДВЗН «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2016. С.104-113.

222. Саветчук В.М. Поняття та сутність категорій «злиття» та «приєднання» у національному та зарубіжному законодавстві: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: журнал. Серія «Право». 2018. Випуск 50, том 1. С. 103-106.

223. Саветчук В.М. Порядок злиття господарських товариств: теоретичний та практичний аспекти. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*: збірник наукових статей. Випуск 46. Івано-Франківськ: ДВЗН «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018. С. 117-126.

224. Самойленко В. Некоторые юридические аспекты сделок по слиянию и поглощению в Украине. *Юридичний радник*. 2005. № 4 (6). С. 29-34.

225. Святошнюк А. Л. Інститут розірвання порушеного договору у цивільному праві України та країн Європейського Союзу (порівняльно-правовий аналіз): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2015. 218 с.

226. Сигидин М.М. Корпоративний договір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03/ ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2016. 236 с.

227. Сібільов М. Цивільно-правовий договір як регулятор суспільних відносин. *Право України*, 2014. № 2. С. 34-44.

228. Сіщук Л.В. правонаступництво в корпоративних правовідносинах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. / Національна академія правових наук

України. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака. Київ, 2014. 21 с.

229. Сіщук Л.В. Реорганізація юридичних осіб: теоретико-правові аспекти. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип.14. С. 32-36.

230. Скакун О. Ф. Теория государства и права: учебник. Харьков: Консум, Ун-т внут. дел, 2000. 704 с.

231. Сліпченко С. О. Інститут права довірчої власності і його дія в Україні: автореф. дис. ... канд.юрид.наук: 12.00.03 / Університет внутрішніх справ. Харків, 1997. 24 с.

232. Сокольников Д.Е. Правовое регулирование слияния и поглощения компаний в праве Европейского Союза: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Российский ун-т дружбы народов. Москва, 2009. 152 с.

233. Спасибо-Фатеева И. Проблемы реорганизации акционерных обществ. *Предпринимательство, хозяйство и право*. 1999. № 5. С. 6-11

234. Спасибо-Фатеева І.В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03/ Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2000. 31 с.

235. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2007. 41 с.

236. Стрільчук В., Іванюк Н. Удосконалення законодавства у сфері припинення діяльності суб'єкта господарювання, яке не пов'язане з його банкрутством. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 5. С.31-36

237. Суханов Е.А. Сравнительное корпоративное право: учебник. Москва: Статут, 2014. 456 с.

238. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посібн. Київ: Вид-во КНЕУ, 2003. 554 с.

239. Товкун І.М. Законодавче регулювання корпоративних відносин у Європейському Союзі. *Форум права*. 2013. № 3. С. 657-665. URL:

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_108.pdf (дата звернення: 25.09.2018р.)

240. Тюленєва Ю.В. Нормативно-правова база регулювання процесів злиття та поглинання підприємств України. *Бізнес Інформ*. 2013. № 9. С. 49-54.

241. Уразова Г. О. Категорія відмови в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 21 с.

242. Файзуллин Р.А. Правовые конструкции заверений, гарантий, гарантий возмещения потер в английском праве. *Вестник Финансового университета*. 2017. Т. 21. Вып. 3. С. 249–256.

243. Феделеш М.М. Система джерел права Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 83-88.

244. Филлипов В.Г. Прекращение коммерческих организаций: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Саратовская государственная юридическая академия. Саратов, 2014. 192 с.

245. Харитонов Е. О. Гражданское право в вопросах и ответах. Харьков: Одиссей, 2001. 415 с.

246. Харитонova Ю.С. Договоры об объединении как самостоятельный тип договоров. *Вестник Пермского университета*. 2012. Вип. 3 (17). С. 167-179.

247. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького Харків. : Право. 2011. Т. 2. 816 с.

248. Цивільне право України: підручник. Загальна частина / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., переробл. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 974 с.

249. Цивільний кодекс Галичини: пер з нім Мар'яна Мартинюка, Олени Павлишинець. Івано-Франківськ: Вавилонська бібліотека, 2017. 272 с.

250. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 25.09.2018 р.)

251. Цивільний кодекс Української РСР від 23.11.1963 р. № 435 – IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540-06/para0175#o175> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
252. ЦК УРСР від 16. 12. 1922 року. URL : <http://deminov.dp.ua/grazhdanskoe-pravo-i-process/ck-codecs-ussr-1922> (дата звернення: 25.09.2018 р.)
253. Черевко П.П. Створення юридичних осіб приватного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Закарпатський державний університет. Київ, 2008. 21 с.
254. Швець В. О. Створення законодавства про злиття та поглинання та пропозиції на поглинання в Україні за європейським зразком. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Сер. Юриспруденція, 2014. № 10-1. Том 1. С. 230-232.
255. Шевченко Н.І. Правове регулювання припинення господарських товариств шляхом реорганізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Київський університет права. Київ, 2012. 21 с.
256. Шевченко Н.І. Реорганізація як спосіб припинення господарських товариств: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2014. 216 с.
257. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. Москва: СПАРК, 1995. 556 с.
258. Шимон С.І. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії. *Юридична Україна*. 2011. № 4. С. 58-64.
259. Шишка Р.Б. Характеристика договорів. *Юридичний вісник*, 2013. № 4 (29). С. 121-127.
260. Щербакова Н. В. Правове регулювання злиття та приєднання господарських товариств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 /Донецький національний університет. Донецьк, 2006. 233 с.
261. Щербакова Н. В. Становлення і розвиток законодавства України про злиття і приєднання господарських товариств. *Правничий часопис Донецького ун-ту*. 2005. № 1 (13). С. 38-44.

262. Щербина В. С. Господарське право: підручник 6-те вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
263. Этнюков В.Е. Слияние, присоединение и поглощение акционерных обществ по праву РФ и США: гражданско-правовые аспекты: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Московский университет министерства внутренних дел Российской Федерации. Москва, 2011. 176 с.
264. Юридична енциклопедія: в 6 т. / (редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін). Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т.5. 736 с.
265. Юркевич Ю.М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.03/ Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2017. 437 с.
266. Юркевич Ю.М. Поняття та ознаки засновницького договору. *Актуальні питання вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 34. С. 202-212.
267. Юркевич Ю.М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2009. 209 с.
268. Яворська О.С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.03 / Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2011. 38 с.

ДОДАТОК А СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Список публікацій за темою дисертації:

1. Саветчук В. М. Поняття та сутність злиття та приєднання: законодавчий та доктринальний аспекти. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей. Випуск 40. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2016. С.104-113.

2. Саветчук В. М. Порядок злиття господарських товариств: теоретичний та практичний аспекти. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей. Випуск 46. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. С. 117-126.

3. Саветчук В. М. Еволюція правового регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за правом Європейського Союзу. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. №3. С.68-71.

4. Саветчук В. М. Поняття та сутність категорій «злиття» та «приєднання» у національному та зарубіжному законодавстві: порівняльно-правовий аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2018. Випуск 50. Том 1. С. 103-106.

5. Саветчук В. М. Договори про злиття та приєднання юридичних осіб у національному та іноземному законодавстві. Eurasian Academic Research Journal. 2018. № 3(21). С. 53-58.

6. Саветчук В. М. Виконання та відповідальність за невиконання договору про злиття (приєднання) за законодавством України та ЄС. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: журнал. Серія Право. Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2018. №. 5 (17). С.133-138.

7. Саветчук В. М. Правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за законодавством Європейського Союзу. Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів (м. Івано-Франківськ, 13-14 травня 2016 року). Івано-Франківськ, 2016. С.74-76.

8. Саветчук В. М. Нормативно-правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб у США та Англії. Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики: збірник наукових праць за матеріалами XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 6-7 жовтня 2017 р.). Івано-Франківськ, 2017. С.205-207.

9. Саветчук В. М. Правова природа договорів про злиття та приєднання юридичних осіб. Договір як універсальна форма правового регулювання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 16 березня 2018). Івано-Франківськ: ДВЗН «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. С.75-79.

10. Саветчук В. М. Становлення і розвиток цивільно-правового регулювання злиття та приєднання в національному законодавстві. Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів (м. Івано-Франківськ, 27 квітня 2018 року). Івано-Франківськ, 2018. С.42-46.

Відомості про апробацію результатів дисертації:

Основні результати дисертаційного дослідження були оприлюднені на наступних науково-практичних конференціях: Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених і аспірантів «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (13-14 травня 2016 року, м. Івано-Франківськ); XV Міжнародна науково-практична конференція «Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики» (6-7 жовтня 2017 р., м. Івано-Франківськ); Всеукраїнська науково-практична конференція «Договір як універсальна форма правового регулювання» (16 березня

2018 р., м. Івано-Франківськ); Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених і аспірантів «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (27 квітня 2018 р., м. Івано-Франківськ).